

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDUH er-RÂCİHÎ VE et-TATBÎKU'N-NAHVÎ ADLI ESERİ

MEHMET NAFİ ARSLAN

DANIŞMAN
DOÇ.DR. M. EDİP ÇAĞMAR

DİYARBAKIR 2011

ÖZET

“**Abduh er-Râcihî ve et-Tatbîkun-nahvî Adlı Eseri**” konulu çalışmamız, giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Çalışmamızda öncelikle bir önsöz daha sonra içindikiler kısmı yer almakta ve müteakiben çalışma süresince kullanılmış kısaltmaların açıklandığı sayfa bulunmaktadır. Daha sonra giriş ve bölümler yer almakta, en sonda ise sonuç yazısı ve bibliyografya yer almaktadır.

Giriş kısmında Arap dilinin ve bu dilin gramerinin doğuşu ve gelişimi anlatılmış ayrıca nahiv ekollerinden bahsedilmiştir. Giriş bölümünde son olarak çağdaş dönemde yapılan gramer çalışmalarından söz edilmiştir.

Birinci bölümde incelemesini yapmış olduğumuz eserin müellifi konu edinilmiş, onun hayatı ve ilmî yönü hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde eserin genel olarak değerlendirilmesi mevzu edilmiştir. Eser hakkında genel bilgilendirmeleri müteakiben, eserin gramer öğretimi alanındaki önemi üzerinde durulmuştur.

Bibliyografya kısmında çalışma süresince istifade edilen kaynaklar, müellifleri, varsa neşredenleri, neşir yerleri ve tarihleri belirtmek suretiyle zikredilmiştir.

Bu tezin teşekkülü esnasında uygulanan yöntemler şunlardır:

Bilgilerin derlenme ve değerlendirilmesinde, bilimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu tezde sadece bilgilerin nakledilmesine değil, aynı zamanda araştırmacı bir anlayışla tasnifler oluşturmaya ve sonuçlara ulaşmaya da önem verilmiştir. Ayrıca araştırmacının sağlıklı bir sonuca ulaşabilmesi için her aşamada, danışmanım ve diğer Arap Dili ve Belâğatı alanındaki hocalar ile sürekli diyalog içerisinde olunmuş ve araştırmacının planlı bir şekilde yürütülmesi sağlanmıştır.

ABSTRACT

Our thesis titled, “**Abduh er-Râcihî and his work *et-Tatbîku ’n-nahvî*** his work on" home, and is composed of two parts. In our thesis,

Primarily a preface and index are presented. After that the page which introduces the abbreviations used, Following introduction, chapters are based. At the end of the thesis a conclusion and bibliography are presented.

In the introduction, Arabic language and its grammar’s rise and its development are explained. Otherwise language schools are explained. in the end of introduction grammar work of the contemporary period has been mentioned.

In the first chapter, *et-Tatbîku ’n-nahvî*’s writer has been introduced. His life and scientific personality are explained.

In the second chapter, the general evaluation of the work has been subject. Subsequent to inform about work in general, emphasized the importance of the work in the field of teaching grammar.

Bibliography section, which benefit from the resources authors, publishers, if any, release locations, release dates, is described during the study.

During the composition of this thesis, following methods have been used:

In compilation and assessment of the data, scientific research methods have been used. Not only transferring the data but development of classifications in an explorative way and reaching the results were also important in this study. Besides, in every phase of the study, in order for the research to reach a sound conclusion, I was always in dialogue with my thesis counsellor and other lecturers of department of Arabic Language and rhetoric; therefore, it has been possible to carry out the research as scheduled.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. M. Edip ÇAĞMAR

Üye :Yrd. Doç. Dr. M. Cevat ERGİN

Üye :Yrd. Doç. Dr. Yahya SUZAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Sabri EYİGÜN

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Genel kanaate göre h. I. asrın ortalarında Basra'da başlayan Arap dili grameri çalışmaları, h. II. asrın ortalarında meyvelerini vermeye başlamış ve dil ilimlerine dair kitaplar telif edilmiştir. Ancak bu dönemde yazılan eserler günümüze ulaşmamıştır. Arap dili gramerine dair elimize ulaşan en önemli ilk eser, Sîbeveyh'in (ö.180/796) *el-Kitâb* isimli oldukça hacimli eseridir.

H. III. asırdan itibaren nahvin illetleri ve usulü üzerinde çalışılmış, zamanla nahiv çalışmaları, daha çok dil mantığı ve dil bilimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Telif kitaplar üzerinde yazılan şerh, haşiye ve talikler ile beraber nahiv konuları dal budak salmış ve nahiv öğrenimi içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu nedenle Arapçayı kolay bir şekilde öğretme arayışları, günümüzden çok daha erken dönemlerde başlamıştır.

Günümüzde de özellikle m. XIX. yüzyılda Batının etkisiyle başlayan Arapçayı çağdaş bir şekilde öğretme hareketi sonucu, gramer ile ilgili yapılan çalışmalar, genellikle kolaylaştırma, sadeleştirme ve yeni metot arayışları üzerinde yoğunlaşmış ve Arapçayı kolaylaştırma amaçlı gramer kitapları yazılmıştır. Rifâ'a et-Tahtâvî'nin (ö.1873) *et-Tuhfetu'l-mektebiyye fî takrîbi'l-luğati'l-'Arabiyye*; Hıfînî Nâsîf ve arkadaşlarının lise öğrencilerine yönelik yazdıkları *Kavâidu'l-luğa el-'Arabiyye*; 'Alî el-Cârîm ve Mustafâ Emîn tarafından yazılan *en-Nahvu'l-vâdih* çağdaş dönemde yeni metot ve Arapçayı kolaylaştırma hedefine dönük yazılan eserlerdendir.

Biz de bu çalışmada, günümüzde yazılmış, uygulamaya ağırlık veren, gramer kurallarını kolay ve anlaşılır bir üslûp ile öğretmeyi hedefleyen Abduh er-Râcihî'nin *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eserini inceledik.

Çalışmamız bir giriş ile iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde nahiv ilminin doğuşu ve gelişimi, nahiv ekolleri ile çağdaş dönemde yapılan gramer çalışmaları kısaca sunulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde ise araştırma konumuz olan *et-Tatbîku'n-nahvî*'nin müellifi Abduh er-Râcihî'nin hayatı ve ilmî kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. Ancak günümüz âlimlerinden olan er-Râcihî hakkında yapılmış bir araştırmanın henüz bulunmaması ve bilgi talebinde bulunduğumuz arkadaşlarından, öğrencilerinden sınırlı

bilgiler gelmesi nedeniyle onun hayatını ve ilmi yönünü ele aldığımız bölüm, arzuladığımız düzeyde olmamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, *et-Tatbîku'n-nahvî* hakkında öncelikle genel bilgi verilmiş, sonrasında eser, muhteva, üslûp, tanım ve örneklerin özellikleri, kullanılan ıstılahlar, ta'lîl ve i'râb bakımından incelenmiştir. Aynı bölümde, er-Râcihi'nin Basra ve Kûfe nahiv ekollerine muvafakat ettiği konular, er-Râcihi'nin özgün görüşleri, tartışmaya açık görüşleri ile farklı görüşler arasında kendi tercihi gibi konular tespit edilmeye çalışılmıştır. Bölümün sonunda ise, eserin Arapça öğretimi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emekleri olan ve engin bir anlayış ve hoşgörüyüyle yardım ve önerilerini eksik etmeyen danışman hocam Doç. Dr. M. Edip ÇAĞMAR'a, çalışmayı baştan sona okuyup eleştirileriyle çalışmanın son seklini almasında önemli katkıları olan hocalarım Yrd. Doç. Dr. M. Cevat ERGİN, Yrd. Doç. Dr. Yahya SUZAN ve Doç. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ'ye en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
TUTANAK.....	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	11
NAHİV İLMİNİN GELİŞİMİ	11
1. NAHVİN DOĞUŞU VE YAPILAN İLK ÇALIŞMALAR	12
2. NAHİV EKOLLERİ	17
2.1. Basra Ekolü	17
2.2. Kûfe Ekolü.....	18
2.3. Diğer Nahiv Ekolleri.....	19
3. ÇAĞDAŞ DÖNEMDE NAHİV ÇALIŞMALARI	21
I. BÖLÜM.....	25
ABDUH er-RÂCİHÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ YÖNÜ	25
1. HAYATI.....	26
2. İLMÎ YÖNÜ	28
2.1. Akademik Kariyeri	28
2.2. Konferansları.....	28
2.3. Makaleleri.....	29
2.4. Kitapları.....	29
II. BÖLÜM	38
et-TATBÎKU'N-NAHVÎ.....	38
1. et-TATBÎKU'N-NAHVÎ'YE GENEL BİR BAKIŞ.....	39
1.1. Yazıldığı Tarih	39
1.2. Yazılış Amacı.....	39
1.3. Bölümleri	41
2. MUHTEVASI	46
2.1. Nahiv Konularının Sunum Sırası	46
1.1. Konularının Anlatımında Detay	52
1.2. Ele Alınmayan Nahiv Konuları	54

2.4.1. Söz Konusu Konuların Kitapta Yer Almayışının Nedenleri.....	59
3. ÜSLÛBU.....	62
3.1. Nahiv Konularına Giriş.....	63
3.2. Günlük Konuşmalarda Yaygınlaşan Yanlış Kullanımlara Dikkat Çekilmesi	64
3.3. Kitaplardaki Bazı Yanlış Bilgilere Dikkat Çekilmesi.....	67
3.4. Bazı Kelimelerin Kullanım Sıklığı Hakkında Bilgiler Verilmesi.....	68
3.5. Bazı Sözel Değerler Kullanılması	71
3.6. Başka Dillerle Karşılaştırmaların Yapılması	74
4. TANIMLAMA.....	76
5. TERMİNOLOJİ.....	80
6. İSTİŞHÂD.....	90
6.1. Kur'ân-ı Kerîm ile İstîşhâd.....	91
6.2. Arap Şiiri ile İstîşhâd.....	94
7. KULLANILAN ÖRNEKLER.....	97
7.1. Örneklerin Yapısı.....	100
7.2. Örnek Çeşitleri.....	101
7.2.1. Âyetler.....	101
7.2.2. Cümleler.....	102
8. TA'LİL.....	104
10. et-TATBÎKU'N-NAHVÎ'DE YER ALAN GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	118
10.1. BASRA EKOLÜNE MUVAFAKAT EDİLEN KONULAR.....	118
10.2. KÛFE EKOLÜNE MUVAFAKAT EDİLEN KONULAR	123
10.3. YAZARIN ÖZGÜN GÖRÜŞLERİ	132
10.3.1. (اثنا عشر) Terkibindeki (عشر) Kelimesinin Durumu.....	132
10.3.2. Üç Mef'ûl Alan Fiiller.....	133
10.3.3. Nef-yi Cins ن'sının İsmiinin Durumu	134
10.3.4. Başına (اَلْ) Almış Münâdâ.....	136
10.3.5. Zamîru'l-Hâdır.....	138
10.4. YAZARIN TARTIŞMAYA AÇIK GÖRÜŞLERİ	141
10.4.1. Fiil - Fâil Uyumu	141
10.4.2. Zarf ile Car ve Mecrûrun Haber Olması.....	142

10.5. et-TATBÎKU’N-NAHVÎ’DE FARKLI GÖRÜŞLER ARASINDA TERCİH ...	143
10.5.1. (إِسْتِفْهَامٌ) İstifham İsmi	143
10.5.2. Şibh-i Cümlelerin Müte‘alliki	145
10.5.3. Şart Cümleleri	145
10.5.4. Mef’ûlün Fîh’in Aynı Cümlede Tekrarı	146
11. et-TATBÎKU’N-NAHVÎ’NİN ARAPÇA ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	148
11.1. Tespit Edilen Öğretim İlkeleri.....	150
11.1.1. Bilinenden Bilinmeyene ilkesi	150
11.1.2. Amaca Dönüklük İlkesi	151
11.1.3. Somutluk İlkesi.....	153
11.1.4. Aktiflik İlkesi.....	153
11.2. Ders Kitabı Olarak Okutulduğu Yerler.....	154
SONUÇ	155
BİBLİYOGRAFYA	159

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
Ans.	: ansiklopedi
AÜİFV	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
a. mlf.	: aynı müellif
b.	: ibn
Bkz.	: bakınız
bty.	: basım tarihi yok
byy.	: basım yeri yok
c.	: cilt
çev.	: çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: hicri
m.	: miladi
mad.	: maddesi
nşr.	: tahkik yapıp yayınlayan
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
Şerh	: şerh eden
vb.	: ve Benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire

GİRİŞ
NAHİV İLMİNİN GELİŞİMİ

NAHİV İLMİNİN GELİŞİMİ

Çalışmamızın ana konusu olan Abduh er-Râcihî'nin *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eseri, adından da anlaşıldığı gibi nahiv ile ilgili bir eserdir.

Bu güne kadar nahiv alanında yapılan çalışmalar arasında, incelemekte olduğumuz eserin tam anlaşılması için, nahiv ilminin tarihi gelişimi hakkında bilgi sahibi olmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Bu nedenle giriş bölümünde nahiv ilminin tarihi gelişimi hakkında bilgi vermeyi uygun gördük.

Bu bölüm, nahvin doğuşu ve yapılan ilk çalışmalar, nahiv ekolleri ve çağdaş dönemde yapılan nahiv çalışmaları olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmıştır.

1. NAHVİN DOĞUŞU VE YAPILAN İLK ÇALIŞMALAR

(نَحْو) kelimesi (نَحَا) fiilinden türetilmiş bir masdar olup lügatte “*yönelmek, kastetmek, izini sürmek*” gibi anlamlara gelir.¹ Terim olarak ise, “*i'râb ve binâ yönünden kelimenin sonunun bilinmesine yarayan kurallar ilmi*” demektir.² el-Cevherî'ye (ö.392/1001) göre kısaca “*Arap kelamının i'râbı*” demektir.³

Nahvin bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi olarak gösterilen bazı rivayetlerin olduğu ifade edilmektedir. Bu rivayetlerden birisi şudur: Hz. Ali (ö.40/660), kelime çeşitleriyle tanımlarını içeren bir sayfayı Ebu'l-Esved ed-Duelî'ye (ö.67/686) verir ve ona şöyle der: (أَنْحُ هَذَا النَّحْوُ) (*Bunu örnek al*) ed-Duelî de, gramerle ilgili bazı bilgileri öğrencileriyle paylaştıktan sonra onlara Hz. Ali'ninkine benzer bir talimat verir ve böylece Arap gramerinin sentaks kısmına nahiv adının verilmesinde önemli rol oynar.⁴

¹ el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, nşr. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr, Beyrut, 1990, VI, 2503; İbn Manzûr, *Muhammed b. Mukerrem, Lisânu'l-'Arab*, nşr. Emîn M. Abdulvahhâb-M.Sâdik el-'Ubeydî, Beyrut, 1416/1996, XV, 309-310.

² el-Meylânî, Muhammed, *Şerhu'l-Muğnî*, İstanbul, bty., s. 3; el-Curcânî, Alî b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Kâhire, bty. s. 133; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 309-310.

³ el-Cevherî, *a.g.e.*, VI, 2504.

⁴ er-Râcihî, Abduh, *Durûs fî kutûbi'n-nahv*, Beyrut, 1975, s. 9; Durmuş, İsmail, “*Nahiv*”, DİA, İstanbul, 2006, XXXII, 300.

Nahiv ilminin ortaya çıkış nedenleri genel olarak dinî, edebî ve toplumsal olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.

1-Dini Sebep: Kur'ân-ı Kerim'in bazı Müslümanlar tarafından yanlış okunmuş olmasıdır. Zamanın idarecileri ve âlimleri Kur'ân'ın bazı kimseler tarafından yanlış okunduğunu gördüklerinde gramer kurallarını tespit etmeye çalışarak okuma hatalarının önüne geçmek istemişlerdir. Kur'ân'ın yanlış okunmasıyla ilgi olarak gösterilen örneklerden biri şudur: Hz. Ömer zamanında bir Bedevî, sahabeye gelerek Kurân öğrenmek istediğini belirtmiş, bunun üzerine sahabeden biri, kendisine Tevbe suresini öğretmiş, ancak surenin, ﴿ إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ ﴾ (*Allah ve Resûlü müşriklerden uzaktır*)⁵ âyetine gelince (رَسُولٌ) kelimesini mecrûr okumuş dolayısıyla âyetin anlamı, “(hâşâ) Allah müşriklerden beri olduğu gibi Hz. Muhammed (s.a.v)'den de beridir” şeklinde anlaşılmıştır. Bunu duyan Bedevî: “ Allah gerçekten Resulünden beri midir? Eğer Allah, Resulünden beraat etmişse, ben haydi haydi beraat ederim” sözünü söylemiştir. Bu haber Hz. Ömer'e ulaştınca, bedevîyi çağırtmış, olayı kendisine sormuştur. Bedevî başından geçen hadiseyi özetlemiş, bunun üzerine Hz. Ömer, mezkûr âyetin zaten o şekilde olmadığını ifade ederek doğrusunu öğretmiştir. İşte bu olaydan sonra Hz. Ömer, insanlara Kur'ân öğretecek kimselerin dil alanında bilgili olmasını şart koşmuş ve Ebu'l-Esved ed-Duelî'ye dile dair bir takım kural ve kaideler belirlemesini emretmiştir.⁶

2- Edebî Sebep: Hem çölde yaşayan bedevilerin konuşmalarında hem de şiirde, hutbelerde ve va'zlarda, kullanılan dilde i'râba önem verilmiş olması ve panayırların düzenlenip şiirle ilgili edebî değerlendirmelerin yapılması, nahiv çalışmalarının başlamasında etkili olmuştur.⁷

3- Toplumsal Sebep: Şehirlerde Arap olanlarla birlikte Arap olmayan unsurların da yaşaması ve özellikle de fetihlerden sonra Arapların farklı dilleri konuşan

⁵ Tevbe, 9/3.

⁶ el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1967, I, 24; İbnu'l-Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed, *Nuzhetu'l-elibbâ fi tabakâti'l-Udebâ*, nşr., İbrahim es-Samerrâî, Ürdün, 1985, s. 18; el-Halebî, Abdulvahid b. Ali, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, nşr., Muhammed İbrahim, Kahire, bty., s. 5; el-Afgânî, Saîd, *min Târihi'n-nahv*, byy., bty., s. 8.

⁷ el-Hulvânî, Muhammed Hayr, *el-Mufasssal fi târihi'n-nahvi'l-'Arabî*, Beyrut, 1399/1979, s. 19; Çağmar, Edip, *Halefu'l-Ahmer ve Mukaddime fi'n-nahv Adlı Eseri*, Ankara, 2006, s. 16.

topluluklarla kaynaşmaları sonucu lahn oluşmuştur.⁸ (لَحْنٌ - يَلْحَنُ) fiilinden mastar olan lahn, “konuşmada dilbilgisi, i’râb açısından hatalar yapma” anlamına gelir.⁹ Âlimlerin nahiv ilminin doğuşuna sebep olarak gösterdikleri lahn ile ilgili birçok rivayetten birisi şudur: Hz. Ömer, isabetsiz bir ok atışı yapan bir grup gencin yanından geçerken kendilerini başarısızlıklarından dolayı kınamış, bunun üzerine onlar da (إِنَّا قَوْمٌ مُتَعَلِّمِينَ) “Biz (henüz) öğrenmekte olan bir topluluğuz” diyerek (متعلمين) kelimesini “yâ” ile mansûb şeklinde ifade etmişlerdir. Hz. Ömer bu hataya dikkat çekerek; “Allah’a yemin olsun ki, dilde yaptığınız hata, benim nazarımda, atışta yaptığınız hatadan daha büyüktür” demiştir.¹⁰

Nahiv alanında ilk çalışmaları yapan kişinin Hz. Ali olduğunu ileri sürenler vardır. Buna göre o, “Kelâmın tamamı isim, fiil ve harftir; isim müsemmadan haber veren, fiil kendisiyle haber verilen, harf ise bir mana ifade eden şeydir” cümlesini yazarak ed-Duelî’ye vermiş, buna ilâvelerde bulunmasını söylemiş, ed-Duelî (ö.67/686) de “bab” adı altında yazdığı her konuyu Hz. Ali’ye arz etmiştir.¹¹ Yine Hz. Ali’nin ona, fâilin merfû, mef’ûlün mansûb, muzâfun ileyhın de mecrûr olduğunu söylediği belirtilir.¹²

Ancak nahivde ilk kuralların hilafetle ve Müslümanların işleriyle yoğun bir şekilde uğraşan Hz. Ali’ye dayandırılması şüpheyle karşılanmıştır.¹³

İlk nahiv çalışmalarının yapılmasının ve kurallarının konulmasının, Hz. Ali’nin isteğiyle Ebu’l-Esved ed-Duelî tarafından gerçekleştirildiği görüşü ise, âlimlerin çoğunluğu tarafından paylaşılmaktadır.¹⁴ İbn Sellâm el-Cumahî de (ö.232/846) dil ilimlerini tesis eden, bu alandaki çalışmaları başlatan, yöntemi belirleyen ve kıyas

⁸ el-Afgânî, Said, *a.g.e.*, s. 7; Bakırcı, Selami; Kenan Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi, Erzurum*, 2001, s. 17; er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 9.

⁹ el-Cevherî, *a.g.e.*, V, 2194.

¹⁰ el-Hamevî, Yâkût, *Mu’cemu’l-udebâ*, Beyrut, bty., I, 67.

¹¹ Tantavî, Muhammed, *Neş’etu’n-nahv ve târihu eşheri’n-nuhât*, Kahire, 1412/1991, s. 16-17.

¹² İbnu’l-Enbârî, *a.g.e.*, s.4-5; Goldziher, Ignace, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Azmi Yüksel-Rahmî Er, Ankara, 1993, s. 72-73.

¹³ Çağmar, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁴ İbnu’n-Nedîm, *el-Fihrist*, nşr. Rızâ Teceddüd, byy., bty., I, 46; es-Sîrâfî, Ebû Sa’îd, *Ahbâru’n-nahviyyîne’l-Basriyyîn*, nşr. F. Krenkow, Beyrut, 1936, s. 13; Dayf, Şevkî, *a.g.e.*, s. 13.

metodunu kullanan ilk kişinin Ebu'l-Esved ed-Duelî olduğunu belirtmektedir. el-Cumahî'ye göre Ebu'l-Esved, fâ'il, mef'ûl, muzâf, cer, ref', nasb ve cezm konularını kayıt altına almıştır.¹⁵ Ayrıca onun Kur'ân'ı harekelemiş olması nahiv ilminin ilk adımındır. Geçmiş bazı kaynaklarda belirtildiğine göre nahivdeki hareke ıstılahı da ondan alınmıştır.¹⁶

Bir rivayette Ebu'l-Esved'in insanların yaptıkları dil hatalarını duyarak bu yanlışlıklar karşısında duyduğu üzüntü sonucu Ziyâd b. Ebîh'e (ö.53/673) gelerek birtakım esaslar va'z etmesi hususunda ondan izin istediği,¹⁷ bir diğer rivayette ise Ziyâd'ın (ö.53/673) ondan bu talepte bulunduğu ifade edilir.¹⁸

Ebu'l-Esved'densonra onun öğrencilerinden Nasr b. Âsım (ö. 89/707), 'Anbesetu'l-Fîl (ö.100/718) ve Abdurrahmân b. Hurmuz (ö.117/735), ilk Arap gramercilerinden kabul edilirler.¹⁹ İlk önemli nahivcilerden birisi de Basra dil mektebinin gerçek kurucusu kabul edilen²⁰ 'Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî (ö.127/745)'dir. Yûnus b. Habîb (ö.182/798), el-Hadramî hakkında; "*O ve Nahiv, birbirleriyle özdeşleşmiştir*" demektedir.²¹

Nahiv hakkında ilk kitabı yazan kişinin mevcut eski teliflerde kendinden nakil yapıldığı için 'Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî olması gerektiği ifade edilmiştir. Ebu't-Tayyib el-Luğavî (ö.351/962) ve es-Suyûtî (ö.911/1505), el-Hadramî'nin (ö.127/745) hemze ile ilgili sözlerinden ve tutturduğu notlardan bir kitap meydana getirdiğini söylemişlerdir.²²

Bu konuda ilk çalışma yapanlardan birisi olarak Yahyâ b. Ya'mer (ö.129/746)'den de bahsedilmektedir. Daha sonra İsâ b. Ömer es-Sekafî (ö. 149/766) ve Ebû 'Amr b. el-A'lâ (ö. 154/770) gelir. Klâsik kaynakların hemen hemen tümü, es-Sekafî ve onun *el-*

¹⁵ el-Cumahî, Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu fuhûli 'ş-şu'arâ*, Kahire, bty., s. 12.

¹⁶ İbnu'n-Nedîm, *a.g.e.*, I, 46; er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 9-10.

¹⁷ ez-Zubeydî, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan, *Tabakâtu'n-nahviyyîne'l-Luğaviyyîn*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, 1984, s. 22.

¹⁸ Ebu't-Tayyib el-Luğavî, Ebu't-Tayyib, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, s. 6; Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s. 23-24.

¹⁹ es-Sîrâfî, Ebû Sa'id, *Ahbâru'n-nahviyyîne'l-Basriyyîn*, nşr. F. Krenkow, Beyrut, 1936, s. 14.

²⁰ Dayf, Şevki, *el-Medârisu'n-nahviyye*, Mısır, 2005, s. 18.

²¹ es-Sîrâfî, *a.g.e.*, s. 31-43.

²² es-Suyûtî, Celâluddîn, *el-Muzhir fî 'ilmi'l-luğati ve envâ'ihâ*, nşr. Ahmed Câd el-Mevlâ vd. byy., bty., II, 398; Ebu't-Tayyib el-Luğavî, *a.g.e.*, s.12.

Câmi' ve *el-İkmâl (el-Mukmil)* adlı eserlerinden bahsetmiş, el-Halîl b. Ahmed (ö. 175/791)'in konuyla ilgili olarak;

بَطَّلَ النَّحْوُ جَمِيعاً كُلَّهُ غَيْرَ مَا أَحَدَثَ عِيسَى بْنُ عُمَرَ
ذَٰكَ إِكْمَالٌ وَهَذَا جَامِعٌ فَهُمَا لِلنَّاسِ شَمْسٌ وَ قَمَرٌ

“İsâ b'Ömer'in ortaya koyduğu dışında nahvin tamamı gitti,

Biri İkmâl ve biri de Câmi'dir ve her iki eser insanlar için bir Güneş ve Aydır”
şeklindeki beyitlerini nakletmişlerdir.²³

İlk eser telif eden Arap gramercileri arasında yer alan bir diğer isim de nahve dair *el-Cem'* ve *'l-ıfrâd* adlı eserin müellifi Ebû Ca'fer er-Ru'âsî (ö.175/791)'dir.²⁴

²³ es-Sîrâfî, Ebû Sa'îd, *a.g.e.*, s. 49; Ebu't-Tayyib el-Luğavî, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, s.23, Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s. 30-31.

²⁴ es-Suyûtî, Celaluddîn, *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, nşr. M. Ebu'l-Fadl, Beyrut, bty., I, 82; ez-Zubeydî, *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*, s. 125; Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s. 31

2. NAHİV EKOLLERİ

Arap grameri üzerine ilk çalışmaları yapan âlimler, Basra'da bu faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. er-Ru'âsî'nin Kûfe'ye gelmesiyle ikinci bir faaliyet merkezi de Kûfe olmuştur. Bunun sonucunda, Basra ve Kûfe'de başlangıçta bireysel gayretler olarak ortaya çıkan dil çalışmaları, zamanla ekolleşme dönemine girmiştir. Basra ve Kûfe ekollerinden sonra ortaya çıkan Bağdat, Endülüs ve Mısır ekolleri gramerle ilgili çalışmaların ikmâlinde önemli etkiye sahip olmuşlardır.

2.1. Basra Ekolü

Daha önce de ifade edildiği gibi ilk dil çalışmaları Basra'da yapılmış ve ilk Arap dilcileri bu şehirde yetişmişlerdir. Hicrî I. asırdan itibaren Basra'da nahiv araştırmaları başlamıştır. Ebu'l-Esved ed-Duelî'den (ö.67/686) sonra ekolün çalışmalarını yürüten ilk nahiv âlimleri Ebû İshâk el-Hadramî (ö.127/745), İsa b. Ömer es-Sekafî (ö.149/766), Ebû 'Amr b. el-'Alâ', Yunus b. Habîb (ö.182/798)'tir.²⁵

Bunlardan sonra gerek bu mektebin gerekse Arap dilinin iki büyük âlimi olan el-Halil b. Ahmed (ö.175/791) ile talebesi Sîbeveyhi (ö.180/796) gelir. Sîbeveyhi'den sonra el-Ahfeş el-Evsat (ö.215/830), Ebu 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ (ö.209/824-25), Ebû Zeyd el-Ensârî (ö.215/830), el-Asmaî (ö.216/831), Ebu 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö.224/838), Ebû Osman el-Mâzinî (ö.249/863), el-Mubberred ve İbn Dureyd (ö.321/933) gibi büyük âlimler, Basra ekolü mensupları arasında gelir.²⁶

Basra ekolü mensupları, çalışmalarında hem semâ' hem de kıyasa dayanmışlardır. Kıyasa uymayan sınırlı semâ örneklerini ya şâz kabul etmişler ya da tevil etmişler veya atmışlar onlar için ayrıca kâide koymaya gerek görmemişlerdir. Gramer konularına bozulmamış bedevi Arapların sözlerini ve Kur'ân âyetlerini delil olarak getirmişlerdir. Onlar, manayla rivayet edilme ihtimali olduğu için hadisleri kuralların tespitinde delil olarak kullanmamışlardır.²⁷

²⁵ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 10

²⁶ Kılıç, Hulusi, "*Basriyyun*", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 118.

²⁷ el-Es'ad, Abdulkarim Muhammed, *el-Vasît fi târihi'n-nahvi'l-'Arabi*, Riyâd, 1413/1992, s. 36. Ergin, Mehmet Cevat, *el-Ukberî ve el-Lubâb fi i'leli'l-binâi ve'l-i'râb'ı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2002, s. 12; Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s. 55-56.

Basra ekolünün bir yüz yıl çalışmalarına devam etmesinin ardından Kûfe ekolü teşekkül etmiştir.²⁸

2.2. Kûfe Ekolü

Kûfe’de nahiv çalışmalarının başlangıç tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bilindiği kadarıyla başta Ebû ‘Amr b. el-A‘la (ö.154/770), ve ‘İsâ b. Ömer es-Sekafî (ö.149/766) olmak üzere Basralı nahivcilerin ikinci tabakasına mensup âlimlerden ders alan ve sonra da Kûfe’ye giden Ebû Ca’fer er-Ru’âsî (ö.175/791) Kûfe ekolünün kurucusu sayılmaktadır.²⁹

Kûfe’de asıl ekolleşme ise, Ali b. Hamza el-Kisâî (ö.189/804) ve Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö.207/822) ile olmuştur. Bu iki büyük âlim, nahiv ilminin esas ve usûllerini koymuşlar ve Kûfe ekolünün Basra ekolünden bağımsız bir ekol olmasında büyük rol oynamışlardır.³⁰

el-Kisâî (ö.189/804) ve el-Ferrâ’dan (ö.207/822) sonra Ebu’l-Hasan ‘Ali b. el-Mubârek el-Ahmer (ö.194/809), Ebu’l-Hasan el-Lihyânî (ö.220/835), Ebû Muhammed Seleme b. ‘Âsım (ö.226/840), Ebû Ca’fer Muhammed b. Sa’dân ed-Darîr (ö.231/845), Ebû ‘Abdillah Muhammed b. Ahmed et-Tuvvâl (ö.243/857), Ebû Yusuf Yâ’kub b. İshâk es-Sikkît (ö.244/858), Ebû Ca’fer Muhammed b. ‘Abdillâh b. Kâdim (ö.251/865) ve son olarak Ebu’l-Abbâs Sa’leb (ö.291/903) tarafından Kûfe nahiv ekolünün çalışmaları yürütülmüştür.³¹

Basra ekolü gibi Kûfe ekolü de çalışmalarını semâ’ ve kıyasa dayandırmakla beraber, Basra ekolü, semâ’ konusunda fesahatlerine güvenilen bâdiye Araplarından rivayetler yapıp bu konuda titizlik gösterirken, Kûfe ekolü, alınan bir sözün kimden alındığına pek dikkat etmemişlerdir. Bu nedenle Arapçaları sağlam olmayan şehirlilerden delil olarak söz aldıkları gibi, bazen tek bir sözü bile bir kaideye temel aldıkları olmuştur.³²

²⁸ Ergin, *a.g.e.*, s.13.

²⁹ el-Afgânî, *a.g.e.*, s. 41 ; Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s. 45

³⁰ Dayf, Şevki, *a.g.e.*, s. 154.

³¹ Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s. 47-49.

³² el-Afgânî, *a.g.e.*, s. 208; Dayf, *a.g.e.*, s. 159-160; Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s. 55-65.

Basra ile Kûfe ekollerinin kullandıkları bazı istilâhlar da birbirinden farklı olmuştur. Basralılar ismi fâil terimini kullanırken, Kufeliler bunun yerine fi‘l-i dâim terimini kullanmışlardır. Kufeliler, zamir yerine kinâye ve meknî, şe‘n zamiri yerine ismi mechûl, fasıl zamiri yerine ismi ‘imâd, temyîz yerine tefsîr terimini kullanmışlardır. Kufelilerin kullandıkları bu terimlerin hepsi zamanla ortadan kalkmış ancak onların kullandıkları atf-ı nesak ve na‘t terimlerinin kullanılmaya devam etmiştir.³³

Bu iki ekol bazı kurallarda da birbirlerinden farklı düşünmüşlerdir. Örneğin, Basralılara göre, (نَعْمَ، بَيْسَ) kelimeleri fiil iken, Kûfelilere göre isimdir.³⁴

Ebu‘l-Abbâs Sa‘leb (ö.291/903)’in ölümüyle Kûfe ekolü çalışmalarının sona erdiği ve yerini Bağdat ekolüne bıraktığı ifade edilmektedir.³⁵

2.3. Diğer Nahiv Ekolleri

1-Bağdat Ekolü: Başlangıçta Basra ve Kûfe ekollerine ait görüşlerden seçim yapma metodunu benimseyen bir ekol iken zamanla gelişti her iki ekolden farklı yeni bir ekol haline geldi. Özellikle h. IV. yy.’ın başında kendine has metoduyla belirginleşti.³⁶

İbn Keysân (ö.299/912), Ebû Mûsa el-Hâmîd (ö.305/917), Ebû Bekr Muhammed b. Kâsım el- Enbârî (ö.328/940), İbnu’s-Serrâc (ö.316/929), ez- Zeccâcî (ö.337/949), Ebû ‘Ali el- Fârisî (ö.377/987) ve İbn Cinnî (ö.392/1001) Bağdat ekolünün meşhur âlimlerinden sayılır.³⁷

2-Endülüs Ekolü: Endülüs’te nahivle ilgili çalışmalar, Endülüs’ün Emevîler tarafından h.93/m.711 yılında fethinden sonra başlar. Endülüs’te ilk dönemlerde Sîbeveyh’in (ö.180/796) *el-Kitâb’ı* rehber alınarak Arap dili çalışmaları başlamıştır.

³³ Dayf, *a.g.e.*, s. 166-167.

³⁴ İbnu‘l-Enbârî, Muhammed b. Ebî Sa‘îd, *el-İnsâf fi mesâilî‘l-hilâf beyne ‘n-nahviyyîne ‘l-Basriyyîn ve‘l-Kufiyyîn*, nşr. M. Muhyiddîn Abdulhâmid, Beyrut, 1407/1987, I, 97-99.

³⁵ Kılıç, Hulusi, “*Kûfiyyun*”, DİA, Ankara, 2002, XXVI, 345; Çağmar, *a.g.e.*, s. 22.

³⁶ Ergin, *a.g.e.*, s. 16: er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 105.

³⁷ Nâsîf, Ali en-Necrâ, *Târihu ‘n-nahv*, Kahire, bty., s.39-41.

Zamanla *el-Kitâb*, Endülüs'te öyle bir yer işgal etmiştir ki, bu eseri okumayan âlimler ayıplanmıştır.³⁸

Muhammed b. Mûsâ b. Hâşim (ö.307/919), Muhammed b. el-Hasan ez-Zubeydî (ö. 379/1006), el-'A'lem eş-Şentemerî Yûsuf b. Süleymân (ö.476/1083), İbnu'l-Bâziş (ö.528/1133), Süheylî (ö.573), Ahmed b. 'Abdirrahmân b. Muhammed b. Madâ (ö.592/1195), Cemâluddin Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdillâh b. Mâlik (ö.672/1274), Endülüs ekolüne mensup önemli nahivciler olarak kabul edilmektedir.³⁹

3-Mısır Ekolü: Mısır'ın nahiv alanına oldukça erken bir dönemde girdiği söylenir. Zirâ Mısır'a göç eden ve h.117 yılında İskenderiye'de vefât eden Ebu'l-Esved'in (ö.67/686) öğrencisi Abdurrahman b. Hürmüz (ö.117/735) ile Mısır, nahiv tedrisi ile tanışmıştır.⁴⁰

Mısır'da gerçek anlamda nahiv çalışmaları ise Vellâd b. Muhammed et-Temîmî (ö.263/876) tarafından yapılmıştır. ez-Zübeydî (ö.379/1006) onun hakkında şöyle demektedir: "*Temîmî gelmeden önce Mısır'da nahiv adına fazla bir şey yoktu.*" et-Temimî'den (ö.263/876) sonra Ahmed b. Ca'fer ed-Dîneverî (ö.289/902) ve Muhammed b. Vellâd (298/910) Mısır'da hicrî III. asır nahivcilerinin başında gelir.⁴¹

Ebû Ca'fer en-Nahhâs (ö.338/950), İbn Bâbişâz (ö.469/1076) İbn Berrî (ö. 582/1186), İbn Hişâm (ö.761/1360), İbn 'Akîl adıyla meşhur 'Abdullâh b. 'Abdirrahmân (ö.769/1367), İbnu's-Sâiğ (ö.776/1374), Celâluddîn es-Suyûtî (ö.911/1505) ve el-Eşmûnî (ö.929/1522) Mısır'ın yetiştirdiği ünlü nahivcilerdir.⁴²

³⁸ Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s.110.

³⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 169-170; Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s.117; Ergin, *a.g.e.*, s. 20-21.

⁴⁰ Dayf, Şevkî, *el-Medârisu 'n-nahviyye*, Mısır, 2005, s. 327; er-Râcihî, *Durûs fî kutûbi 'n-nahy*, Beyrut, 1975, s. 197.

⁴¹ Dayf, *a.g.e.*, s. 328.

⁴² Ergin, *a.g.e.*, s. 22.

3. ÇAĞDAŞ DÖNEMDE NAHİV ÇALIŞMALARI

1789 yılında Napolyon'un komutasında Mısır'ın işgal edilmesi Arap dünyasında modernleşmenin ve çağdaş dönemin başlangıcı sayılır. Bu dönemde Batı'nın tesiriyle Arap aydınları arasında Arapça'nın modern çağa ayak uyduramadığına dair bazı fikirler belirmeye başlamış, sarf ve nahvin çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek hale getirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Fasîh Arapça'nın bir insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmekte yetersiz kaldığı gerekçesiyle Arap gramerinin değiştirilmesi, sonra da kolaylaştırılması düşünceleri doğmuştur.

Bu dönemde Arap aydınları arasında nahiv alanında iki yönelim söz konusu olmuştur. İbrâhim Mustafâ, Tâhâ Huseyn, Ahmed Emîn ve Selâme Mûsâ mutlak mânâda nahvin tasfiye edilmesi veya tamamen değiştirilmesi gerektiğini düşünürlerken; Subhî es-Sâlih, Şevkî Dayf gibi âlimler nahvin tamamen tasfiyesini doğru bulmamışlar fakat nahvin bazı konularının zorluğunu kabul edip nahvi kolaylaştırmaya yönelik çalışmalar yapmışlardır.⁴³

Bu dönemde nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması gerektiğini düşünen ilim adamlarının, nahve kapsamlı, sistemli ve bir bütün olarak asıl karşı çıkan ve nahvin kolaylaştırılmasını isteyen İbn Madâ'nın (ö.592/1196) *er-Red 'ala'n-nuhât* adlı eserinden etkilendikleri ifade edilmektedir.⁴⁴ Çağdaş dönemde bazı ilim adamları ile nahiv ile ilgili görüşlerini, şu şekilde sıralayabiliriz:

1-İbrahim Mustafa: İbn Madâ'nın (ö.592/1196) görüşlerinden en çok etkilenen ilim adamlarından olan, Arap gramerinin değiştirilmesini ve gramer için yeni bir çatı kurulmasını isteyen İbrahim Mustafa, bu düşüncelerini 1937 de neşrettiği *İhyâu'n-nahv* adlı eserinde dile getirmiştir.⁴⁵

⁴³ Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s. 165-180.

⁴⁴ Doğan, Yusuf, *Arap Gramerinde ilk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri* (Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi), c. VIII, sayı: 3, Samsun, 2008, s. 188-195.

⁴⁵ Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s.175.

İbrahim Mustafa'ya göre Arapça cümleler, müsned ve müsnedün ileyh olmak üzere iki ana parçadan oluşur. Çok fazla olan nahiv bâbları zamme, fethâ ve kesrâ babları olmak üzere üç bâbta toplanmalıdır.⁴⁶

İbrahim Mustafa'ya göre nahivde âmil nazariyesi, Arapçayı öğrenmeye engel teşkil etmektedir. 'Îrâb alametleri, aslında âmil değil konuşanın kendi sesleridir ve âmilma'mul meselesi ortadan kaldırılmalıdır.⁴⁷

Ona göre nahivciler, nahvin dış görünüşleriyle ilgili çalışmalar yapmışlardır. Nasb, raf' gibi kelimelerin çeşitli dış görünüşlerini açıklamaya yönelmişlerdir. Fakat 'îrâb durumlarının manaya etkileri üzerinde hiç durmamışlardır. 'Îrâb konusu tamamen kaldırılmalı ve isnadın göstergesi olarak "zamme", izafetin göstergesi olarak "kesre" şeklinde ikiye indirilmelidir. Buradaki amaç ise nahvin kolaylaştırılmasıdır.⁴⁸

2-Şevkî Dayf: Şevkî Dayf, İbn Madâ'nın (ö.592/1196) *er-Redd 'ale'n-nuhât* isimli eserini neşrederek ilim dünyasına kazandıran ve nahvin yenilenmesi konusunda *Tecdîdu'n-nahv* adında bir kitap hazırlayan Mısır'lı çağdaş ilim adamıdır. Nahiv bablarını, fiiller, isimler, merfuât, mansûbât, tekmilât ve ekler şeklinde altıya ayırmış, takdîrî ve mahallî 'îrâbın kaldırılması gerektiğini ifade etmiş, doğru konuşmaya faydası olmayan 'îrâb hususlarının kullanılmaması, zarf ve car-mecrûrun müte'alliki gibi bazı konuların kaldırılması gerektiğini savunmuştur.⁴⁹

Şevkî Dayf'ın, İbrahim Mustafa gibi nahvin mutlak anlamda tasfiye edilmesi gibi bir teşebbüste bulunmadığı, aksine önerdiği yenilikleri Sîbeveyhi (ö.180/796), el-Ahfaş (ö.215/830) ve es-Sekkâkî (ö.626/1229) gibi nahivcilerin görüşlerinden deliller getirerek savunduğu belirtilmektedir.⁵⁰

3-Emîn el-Hûlî: Nahivde yenilik hareketlerine önemli katkılarda bulunan isimlerden Emîn el-Hûlî (ö.1966), Arapçanın yeni nesillere öğretilmediği, hatta bir öğrencinin on iki yıl fasih Arapça'yı öğrenmek için öğrenim görmesine rağmen başarı sağlayamadığı tespitinde bulunur. Halbuki fasîh Arapça iş, eğitim ve sanat alanında

⁴⁶ Dayf, Şevkî, *Mecmâu'l-lugâti'l-'Arabiyye fi hamsine 'âm*, Mısır, 1404/1984, s. 169.

⁴⁷ Mustafa, İbrahim, *İhyâu'n-nahv*, Kahire, 1992, s. 52.

⁴⁸ Mustafa, *a.g.e.*, s. 53; Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s.175.

⁴⁹ Dayf, Şevkî, *Tecdîdu'n-nahv*, Mısır, 2003, s. 4, 5, 23, 265-282.

⁵⁰ Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s.180.

kullanılan; kolay, estetik ve sosyal hayatın her alanında geçerli olan bir dildir. O, dilde yenilik çalışmalarında yeni nesillerin tasarruf hakkı olması gerektiğini ve nahvi aşırı fikirlerden uzak tutarak nahivcilerin ortaya koyduğu usul üzerine bina etmenin gerekliliğini ifade eder.⁵¹

el-Hûlî (ö.1966), Arapçadaki zorluğun i'râbtan ve i'râb konularının genişliğinden kaynaklandığını söyler. Bunun çözümünün de aynı şekilde i'râbı çözmeye olduğunu belirtir. Ona göre, bunun için iki temel esas dikkate alınmalıdır: Mümkün olduğunca istisnaları ve i'râbtaki farklılığı azaltmak; günlük hayatta yaşayan ve kullanılan dildeki unsurları ele almak.⁵²

Yukarıda Arapça üzerindeki fikirlerini ve çalışmalarını sunduğumuz İbrâhîm Mustâfâ, Şevkî Dayf ve Emîn el-Hûlî dışında bu dönemde 'Abdurrahman Eyyûb, İbrâhîm Enîs, Enîs Ferîha, Abdülaziz Fehmî gibi Arap ilim adamları ile William Wilcoks, Wilhelm Spitta, Edward Elaser, Nallino ve Louis Massignon gibi daha pek çok Avrupalı ilim adamları, Arapça üzerinde bir takım tartışmalar yapmışlardır.⁵³

Çağdaş dönemde yapılan bu tartışmaların sonuç verdiği ve modern metotlarla dili öğretmeyi amaçlayan kitaplar yazıldığı ifade edilmektedir.⁵⁴ Modern metotlarla yazılmış kolaylaştırma hedefine dönük nahiv eserlerinin başında Rifâ'a et-Tahtâvî'nin (ö.1873) *et-Tuhfetu'l-mektebiyye fî takrîbi'l-luğati'l-'Arabiyye* adlı eserini sayabiliriz. el-Âcurumiyye'ye benzeyen bu eserinde et-Tahtâvî, Fransızca'yı örnek alarak nahvin konularını tablolar halinde sunmaya çalışmış, uygulamalı örneklerle yer vermiştir.⁵⁵

Çağdaş dönemde Arapçayı kolaylaştırma adına yapılan bir diğer çalışma, Hıfî Nâsîf ve arkadaşlarının lise öğrencilerine yönelik yazdıkları *Kavâidu'l-luğa el-'Arabiyye* adlı nahiv kitabıdır.⁵⁶

'Alî el-Cârim ve Mustafâ Emîn tarafından yazılan *en-Nahvu'l-vâdih* adlı eser ise nahiv alanında sonraki dönemlerde yazılan daha kolay ve basit bir kitaptır.

⁵¹ el-Hûlî, Emîn, *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, Ankara, 2006, s. 235-236.

⁵² el-Hûlî, *a.g.e.*, s. 255-257.

⁵³ Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s.165.

⁵⁴ Doğan, *a.g.m.*, 210.

⁵⁵ Dayf, *a.g.e.*, 26.

⁵⁶ Dayf, *a.g.e.*, 27.

Tümevarım metoduna göre hazırlanmış olan bu gramer kitabında kaide ve kurallar genellikle Basra ekolünün görüşlerine dayanmaktadır.

Arap gramerini kolaylaştırma hareketinde ilkokul ve liselere yönelik kolay, anlaşılır ve açık olarak yapılan önemli bir çalışma da Mustafâ el-Ğalâyînî'nin *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye* adlı eseridir. Bu çalışma klasik metotlara dayanmaktadır.

Arapçayı kolaylaştırma hareketinde diğer bir çalışma olarak Reşîd eş-Şertûnî'nin *Mebâdîu'l-'Arabiyye* adlı eseri zikredilebilir. Fakat onun bu eseri, kullanılan dile özen gösterilmediğinden başarılı bulunmamıştır.⁵⁷

Ayrıca Muhammed Hayr el-Hulvânî'nin *en-Nahvu'l-muyesser*, Ahmed el-Hâşimî'nin *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğâti'l-'Arabiyye*, Ahmed Muhtâr Ömer ve arkadaşlarının yazdığı *en-Nahvu'l-esâsi* gibi eserler, çağdaş dönemde yazılmış grameri kolaylaştırma hedefine dönük eserler olarak dikkat çekmektedir.

⁵⁷ Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s.165.

I. BÖLÜM

ABDUH er-RÂCiHÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ YÖNÜ

ABDUH er-RÂCİHÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ YÖNÜ

er-Râcihî, günümüzde yetişmiş âlimlerden bir isim olduğundan onun hayatıyla ilgili bu bölüm, büyük ölçüde internet sitelerinden faydalanılarak ve onun çalıştığı üniversite ile arakadaşlarından ve öğrencilerinden e-mail yoluyla bilgi talebinde bulunularak hazırlanmıştır.

Bu bölümde konu, er-Râcihî'nin hayatı ve ilmî yönü şeklinde iki ana başlık altında ele alınmıştır.

1. HAYATI

Tam adı, Abduh Ali İbrahim er-Râcihî'dir. Abduh er-Râcihî ismiyle meşhur olmuştur. Mısır'ın Dekahliye kentinde 2 Ekim 1937 tarihinde dünyaya gelmiştir.

İskenderiye Üniversitesi Arap Dili Bölümü'nde asistan olarak 1961 tarihinde çalışmaya başlamış ve aynı üniversitenin Dil Bilimleri Bölümü'nde 1967 tarihinde öğretim üyesi olmuştur. Aynı bölümde 1972 yılında doçent, 1977 yılında ise profesör olmuştur. Oxford, Eurlangen ve Moskova üniversiteleri gibi yurtdışında pekçok üniversitede de misafir öğretim üyesi olarak çalışmıştır.⁵⁸

er-Râcihî, birçok idari ve ilmî görevlerde bulunmuştur. Bu görevleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

-İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölüm Başkanlığı

-Kahire Arap Dil Kurumu Üyeliği

-Beyrut Arap Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı

-Yabancılara Arap Dilini Öğretme Merkezi Müdürlüğü

-Dil Araştırmaları ve Tercüme Enstitüsü Müdürlüğü

-İmam Muhammed b. Suûd İslam Üniversitesi Arapça Konuşmayanlar İçin Arapça Öğretimi Bölümü Başkanlığı

⁵⁸ www.ahlalhdeth.com (20.03.2011)

Bu listeyi daha da uzatmak mümkündür.⁵⁹

Hayatı boyunca Arap dili üzerinde yoğun mesai harcayan ve bu alanda çok önemli çalışmalara imza atan Abduh er-Râcihî, Mısır'da, 26 Nisan 2010 tarihinde, 73 yaşında vefat etmiştir.⁶⁰

⁵⁹ ar.wikipedia.org (20.03.2011)

⁶⁰ www.al-jazirah.com (21.03.2011)

2. İLMÎ YÖNÜ

er-Râcihî'nin ilmî yönüyle ilgili bölümde, onun akademik kariyeri, konferansları, makaleleri ve kitapları başlıklar altında ele alındıktan sonra âlimlerin kendisi hakkındaki değerlendirmelerine yer verilmiştir.

2.1. Akademik Kariyeri

İskenderiye Üniversitesi Arap Dili Bölümü'nde 1959 yılında lisans, aynı üniversitenin dil bilimleri bölümünde 1963 yılında “*Menhecu ibn Cinnî fî Kitâbihi'l-Muhtesib*” adlı teziyle yüksek lisans, yine aynı üniversitenin aynı bölümünde “*el-Lehecâtu'l-Arabiyye fî'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*” adlı teziyle 1967 yılında doktora öğrenimini tamamlamıştır. Akademik hayatı boyunca “yüz”ün üzerinde yüksek lisans ve doktora tezine danışmanlık yapmıştır.⁶¹

2.2. Konferansları

er-Râcihî, hayatı boyunca çok sayıda ilmî konferansa katılmıştır. Bu konferanslardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- “Bizans ve İslam İlişkileri”, Selanik, 1979
- “Dilbilim”, Rabat, 1981
- “Arap Üniversitelerinde Arapça Öğretimi Sorunu”, İskenderiye, 1981
- “Malezyada Arap Dilinin Gelişimi”, 1990

Yukarıda saydıklarımızın dışında er-Râcihî, İngiltere, Almanya, Suudi Arabistan ve Kuveyt'te kültürel ve dil ile ilgili birçok konferansa katılmıştır.⁶²

⁶¹ www.ahram.org. (21.03.2011)

⁶² www.alfaseeh.com (23.03.2011)

2.3. Makaleleri

er-Râcihî'nin yayımlanmış çok sayıdaki makalelerinden bazıları aşağıda sıralanmıştır.⁶³

-*Arap nahvi ve Aristo*, Yunan Konferansı, 1979

-*Üslûp ilmi*, Fusûl Dergisi, II. cilt

-*Arap kültürü ve dil ilminin metodu*, Rabat Konferansı, 1981

2.4. Kitapları

er-Râcihî'nin dil ile ilgili konular üzerinde yazılmış on üç, kültürel konularda yazılmış iki kitabı ile üç tane de çeviri çalışması mevcuttur.

Bu başlık altında er-Râcihî'nin söz konusu kitapları ele alınmıştır. Ele alınan kitaplardan temin edip inceleme imkânı bulunanlar hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Ulşılamayanların sadece isimleri verilmekle yetinilmiştir.

2.4.1. Dil İle İlgili Kitapları

er-Râcihî'nin dil ile ilgili konular üzerinde yazılmış kitaplarından yedi tanesini temin edip, inceleme fırsatı bulduk. Bu eserler aşağıda ayrı ayrı incelenmektedir.

1- (فقه اللغة في الكتب العربية) *Fıkhu'l-luğa fî'l kütübi'l-'Arabiyye*: er-Râcihî,

bu eserde İbn Fâris'in (ö.395/1004) "*es-Sâhibi fî fikhi'l-luğa*" ve es-Seâlibî'nin (ö.429/1038) "*Fıkhu'l-luğa*" adlı eserleri ile İbn Cinni'nin (ö.392/1002) "*el-Hasâis*" adlı eserini eksen alarak fıkhu'l-luğa (linguistik) konusunu incelemektedir.

Eser beş bölümden oluşmaktadır. Bölümler birinci fasıl, ikinci fasıl... Şeklinde adlandırılmıştır. Birinci fasılda er-Râcihî, "*Batılılara göre fıkhu'l-luğa ve ilmu'l-luğa*" konusunu, ikinci fasılda, "*Araplara göre fıkhu'l-luğa ve ilmu'l-luğa*" konusunu, üçüncü fasılda "*genel meseleler*" başlığı altında, "*dilin tanımı, doğuşu, gelişimi*" gibi konuları ele almaktadır. Dördüncü fasıl, "*ders düzeyleri*" başlığını taşımakta ve bu bölümde "*ses,*

⁶³www.ar.wikipedia.org (23.03.2011)

sarf ve nahiv” gibi alt başlıklar halinde konular incelenmektedir. Beşinci fasıl ise “*ders yöntemi*” başlığını taşımakta ve bu bölümde “*Araplar dış kaynaklardan etkilendiler mi?*”, “*Yunan düşüncesinin etkisi*”, “*Hint düşüncesinin etkisi*” gibi konular yer almaktadır.

Kitabın elimizdeki nüshası, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye tarafından 1972 yılında basılmış olup, 333 sayfadan oluşmaktadır.

2- (اللهجات العربية في القراءات القرآنية) el-Lehecâtu’l-‘Arabiyye fî’l-kırâati’l-

Kur’âniyye: Elimizdeki nüshası, Dâr’ul-Ma’rfiet’il-Câmi’iyye tarafından 1996 yılında basılmış olup 276 sayfadan meydana gelmektedir. Kitap, bir giriş ile bâb adında dört ana bölümden ve fasıl adındaki alt bölümlerden oluşmaktadır.

Birinci bâbın birinci faslında, genel olarak “*Arap yarımadası*”, ikinci faslında ise “*Arap kabileleri*” incelenmektedir.

İkinci bâb, “*Arapça ve lehçeleri*” başlığını taşımakta ve bu bâbın birinci faslında, “*İslâm öncesinde dil*”, ikinci faslında ise “*Arap kitaplarında yer alan kabile lehçeleri*” konuları incelenmektedir.

Üçüncü bâb, “*Kırâat ve lehçeler*” başlığını taşımakta ve bu bâbın birinci faslında, “*kırâatin doğuşu ve gelişimi*”, ikinci faslında ise “*Kırâatin lehçe araştırmalarında kaynak olması*” konuları yer almaktadır.

Dördüncü bâb ise, “*lehçeler konusunda dilsel bir araştırma*” başlığını taşımakta ve bu bâbın birinci faslında “*ses*”, ikinci faslında “*sarf*”, üçüncü faslında “*nahiv*”, dördüncü faslında ise “*el-müstevâ ed-delâli*” (lafzın anlama delalet etme seviyesi) konuları yer almaktadır.

Aynı zamanda er-Râcihi’nin doktora çalışması olan eserin sonunda Arap Yarımadası’nı gösteren 36 harita bulunmaktadır. Bu haritalarda Arapçadaki bazı farklı kullanımların farklı bölgelerdeki kullanım sıklığı gösterilmektedir. Örneğin haritaların

birinde mübalağa siğâlarından (فَعْلٌ) ve (فُعَالٌ) kullanımlarının nerelerde yaygın olduğu belirtilmektedir.⁶⁴

3- (دروس في كتب النحو) **Durûs fi Kutubi'n-Nahv:** Elimizdeki nüshası 1975 yılında, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye tarafından basılan eser, 316 sayfadan oluşmakta olup beş bölümden meydana gelmektedir. er-Râcihî'nin önsözde belirttiğine göre eserin hedefi, nahiv metodu konusunda öğrenciye doğru bir tasavvur kazandırmaktır. Bunun için eserde nahiv ekolleri ile her bir ekolü temsil eden bir eser tanıtılmış, tanıtılan eserden bazı parçalar olduğu gibi çalışmaya alınıp açıklanmıştır.

Bu kitapta bâb, fasıl gibi bölümler kullanılmamış her bölüm, bir rakam ile gösterilmiştir. Birinci bölüm, Basrâ ekolü ve onu temsilen Sîbeveyhi'nin (ö.180/796) "*el-Kitâb*" adlı eseri hakkındadır.

İkinci bölüm, Kûfe ekolü ve onu temsilen el-Ferrâ'nın (ö.207/822) *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eseri hakkındadır. Ayrıca İkinci bölümde er-Râcihî, öğrencinin iki ekol arasındaki ihtilafları görmesi için İbnu'l-Enbârî'nin (ö.577/1181) *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf* adlı eserinden bazı bölümleri de çalışmaya almıştır.

Üçüncü bölüm Bağdat ekolü ve ekolü temsilen İbn Yâ'îş'in (ö.643/1254) *Şerhu'l-Mufassal* adlı eseri hakkındadır.

Dördüncü bölüm Endülüs ekolü ve İbn Madâ'nın (ö.592/1196) *er-Redd 'ala'n-nuhât* adlı eseri hakkındadır.

Beşinci bölüm Mısır ekolü ve ekolü temsilen İbn Hişâm'ın (ö.761/1360) *Muğni'l-lebîb* adlı eseri ile el-Eşmûnî'nin (ö.929/1522) *Şerhu'l-Elfiyye* adlı eseri hakkındadır.

4- (دروس في شروح الألفية) **Durûs fi Şurûhi'l-Elfiyye** er-Râcihî, nahivde en önemli kitapların, İbn Mâlik'in (ö.672/1274) *el-Elfiyye'si* üzerine yapılan şerhlerden oluştuğunu belirtir. Arap diliyle ilgilenen bir öğrencinin *el-Elfiyye*'yi ve onun üzerine

⁶⁴ er-Râcihî, *el-Lehecâtu'l-'Arabiyye fi kırâati'l-Kur'âniyye*, İskenderiye, 1996, s. 232

yapılan şerhleri okumasının çok önemli olduğuna inandığı için *el-Elfiyye*'nin şerhleri hakkında bilgi veren bu kitabı hazırladığını söyleyen er-Râcihî, üniversitede Arap dili bölümüne özellikle yeni başlayanlar için kitabın faydalı olacağını ifade etmektedir.⁶⁵

Bu kitap üç bölümden oluşmaktadır:

er-Râcihî, birinci bölümde İbn Hişâm'ın (ö.761/1360) *el-Elfiyye* şerhi üzerine yazdığı *Evdahu'l-mesâlik* adlı kitabından çeşitli konuları seçerek *Durûsun fî Şurûhi'l-Elfiyye* adlı kitabına eklemiş ve onları açıklamıştır.

İkinci bölümde er-Râcihî, İbn 'Akîl'in (ö.769/1367) *Şerhu İbn 'Akîl 'ale'l-Elfiyye* adlı eserinden çeşitli konuları, *Durûsun fî Şurûhi'l-Elfiyye* adlı kitabına almış ve onları açıklamıştır.

Üçüncü bölümde ise er-Râcihî, el-Eşmûnî'nin (ö.929/1522) *Şerhu'l-Eşmûnî 'ale'l-Elfiyye* adlı eserinden çeşitli konuları *Durûsun fî şurûhi'l-Elfiyye* adlı kitabına almış ve onları açıklamıştır.

er-Râcihî'nin bu kitabının elimizdeki nüshası, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye tarafından 1980 yılında basılmış olup 297 sayfadan oluşmaktadır.

5-(النحوالعربي والدرس الحديث) en-Nahvu'l-'Arabî ve'd-dersu'l-hadîs: er-

Râcihî'nin bu eseri, nâhiv metodu hakkındadır. O, eserin önsözünde iki kesimden yakınmaktadır: Birinci kesim, tamamen eskiye bağlı ve yeni olan her şeyi ret edenlerdir. İkinci kesim ise, eskiyi tamamen bir kenara itip sadece yeniyi kabul edenlerdir.⁶⁶

Yeniyi reddetmenin cahillik olacağına inanan er-Râcihî, orta yolu bulma amacıyla, önce eserin başında “temhîd” başlığı altında Araplara göre nahiv metodunu ele almış, daha sonra kitabı iki önemli bâba ayırarak bu bâblarda yeni yaklaşımlar üzerinde durmuştur.⁶⁷

Elimizdeki nüshası 1979 yılında Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye tarafından basılan eser, 173 sayfadan oluşmaktadır.

⁶⁵ er-Râcihî, *Durûs fî Şurûhi'l-Elfiyye*, Beyrut, 1980, s. 5,6.

⁶⁶ er-Râcihî, *en-Nahvu'l-'Arabî ve'd-dersu'l-hadîs*, Beyrut, 1978, s. 5.

⁶⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 6.

6- (التطبيق الصرفي) **et-Tatbîku's-sarfî**: Bu kitapta er-Râcihî, adından da anlaşıldığı gibi sarf konularını ele alır. Kitap, bâb diye adlandırılan üç ana bölümden ve alt bölümlerden oluşur. Birinci bâb'da “*fiil ve ondan türeyenler*”, ikinci bâb'da “*isimler*”, üçüncü bâb'da ise, “*i'lal ve ibdâl*” konuları işlenmiştir.

Elimizdeki nüshası Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye tarafından 1973 yılında basılan eser, 221 sayfadan oluşmaktadır.

7- (في التطبيق النحوي والصرفي) **Fi't-Tatbîki'n-nahvî ve's-sarfî**: Bu eser, er-Râcihî'nin *et-Tatbîku'n-nahvî* ve *et-Tatbîku's-sarfî* adlı eserlerinin kısaltılarak bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

er-Râcihî, bu eserin önsözünde söz konusu iki eserin çok yoğun bir ilgi gördüğünü, öğrencilerinden ve çevresinden gelen yoğun istek üzerine iki eseri bir araya getirdiğini ifade etmektedir.⁶⁸

Elimizdeki nüshası Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye tarafından 1992 yılında basılmış olup 542 sayfadan oluşmaktadır.

8- (دراسات لغوية باللغة الإنجليزية) **Dirâsâtu'l-luğaviyye bi'l-luğati'l-İngiliziyeye**: Arapça nahiv kaidelerini, İngilizce açıklayan eseridir. Eserin ilk baskısı Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye tarafından 2007 yılında yapılmış olup 96 sayfadan oluşmaktadır.

er-Râcihî'nin bu kategoriye girip bizim inceleme imkânı bulamadığımız kitapları ise aşağıda isim olarak sıralanmıştır:

9- (علم اللغة التطبيق وتعليم العربية) **İlmu'l-luğati't-tatbîki ve te'lîmu'l-'Arabiyye**

10. (اللغة وعلوم المجتمع) **el-Luğa ve ulûmu'l-mucteme'**

⁶⁸ er-Râcihî, *fi't-Tatbîki'n-nahvî ve's-Sarfî*, İskenderiye, 1992, s.8.

11- (دروس في المذاهب النحوية) Durûsun fi'l-mezâhibi'n-nahviyye

12- (منهج ابن جني في كتابه المحتسب) Menhecu İbn Cinnî fi kitâbihi'l-muhteseb

13- (العربية الجامعية لغير المتخصصين) el-'Arabiyyetu'l-câmi'iyye liğayri'l-mütehassısîn

2.4.2. Kültürel Konularla İlgili Eserleri:

er-Râcihî'nin nahiv ve dil konuları dışında basılmış iki tane kültürel eseri bulunmaktadır. Ancak biz onları temin edemediğimiz için inceleyemedik. Aşağıda bu eserler isim olarak sıralanmıştır.

1- (الشخصية الإسرائيلية) eş-Şahsiyyetu'l-İsrâiliyye

3. (عبدالله بن مسعود) Abdullah b. Mes'ud

3.1. Tercümeleri:

er-Râcihî'nin üç tane çeviri çalışması bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalara ulaşamadığımız için hangi dillerden tercüme edildiklerini bilmiyoruz. Bu çalışmalar, aşağıda sıralanmıştır:

1. (هيراقليطس فيلسوف التغيير) Heraklitos feylesûfu't-tağayyur

2. (المواءمة مجلة عالم الفكر) el-Muvâeme mecelletu 'alemi'l-fikr

3. (اسس تعليم اللغات وتعلمها) Ususu't-te'lîmi'l-luğâti ve te'ellumihâ

2.5. Âlimlerin Kendisi Hakkındaki Değerlendirmeleri

Abduh er-Râcihî'nin hayatı ve ilmî yönü hakkındaki araştırmamız esnasında bazı âlimlerin onun hakkındaki değerlendirmeleriyle karşılaştık. er-Râcihî'nin tanınmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle bu değerlendirmelerden bazılarını aşağıda ele aldık.

1-Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî

İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi Rektörü ve eski Suudi Arabistan bakanlarından Dr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî, er-Râcihî hakkındaki düşüncelerini aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir.

“Dr. er-Râcihî, dil araştırmalarında eski ve yeniye kendinde toplayan bir alim olarak mümtaz bir şahsiyettir. Sen onun eserlerini okuduğunda kendini kadîm nahiv âlimlerinin eserlerini okuyormuş gibi hissedersin. İfadenin berraklığı ve dilin selâmet ve ağırbaşlılığını bir araya getiren bir üslûpla gremeri yeni nesillere öğretme konusunda uzmandır.

*Diğer taraftan onun eserlerini okuduğunda -bu defa- kendini modern bir dil âliminin önünde bulursun. er-Râcihî, modern dil bilimlerinin bütün güncellemelerini bilir, eleştirir ve Arapçanın üslûbuna ve özelliklerine uygun olanı seçer. Dil kültürünü inkâr etmez fakat onunla da yetinmez.”*⁶⁹

2-Süleyman Abdülmün'im

Arap Düşünce Örgütü Genel Sekreteri Dr. Süleyman Abdülmün'im, er-Râcihî hakkında yazdığı bir makalede, onunla ilgili düşüncelerini, şu şekilde ifade etmiştir:

“Nahiv ilmi onun büyük bir tutkusuydu. et-Tatbîku'n-nahvî, et-Tatbîku's-sarfî, el-Mezâhibu'n-nahviyye, el-Lehecâtu'l-'Arabiyye ve'l-kırâatu'l-Kur'âniyye, Fıkhu'l-Luğa fi'l-kütübi'l-'Arabiyye gibi sağlam eserleri Arapçaya kazandırdı. Ömrünün son yirmi yılında ilgisini dil öğretimi sorunu ve bilim çağında Arapçanın zorlukları gibi konulara verdi. Bu konularda, el-Luğa ve ulûmu'l-mücteme', İlmu'l-luğati't-tatbîki ve

⁶⁹ www.shamela.ws (24.03.2011)

te'limu'l-'Arabiyye gibi eserleri yazdı. Onun Arapça konuşmayan kişiler için Arapça öğretimi konusundaki düşünceleri de sadece teoride kalmamış, İskenderiye Üniversitesinde, Arapça konuşmayanlar için Arapça öğretimi bölümünü kurmuştur. Azmine ve çalışkanlığına rağmen; zaman, onun bu konulardaki çok büyük hedeflerini gerçekleştirmeye yetmedi. er-Râcihî, "yüz"den fazla yüksek lisans ve doktora tezine danışmanlık eden, Mısır ve Mısır'ın dışındaki öğrencileri günümüzde seçkin profesörler olan verimli bir âlimdir.

*er-Râcihî, aynı zamanda hiçbir konsolosluk kapısından içeri girmediği halde, ülkesi için gerçek bir büyükelçiydi. Beyrut Arap Üniversitesinde dekan olarak çalıştığı gibi, İmam Muhammed b. Suud, Almanayadaki Erlangen, Londra, Oxford ve Moskova üniversiteleri ile Tataristan, Özbekistan, Malezya gibi birçok Asya üniversitelerinde de bulunmuştur."*⁷⁰

3-Kemal Bişr

Arap Dil Enstitüsü Genel Sekreteri Dr. Kemal Bişr, er-Râcihî hakkındaki düşüncelerini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

"Dr. er-Râcihî, belirli yöntemleri ve özel hedefleri olan bir Arap dil ekolünün sahibidir. Bu ekol, Arapçanın genellikle iki tehlike ile karşı karşıya olduğunu ifade eder. Bunlardan biri, sadece eskiyle yetinip donarak ölme tehlikesi, diğeri de eskiyi tamamen bırakıp, tümüyle yeniye sarılmadan dolayı kendi diline yabancılaşarak ölme tehlikesidir. Çünkü hayati derecede önemli olan yenilik, kültürde kökleri sağlamlaştırdıktan sonra asrın hareketiyle de kaynaşmayı gerektirir.

Yorgunluk bilmeyen derin çalışmalarının meyvelerini gören herkesin onun hakkında kabul ettikleri gerçek şudur: O, asâletiyle eskiyi, özgünlüğüyle yeniye bir arada toplayan âlimdir."

4-Riyâd b. Hasan el-Havvâm

Ümmu'l-Kurâ Üniversitesi'nden Dr. Riyâd b. Hasan el-Havvâm onun hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getiriyor:

⁷⁰ www.ahram.org (24.03.2011)

“er-Râcihî –Allah ona rahmet etsin- çok güzel bir istikâmet, ahlak ve din üzerineydi. Allah onu yüksek görevlere ve yüce mertebelere eriştirdi. Kahire Arap Dili Enstitüsünün parlayan bir yıldızıydı. Herşeyden önce İskenderiye Üniversitesi ve Beyrût Arap Üniversitesi anılır anılmaz akla gelirdi. Çünkü O, bu iki üniversitenin önemli bölümlerinin bânîsiydi. Lübnandaki halk onu çok sever ve ona saygı duyardı. er-Râcihî –Allah ona rahmet etsin- Suriye hakkında konuştuğunda kendini onlardan biri olarak hissedirdi, onların lehçelerini ve geleneklerini çok iyi bilirdi.”

II. BÖLÜM
et-TATBÎKU'N-NAHVÎ

et-TATBĪKU'N-NAHVĪ

Bu bölümde, *et-Tatbīku'n-nahvī* hakkında öncelikle genel bilgi verilecek, akabinde, muhteva, üslûp, tanım ve örneklerin özellikleri, terminoloji, ta'lîl ve i'râb bakımından eser incelenecektir. Ayrıca bu bölümde, er-Râcihî'nin Basra ve Kûfe nahiv ekollerine muvafakat ettiği konular, er-Râcihî'nin özgün görüşleri, tartışmaya açık görüşleri ile farklı görüşler arasında kendi tercihi gibi konular, onun eserde verdiği bilgilerden yola çıkılarak tespit edilmeye çalışılacaktır. Bölümün sonunda ise eserin Arapça öğretimi açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. et-TATBĪKU'N-NAHVĪ'YE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Yazıldığı Tarih

er-Râcihî, *et-Tatbīku'n-nahvī*'yi 1971 yılında tamamlamış, eserin ilk baskısı ise, 1972 yılında Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye tarafından yapılmıştır. er-Râcihî'nin, eseri ne zaman yazmaya başladığı bilgisine ise ulaşamadık. Fakat Ummu'l-Kurâ Üniverstiesi Arap Dili Bölümü hocalarından Riyâd b. Hasan el-Havvâm, er-Râcihî hakkında yazdığı bir makalede, onun *et-Tatbīku'n-nahvī*'ye Lübnan'da Ramazan ayında başladığını ve özellikle de teravih namazlarını edâ ettikten sonraki zamanını, eseri yazmaya ayırdığını ifade etmiştir. Ancak hangi senenin Ramazan ayı olduğuna değinmemiştir.

el-Havvâm aynı makalade, er-Râcihî ile *et-Tatbīku'n-nahvī*'yi yazdığı dönemlerde konuştuğunu ve onun kendisine; “*Arapça öğretimi açısından faydalı bir şeyler bırakacağımı hissediyorum*” dediğini ifade etmektedir.⁷¹

1.2. Yazılış Amacı

et-Tatbīku'n-nahvī'nin önsözünde er-Râcihî, eserin yazılış amacını, şu şekilde ifade etmektedir:

فالذي لا شك فيه أن كثرة كثيرة من الناس تشكو من درس النحو العربي، ومما تعانیه من الكد في سبيل إتقانه وإقامة ألسنتها وأقلامها عليه. وعجيب أمر هذه اللغة المفتري عليها، وعجيب أمر نحوها. فمنذ فجر الحضارة العربية نهض أصحاب هذه اللغة يدرسونها ويضعون القوانين التي تحكمها حتى إننا لا نعرف لغة اهتم بها أصحابها قدرما لقيت العربية من اهتمام، ومنذ عصر الخلفاء الراشدين رضوان الله

⁷¹ www.alriyadh.com (24.03.2011)

عليهم والعلماء يتتابعون واحداً في إثر واحد ومدرسة بعد مدرسة، في إنشاء النحو المنهجي لم يبلغها علم آخر.

ونحن نؤمن بضرورة تدريس النحو في جامعاتنا في مظانه القديمة إلى جانب الدرس التطبيقي.

ومن هذه الطريقة، ومن الإيمان بضرورة تدريب الطلاب على درس النحو درساً تطبيقياً نقدم هذا الكتاب.

“Konuşma, yazma ve dillerini düzeltme konularında, nahiv dersinden insanların büyük bir çoğunluğunun şikayetçi olduğunda şüphe yoktur. Bu dilin üzerine böyle iftira atılmış olması, hayret verici bir durumdur. Arap medeniyetinin doğuşundan beri bu dilin sahipleri, onu öyle bir incelemişler, kanunlarını koymuşlar ki biz, Arapçanın gördüğü önem kadar hiçbir dilin önem gördüğünü bilmiyoruz. Hulefâ-i râşidîn döneminden beri, Arap gramerinin inşası, gelişimi ve kökleşmesi konusunda birbirinin peşi sıra gelen âlimler ve ekoller sayesinde Arapça, öyle bir olgunluk ve metoda kavuşmuştur ki başka bir ilim, bu düzeye erişememiştir.

Biz, üniversitelerimizde Arap grameri öğretiminin eskilerin yolunda fakat uygulamalı derslerle bereber yapılması gerektiğine inanıyoruz.

Öğrencilerin gramer dersini uygulamalı olarak görmelerinin zaruretine inandığımızdan böyle bir kitabı hazırladık.”⁷²

er-Râcihî'nin ifadelerinden açıkça anlaşıldığı gibi o, günümüzde nahiv öğretiminin, eskilerin yolu üzerine fakat uygulamalı derslerle devam etmesi gerektiğini savunmaktadır. Öğrencilerin nahiv dersini uygulamalı olarak almalarının zaruretine inanan er-Râcihî, konu sonlarında alıştırmaların bulunduğu ve konu anlatımında geçen her örneğin kelimelerinin tek tek tahlil edilerek görevlerinin gösterildiği *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eseri hazırlamıştır.⁷³

İncelemekte olduğumuz eserin adı da, onun yazılış amacını özetler niteliktedir. Zira *et-Tatbîku'n-nahvî* terkibi Türkçe'ye “*nahvî uygulama, gramatik uygulama, dille*

⁷² er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 7-10.

⁷³ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, Beyrut, 1431/2010, s. 9.

ilgili uygulama” şeklinde çevrilebilir. Bu terkipte görüldüğü üzere “uygulama” kavramı temeldir. Bu uygulamanın vasfı ise nahivle ilgili olmasıdır.

Kanaatimizce, yazarın bu kitap için (النحو التطبيقي) “*uygulamalı nahiv*” yerine (التطبيق النحوي) “*nahvî uygulama*” terkiibini kullanması çok önemli bir gayeye yöneliktir. O da, dil öğreniminde uygulamanın salt kuralları öğrenmekten daha önemli olduğudur.

1.3. Bölümleri

Birçok kitapta olduğu gibi *et-Tatbîku'n-nahvî*'de de birden fazla bölüm bulunmaktadır. Bu bölümler, bâb, fasıl ve mulhaklar (ekler) şeklinde oluşturulmuştur. Onların da alt başlıkları mevcuttur. Biz bu bölümde bâblar, fasıllar ve mulhaklar üzerinde duracağız.

1-Bâblar: Bilindiği gibi gramerciler, konuları çeşitli başlıklar altında işlemektedirler. Bu konu başlıklarında en eski ve en meşhur sistem, bâb sistemidir. Uzun bir süre, gramer kitapları bu sistemle yazılmıştır. Bize ulaşan ilk gramer kitabı olma özelliğine sahip olan Sîbeveyh'in (ö.180/796) *el-Kitâb* adlı meşhur eseri de bu tarzda yazılan kitaplar arasında ve başta gelmektedir.⁷⁴

et-Tatbîku'n-nahvî'de de bâb şeklindeki bölümlendirme kullanılmıştır. Ancak eserde bâb şeklindeki bölümlendirmenin, önceki eserlere göre çok daha geniş konuları kapsar nitelikte kullanılmıştır. Örneğin, Sîbeveyhi *el-Kitâb*'da her konu için (هذا باب) şeklinde bâb başlığını kullanırken *et-Tatbîku'n-nahvî*'de konular, genel olarak iki bâba ayrılmış ve bütün nahiv konuları bu iki bâb altında işlenmiştir. Birinci bâb, kelime başlığını taşımakta ve aşağıdaki konuları kapsamaktadır:

⁷⁴ Yılmaz, Hacı, ‘*Alî b. Mes’ûd b. Mahmûd el-Ferğânî'nin el-Mustevfâ fi'n-nahv Adlı Eserinde Konuları İşleme Yöntemi, Koyduğu Kurallar ve Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, s. 82.

الباب الأول: الكلمة

- 1- تحديد نوع الكلمة
- 2- حالة الكلمة (الإعراب والبناء)
- 3- الإعراب
- 4- علامات الإعراب
- 5- الإعراب الظاهر والإعراب المقدر
- 6- البناء
- 7- الضمائر
- 8- أسماء الإشارة
- 9- الأسماء الموصولة
- 10- أسماء الأفعال
- 11- أسماء الاستفهام
- 12- أسماء الشروط
- 13- الأسماء المركبة
- 14- أسماء متفرقة

الباب الثاني: الجملة وشبه الجملة

er-Râcihi'nin “*cümle ve şibh cümle*” başlığını verdiği ikinci bâb ise, ayrıca kendi içinde fasıl adı verilen bölümlere ayrılmıştır.

2-Fasıllar: Nahiv kitaplarının fasıllar şeklinde bölümlendirilmesi de bâblar gibi çok eski bir sistemdir. Örneğin, hicrî VI. Asırda yazılan *el-Elfiyye*'de başlıklar fasıl adıyla birbirinden ayrılmıştır.

et-Tatbîku'n-nahvî'de kullanılan fasıl başlıkları altında incelenen konular da, eski eserlere göre yine çok geniştir. Örneğin, *el-Elfiyye*'de (فصل في تابع المنادى؛ فصل في) şeklinde fasıl başlığı altında sınırlı konular işlenirken *et-Tatbîku'n-nahvî*'de fasıl başlığı, çok daha geniş konuları kapsayacak nitelikte kullanılmıştır.

Aşağıda eserde yer alan fasıllar ve bu fasıllarda işlenen konulara yer verilmiştir.

الفصل الأول: الجملة الاسمية	الفصل الثاني: الجملة الفعلية	الفصل الثالث: الجمل الأسلوبية
1- المبتدأ	1- الفاعل	1- جملة الاستثناء
2- الخبر	2- نائب الفاعل	2- جملة النداء
3- كان وأخواتها والعرض	3- المفعول به	3- جمل الأمر والنهي
4- الحروف العاملة عمل ليس	4- المفعول المطلق	4- جملة الاستفهام
5- أفعال المقاربة والشروع والرجاء	5- المفعول لأجله	5- جملة التعجب
6- إن وأخواتها	6- المفعول فيه	6- جملة المدح والذم
7- لا النافية للجنس	7- المفعول معه	7- جملة الشرط
	8- الحال	
	9- التمييز	

الفصل الخامس: شبه الجملة

1- حروف الجر

الفصل الرابع: مواقع الجملة

1- الجملة التي لها محل من الإعراب

2- الجملة التي لا محل لها من الإعراب

3-Ekler: *et-Tatbîku 'n-nahvî*'de tevâbi' olarak nitelenen na't, te'kîd, bedel, atf-ı beyân, atf-ı nesak gibi konular eserin sonunda "ekler" başlığını taşıyan bölüm altında incelenmiştir. Bu durumun eserin metodundan kaynaklandığını er-Râcihî, aşağıdaki sözlerle ifade etmektedir:

ونحن نضع التوابع في الملاحق لأنها لا ترتبط بنوع الجملة على النحو الذي اقتضاه منهج الكتاب و أنت تعرف الآن أن الجملة العربية تتكون من أركان أساسية هي التي تسمى العمد، كالمبتدأ والخبر في الجملة الإسمية، والفعل والفاعل أو نائبه في الجملة الفعلية، وتتكون من فضلات تزيد على هذه الأركان كالمفاعيل والحال والتمييز...إلخ. ولقد وضح لك أن العمد والفضلات لها شخصية إعرابية هي الرفع في المبتدأ والنصب في المفعول مثلاً أما التوابع التي نحن بصددنا فليست لها مثل هذه الشخصية، إذ هي تابعة لمتبوعها في إعرابها من رفع أو نصب أو غيرهما.

*"Biz tevâbi' konusunu ekler bölümüne yerleştiriyoruz. Çünkü onlar, bu kitabın metodunun gerektirdiği şekilde Arapça'daki cümle türleri ile irbatlı değildir. Şu anda sen de biliyorsun ki Arapça'daki cümleler, isim cümlesinde mübtedâ ve haber; fiil cümlesinde fiil, fâil veya nâib-i fâil olmak üzere 'imâd denilen esas rükünlerden oluşur. Ayrıca bunlara ek olarak fedalât olarak isimlendirilen mef'uller, hâl ve temyîz gibi unsurlardan oluşur. 'Îmâd ve fedalâtların, mübtedânın merfû, mef'ulün mansûb olması gibi, i'râbta hususiyetleri vardır. Konumuz olan tevâbi'lerin ise böyle bir hususiyetleri yoktur. Çünkü tevâbi', i'râbta ref, nasb veya başka bir halde kendisinden önceki kelimeye tabidir."*⁷⁵

et-Tatbîku 'n-nahvî'de "ekler" başlığı altında ele alınan konular, tam olarak şunlardır:

⁷⁵ er-Râcihî, a.g.e., s.429.

الملاحق: التوايح

1- النعت

2- التوكيد

3- البدل

4- عطف البيان

5- عطف النسق

6- الممنوع من الصرف

7- العدد

2. MUHTEVASI

Herhangi bir nahiv kitabının muhtevası tahmin edilebilir olmakla birlikte, nahiv kitaplarında muhtevanın işleniş sırası, içeriği detaylandırma, eserde ele alınan ve alınmayan konular gibi durumlar, kitaba göre farklılık arz edebilmektedir. Ayrıca bazı nahiv kitaplarında en ince detayına kadar ele alınan bir konuya, başka bir nahiv kitabı, hiç değinmemiş olabilmektedir.⁷⁶

İlk nahiv kitapları muhteva ve muhtevanın sunulmuş sırası bakımından birbirine benzer.⁷⁷ Son dönemde yazılan nahiv kitaplarında ise, muhtevanın sunulmuş tarzı eski nahiv kitaplarına göre farklılık arz etmektedir.⁷⁸

Günümüzde yazılan nahiv kitapları arasında yer alan er-Râcihî'nin *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eseri de ele alınan konular, konuların kendine özgü sunulmuş tarzı ve konuların detaylı açıklanıp açıklanmaması gibi özellikler bakımından farklılık arz etmektedir. Bu bölümde *et-Tatbîku'n-nahvî*, söz konusu özellikler bakımından incelenmektedir.

2.1. Nahiv Konularının Sunum Sırası

Klasik gramer kitaplarında konuların belli bir sistem dâhilinde anlatıldığı görülür. Mesela merfû'ât, mansûbât, mecrûrât kategorisine giren konular sırasıyla anlatılmaktadır. *el-Elfiyye*, *el-Kâfiyye* vb. kitaplar bu şekilde yazılmıştır.

Bazı eserlerde önce ref, sonra nasb, sonra cezm ve cer amelini ifa eden âmiller şeklinde bir şemaya gidilmiştir. Daha sonra bu şemalar da alt şemalara ayrılmıştır. Abdülkahir el-Cürçânî'nin (ö.471/1078) "*el-Avâmil*"i, el-Birgîvî'nin (ö.981/1573) "*el-İzhâr*" ve "*el-Avâmil*"i bu tarzda yazılan eserlere örnek gösterilebilir.

Bazı eserlerde ise, kelimeler asıl konu olarak ele alınmış ve bu nedenle alfabetik sıraya göre, gramer açısından önemli kelimeler teker teker anlatılmıştır. İbn Hişâm'ın

⁷⁶ Çağmar, *Halefu'l-Ahmer ve Mukaddime fi'n-nahv Adlı Eseri*, s. 61.

⁷⁷ Örnek olması açısından şu kitapların fihristlerine bakılabilir: İbn Hişâm, Cemâluddîn b. Yusuf el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, nşr. Berekât Yusuf Hebbûd, Beyrut, 1430/2009; İbn 'Akîl, Bahâuddîn Abdullah b. Abdurrahmân el-Hâşimî, *Şerhu İbn 'Akîl 'ale'l-Elfiyye*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut, 2007.

⁷⁸ Bknz. el-Muğâlise, Mahmûd Husnî, *en-Nahvu's-şâfi*, Ürdün, 1418/1997; el-Cârim, Ali; Mustafa Emîn, *en-Nahvu'l-Vâdih*, Kahire, 1385/1965; Halef, Âdil, *Nahvu'l-Luğati'l-Ârabiyye*, Kahire, 1415/1994.

(ö.761/1360) “*Muğni’l-lebîb*” adlı eserinin ilk cildi, el-Mâlikî’nin (ö.702/1303) “*Rasfu’l-Mebânî*”, el-Muradî’nin (ö.749/1348) “*el-Cene’d’dânî*”, İbn Nuriddîn’nin (ö.820/1417) “*Mesâbîhu’l-me’ânî*” ve Osmanzâde Ahmed et-Tâib’in (ö.1136/1724) “*Kurâdetuz-zeheb*” adlı eseri, kelimeler esas alınarak yazılan nahiv kitaplarına örnek olarak gösterilebilir.⁷⁹

er-Râcihî ise, kitabında nahiv konularını bu sıralamaların hiç birisine göre düzenlememiştir. Eser, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, kelime ve cümle diye iki ana bölüme ayrılmış, kelime bölümünde i’râb, mebni, zamirler, ismi işaret, ismi mevsûl gibi konular işlenmiştir. Cümle bölümü ise, fiil cümlesi, isim cümlesi, uslûp cümleleri gibi bölümlere ayrılmıştır. Fâil, naib’i fâil, mefûl gibi konular fiil cümlesi başlığı altında mübtedâ, haber, nevâsıh gibi konular ise, isim cümlesi genel başlığı altında işlenmiştir.

et-Tatbîku’n-nahvi’de işlenen tüm konu başlıkları, çalışmamızın “*et-Tatbîku’n-nahvî’nin bölümleri*” başlığı altında sırasıyla gösterildiğinden, bu bölümde er-Râcihî’nin konu başlıkları altında içeriği nasıl bir sıra ile işlediği konusu üzerinde durulacaktır.

er-Râcihî, konuları işlerken önce üzerinde çalıştığı nahiv konusunun tanımını yaparak başlar ve verdiği tanıma uygun tahlilli örnekler sunar. Daha sonra konuyla ilgili meseleleri ... \ ج \ ب \ أ şeklinde maddeler haline getirir. Bu maddeleri sunarken alt maddelere ihtiyaç duyması halinde onları da 1, 2, 3,.. şeklinde maddeler halinde gösterir.⁸⁰ Konunun sonunda ise, öğrencinin çözmesini istediği alıştırmalara yer verir. Bu alıştırmalarda er-Râcihî, maddeler halinde sıralanmış Kûr’ân âyetlerinin i’râb edilmesini istemektedir.

er-Râcihî’nin konuyu sunarken bu şekilde maddeler kullanması, konuların zihinde bir şemaya oturmasını ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağladığı söylenebilir.

Konuları yukarıda anlatıldığı şekilde maddeleştirerek sunan er-Râcihî, konu üzerinde bir noktaya dikkat çekmek istediğinde, bir kelimenin kullanım sıklığı hakkında bilgi vermek istediğinde veya konuyla ilgili farklı bir görüşe değinmek istediğinde bu

⁷⁹ Çağmar, *Halefu’l-Ahmer ve Mukaddime fi’n-nahv Adlı Eseri*, s. 61-62.

⁸⁰ er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 98.

şekildeki ek bilgileri, “*melhûze*” veya “*tenbih*” gibi ayrı başlıklar kullanarak veya dipnotta verir.⁸¹

er- Râcihî'nin muhtevayı sunuş tarzının daha iyi anlaşılması için, kitaptan örnekler sunmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Ancak konuların sunuş şekli ile ilgili eserin tamamından örnek getirmeye kalkışmak çalışmanın sınırlarını açacağından bu başlık altında kitaptan sadece mübteda konusu örnek olarak verilecektir.

Konu anlatımına genellikle tanım yaparak başlayan er-Râcihî, mübtedânın tanımını “*isim cümlesinin iki rüknü*” başlığı altında verdiğiinden, “*mübtedâ*” başlığı altında meseleye doğrudan “*mübtedânın türü*” konusuyla başladığını görürüz. Onun mübtedâ hakkında tanım kabilinden verdiği bilgi ise aşağıdaki gibidir:

والمبتدأ هو الاسم الذي يقع في أول الجملة، لكي نحكم عليه بحكم ما.

“*Mübtedâ, kendisi hakkında herhangi bir hüküm verebilmemiz için cümle başında gelen isimdir.*”⁸²

et-Tatbîku'n-nahvî'de mübtedâ konusunun başlığı, maddeleri ve anlatım ifadeleri ise aşağıdaki gibidir:

MÜBTEDÂ

أ : *Mübtedânın Türü:*

Mübtedâ cümle olamaz. O her zaman tek kelimedir. Sen mübtedayı cümle tarzında görsen o cümle olması itibariyle mübteda değildir. Ancak tek bir kelime olması itibariyle mübtedadır. Veya –nahivcilerin dediği gibi- hikaye edilmiş cümle (cümle-i mehkiyye) olması itibariyledir. O halde mübteda mutlaka tek bir kelime olmalıdır. Mübteda olan kelime de ya açık isim olmalı ya da masdâr-ı müevvel olmalıdır:

1-Açık İsim:

⁸¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 16, 21, 44, 155, 129.

⁸² er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 94.

(Zeyd ayaktadır.)

(زيد قائم)

2-Masdâr-ı müevvel.

(Oruç tutarsanız bu sizin için daha hayırlıdır.)⁸³ ﴿ أَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ ﴾

Tenbih: Nahivcilerin nahiv kitaplarında “el-vasfu’r-râfi’û li müktefâ bihi” diye isimlendirdikleri bir mübtedâ türü vardır. Nahivciler bunun hakkında şöyle derler: “Habere ihtiyaç duymaz. Fakat kendisi ile iktifa edilen bir merfû isme ihtiyaç duyar. Yani onunla mana tamamlanır ve haberin yerine geçer. Şu örnekte olduğu gibi:

(İhmalkar başarılı olamaz.) (ما ناجح المهمل)

ب : Mübtedânın Nekireliği

Aşağıdaki durumlarda mübtedâ, nekire gelebilir:

1- Mübtedâ nefy veya sorulardan sonra gelmelidir:

Örnek:

(هل غنيٌّ خيرٌ من غني النفس)

(Nefsin zenginliğinden daha hayırlı bir zenginlik var mıdır?)

2- Mübtedâ haberden sonra gelmeli ve haber, şibh-i cümle olmalıdır:

Örnek:

(Doğrulukta kurtuluş vardır.)

(في الصدق نجاة)

3-Mübtedâ tahsis edilmiş nekire olmalıdır.

Örnek:

⁸³ el-Bakara, 2/184.

(Cömert bir adam evdedir.) (رجل كريم في البيت)

4-Mübtedâ duaya delalet eden bir kelime olmalıdır.

Örnek:

(نصر للمتقين)⁸⁴ (Allah müminlere yardım etsin.)

ج Mübtedânın Hazfî

Mübteda (isim cümlesinde) esas rükündür. Bir isim cümlesi mübtedasız tasavvur edilemez. Bu yüzden isim cümlesinde bulunması zaruridir. Fakat bazen cümleden hazfedilir. Her ne kadar hazfedilse bile zihinde yine de mevcuttur. Zira kendisine delalet eden bir delil olmazsa hazfedilemez. Aşağıda geleceği üzere bazen cevazen bazen de vucuben hazfedilir:

1-Mübtedânın Cevazen Hazfî

Soruya verilen şu cevapta olduğu gibi mübteda cevazen hazfedilebilir:

(Ali nerede? Yolculukta.) (أين علي؟ فتجيب: مسافر)

2-Mübtedânın Vucûben Hazfî

Mübtedânın vucuben hazfedileceği yerler çoktur. En önemlileri aşağıdaki yerlerdir:

a- Övme ve yerme üsluplarında:

Örnek:

(Halit ne güzel komutandır!) (نعم القائد خالد)

⁸⁴ er-Râcihî, a.g.e., s. 108.

Yukarıdaki cümlede خالد *kelimesi haber, mübtedâ ise hazfedilen هو zamiridir.*

b- Yemin cümlesine mübtedâ olduğunda:

Örnek:

(Vallahi sözümde duracağım.) (والله لأحافظنَّ علي العهد)

Yukarıdaki cümlede mübtedâ, yemin lafzından sonra hazfedilen يميني kelimesidir.

c- (لا سيما) dan sonra merfû bir isme mübteda olmuş olmalıdır:

Örnek:

(Meyveleri özellikle de üzümü çok severim.)⁸⁵ (أحب الفاكهة لا سيما العنب)

Görüldüğü gibi er-Râcihî eserinde konuları belli bir sistem dahilinde maddeleştirerek ve her maddeyi mutlaka örneklendirerek işlemeye dikkat etmiştir. er-Râcihî'nin konuları sunarken takip ettiği sıra şu şekilde özetlenebilir:

Tanım → Açıklama → Örnek Cümle → Alıştırma

er-Râcihî, eserde genellikle yukarıda zikrettiğimiz sıralamayı takip etse de bunun eserin geneli için geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü o bazı konuların girişinde tanım sayılabilecek bir bilgi vermemiş, doğrudan konu ile ilgili kuralları açıklamıştır. Örneğin “*istifhâm isimleri*” adlı konunun başında, konuyu tanımlayacak her hangi bir açıklamada bulunmamış, doğrudan istifhâm cümlelerinde kullanılan kelimelerin isim olduğunu ifade etmiş ve konu ile ilgili maddeleri sıralamıştır.⁸⁶

⁸⁵ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 94 – 110.

⁸⁶ er-Râcihî, *a.g.e.*, s.71-79.

1.1. Konularının Anlatımında Detay

Yazarının da deyimiyle *et-Tatbiku'n-nahvi* adlı eser, bütün nahiv konularını ayrıntılı olarak arz etmeyi hedefleyen bir nahiv kitabı değildir. Eserin hedefi nahvi ve uygulamalı bir tahlil ile Arapçadaki çeşitli cümle kullanımlarını takdim etmek ⁸⁷ Bu nedenle er-Râcihî, kitapta konuların detayına girmemeye, konuları az ve öz işlemeye dikkat etmiş ve konunun detaylarını çoğu zaman başka nahiv kitaplarına bırakmıştır. Bu durumu ya dipnotta veya “tenbih” , “melhuze” gibi başlıklar altında belirtmiştir. Mesela er-Râcihî'nin ‘atfu’l-beyân konusundaki ifadeleri, bu durumu açık bir şekilde örneklendirmektedir:

يعترف النحاة بأن عطف البيان يصح إعرابه بدلاً؛ بدل كل من كل، لكنهم يقررون أن هناك مواضع لا يصح أن يكون فيها بدلاً، والحق أن هذه المواضع التي قرروها ليست مبنية على أساس الواقع اللغوي، ومن الأفضل طرح عطف البيان وتوحده مع البدل.

“*Nahivciler atfu’l-beyânın i’râbının bedel (bedelu’l külli mine’l kull) olarak yapılabileceğini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda onlar, ‘atfu’l-beyânın bedel yapılamayacağı yerlerin olduğu şeklinde bir tespitte bulunmuşlardır. Ancak nahivcilerin belirttiği bu yerlerin, dilin gerçeği esası üzerine bina edilmediği de bir gerçektir. En iyisi atfu’l-beyânın bedel ile birleştirilmesidir*” er-Râcihî, bu açıklamalardan sonra konu ile ilgili detayları başka nahiv kitaplarına bırakarak şöyle demektedir:

انظر ما تفصله كتب النحو في هذا الموضوع.

“*Bu konuda nahiv kitaplarının ayrıntılı açıklamalarına bak.*”⁸⁸

er-Râcihî, bazen de detaylar kitabın yazılış amacına uymadığından onlara değinmemiştir. Bunu örneklemek için er-Râcihî'nin mef'ûl-ü fih konusundaki ifadelerine bakalım:

وهناك تفصيلات كثيرة في مطوّلات النحو لا مجال لها هنا، وإنما الذي يهمنا — في التطبيق النحوي — هو حالته في الجملة.

⁸⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 9.

⁸⁸ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 443.

“Bu konuda mutavvel nahiv kitaplarında çok fazla ayrıntı vardır ki burası onları sunmanın yeri değildir. Burada (et-Tatbîku'n-nahvî) bizim için önemli olan, onun (mef'ûl-ü fih) cümledeki durumu/kullanışdır.”⁸⁹

er-Râcihî, eserde detaylara girmemek için bazen bir kuralın gerektirdiği şartları zikretmeden örneklerle yetinmektedir. Mesela hangi kelimelerin naib-i fâil olabileceği konusunda kitapta şöyle bir anlatım görülmektedir:

الكلمات التي تصلح أن تكون نائباً عن الفاعل: الظرف بالشروط المذكورة في كتب النحو، مثل:
قُضِيَ شَهْرٌ جَمِيلٌ فِي لُبْنَانَ.

“Nahiv kitaplarında zikredilen şartları taşıması halinde Zarf naib-i fail olur.”

Örnek: (قُضِيَ شَهْرٌ جَمِيلٌ فِي لُبْنَانَ)”Lübnan’da güzel bir ay geçirildi.”⁹⁰

Burada er-Râcihî’nin değinmediği bir zarfın nâib-i fâil olması için gereken şartlar ise, şunlardır:

Zarfın nâib-i fâil olabilmesi için gereken şartlardan biri, zarfın mutasarrıf olması yani musnedu’n-ileyh olmaya uygun olmasıdır. (يوم، ليل، شهر) kelimeleri gibi.

Mutasarrıf olmayandan maksat, zarfın sadece mef’ûl-ü-fih olmasıdır. Örneğin (حيث،)

gibi kelimeler, sadece mef’ûl-ü fih olarak kullanılabilirler.⁹¹

Zarfın nâibi-i fâil olması için gereken bir diğer şart da zarfın muhtass olması yani, sıfat alması veya izafe edilmesi gibi yollarla müphemlikten çıkıp belirli olması veya manasının sınırlandırılmasıdır. Örneğin (مجلس مجلس مفيد) “Faydalı bir mecliste

⁸⁹ er-Râcihî, a.g.e., s. 262.

⁹⁰ er-Râcihî, a.g.e., s. 215.

⁹¹ es-Suyûtî, Celâluddîn, *el-Behçetu'l-mardiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Diyarbakır, 1429/2008, I, 275; el-Ğalâyînî, Mustafa, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Kahire, 1426/005, II, 366.

oturuldu.” cümlesinde zarf sıfat yoluyla sınırlama kazandığı için nâib-i fâil olmuştur. (زمان، وقت، مكان) gibi müphem zarflar ise nâib-i fâil olarak kullanılamazlar.⁹²

Car ve mecrûrun nâib-i fâil olması konusunda da aynı üslup sergilenmiştir:

الكلمات التي تصلح أن تكون نائباً عن الفاعل : الجار والمجرور بالشروط المذكورة في كتب النحو، مثل: أُسِفَ عَلَيْهِ.

“*Nahiv kitaplarında zikredilen şartları taşıması halinde car ve mecrûr da naib-i fail olur. Örnek: (أُسِفَ عَلَيْهِ) “Ona üzüntü duyuldu.”*”⁹³

Burada yine car ve mecrûrun naibi-i fâil olması için gereken şartlara değinilmemiştir. Mesela, (وَوَقَفَ مِنْ أَجْلِكَ) “*Senin için duruldu*” örneğindeki gibi cer harfi ta’lil için geldiğinde câr ve mecrûr nâib-i fâil olamaz.⁹⁴

1.2. Ele Alınmayan Nahiv Konuları

et-Tatbîku’n-nahvî, Arap dili gramerinin önemli konularını sade bir dille ve i’râblı örneklerle takdîm eden bir nahiv kitabıdır. Eserde yazarın hedefi, gramer kitaplarında yer alan bütün konuları olduğu gibi aktarmak değil, aksine okuyucuya öğrendiği gramer konularını cümle içinde uygulamayı öğretmektir.⁹⁵ Yazar, verdiği örnek cümlelerde her kelimenin gramer açısından tahlilini yaptığı gibi konu sonlarında alıştırma için verdiği cümlelerde okuyucunun öğrendiği nahiv konularını uygulamasını amaçlamaktadır.

et-Tatbîku’n-nahvî, uygulamaya yönelik cümlenin çeşitli kullanımlarını takdim etmeyi hedeflediğinden⁹⁶ birçok nahiv eserinde etraflıca işlenen bazı konular bu eserde yer almamıştır. Mesela isim, fiil ve harfin tanımı ile her birisinin ayırt edici özellikleri,

⁹² es-Suyûtî, a.g.e., I, 275; el-Ğalâyînî, a.g.e., II, 366.

⁹³ er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s.215.

⁹⁴ es-Suyûtî, a.g.e., I, 276; el-Ğalâyînî, a.g.e., II, 366.

⁹⁵ er-Râcihî, a.g., s. 10.

⁹⁶ er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 109.

araştırabildiğimiz nahiv kitaplarının tümünde yer almasına rağmen bu eserde bulunmamaktadır.⁹⁷

Bu başlık altında *et-Tatbîku'n-nahvî*'de yer almayan nahiv konuları teker teker işlenmekte ve yazarın bu konulara yer vermeyişinin nedenleri üzerinde durulmaktadır. Eserde yer almayan konuları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1-İsim, Fiil ve Harfin Tanımları ile Özellikleri: Bu konular, nahiv eserlerinde ayrı bir başlık olarak yer almakta ve geniş bir şekilde açıklanmaktadır. *et-Tatbîku'n-nahvî*'de ise, söz konusu konular, ayrı bir başlık olarak yer almadığı gibi herhangi bir şekilde tanımları yapıp haklarında bilgi de verilmemiştir.

er-Râcihî eserde “*kelime türünün tanımlanması*” başlığı altında kelimenin isim, fiil ve harf şeklinde üçe ayrıldığını belirtmiş,⁹⁸ “*kelimenin durumu*” başlığı altında Arapça'da yer alan bütün kelime türlerinin ya mu'rab ya da mebnî olduğuna değinmiş,⁹⁹ daha sonra geniş bir şekilde mebnî isimleri (zamirler, işaret isimleri, mevsûl isimleri...) açıkladıktan sonra mübtedâ ve haber konularına geçmiştir.

Kelime türlerinden harfin sürekli mebnî olduğuna¹⁰⁰ fiillerin ise bazılarının mebnî olduğuna¹⁰¹ ismin ise mütemekkin ve gayr-ı mütemekkin olarak ikiye ayrıldığına, mütemekkin ismin harf ve fiile benzeyenler ile benzemeyenler şeklinde ikiye ayrıldığına değinmiştir.¹⁰² Fakat çok muhtasar olanlar hariç hemen hemen tüm nahiv eserlerinde meşhur olduğu şekilde, kelime türlerinin tanımı ve her birisinin ayrı ayrı özelliklerine (‘alâmâtu’l-ism, ‘alâmâtu’l-fi’l gibi) değinmemiştir.

2-Marife ve nekire: Marife ve nekire, gramer kitaplarında üzerinde genişçe durulan nahiv konularıdır. Marife ve nekirenin tanımları, marife isimlerin sıralanışı,

⁹⁷ Bkz. İbn ‘Akîl, Bahâuddîn Abdullah b. Abdurrahmân el-Hâşimî, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘ale’l-Elfiyye*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut, 2007, I, 17-29; ‘Abbas, Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, Kahire, bty., I, 26; el-Galâyînî, Mustafa, *Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabîyye*, I, 9-14; el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, *el-Kavâ’idu’l-esâsiyye li’l luğati’l-‘Arabîyye*, Beyrut, 2005, s.14-24; İbn Hişâm, Cemâluddîn b. Yusuf el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ*, nşr. Berekât Yusuf Hebbûd, Beyrut, 1430/2009, s. 23-53; Ömer, Ahmed Muhtar, *en-Nahvu’l-esasî*, Kuveyt, 1414/1994, s. 15.

⁹⁸ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 13.

⁹⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁰⁰ er-Râcihî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰² er-Râcihî, *a.g.e.*, a.y.

isimlerin marifelik kazanma yolları (*bir ismin (ال) takısı ile marife olması, bir ismin marife bir isme izafe edilerek marife olması*) gibi konular nahiv kitaplarında üzerinde önemle durulan konulardır.¹⁰³

et-Tatbîku'n-nahvî'de ise, marife isimler konusuna giren zamirler, işaret isimleri gibi konular yer almaktadır. Fakat marife ve nekire ile ilgili bir başlık kitapta yer almadığı gibi bu konular hakkında ayrıca bir bilgi de mevcut değildir. Daha önce saydığımız zamirler, işaret isimleri gibi konular işlenirken de bunların marife ve nekire yönleri açıklanmamıştır. Bu konular “*mebnîler*” başlığı altında incelenmiş ve mu'rablık, mebnîlik açısından değerlendirilmişlerdir. Örneğin zamirler konusuna er-Râcihî, aşağıdaki ifade ile giriş yapmıştır:

الضمائر في النحو العربي أسماء، وهي مبنية، نعرض لها على النحو التالي.

“*Arap nahvinde zamirler isimdir ve mebnîdirler. Bu konuyu aşağıdaki gibi arz ederiz.*”¹⁰⁴

Görüldüğü gibi mebnîler başlığı altında işlenen zamirler konusunun girişinde er-Râcihî, zamirlerin mebnî olduğunu belirtmiş ve konuyu bu açıdan değerlendirmiş marifelik, nekirelik konusuna değinmemiştir. İşaret isimleri ve mevsûl isimleri konusunda da aynı yaklaşım sergilenmiştir.¹⁰⁵

3-Alem (özel isim): Alem konusu, nahiv eserlerinde lakap, künye ve isim olarak kısımlara ayrılıp hükümleri uzunca anlatılan nahiv konuları arasında yer alır.¹⁰⁶

et-Tatbîku'n-nahvî de ise alem kelimesi sadece isim olarak gayr-ı munsarîf¹⁰⁷ bahsinde geçmektedir. Fakat eserde ayrı bir başlık olarak ele alınmadığı gibi hakkında bilgi de verilmemektedir.

¹⁰³ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 96; İbn ‘Akil, *a.g.e.*, s. 74; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 77; İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 128

¹⁰⁴ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 47.

¹⁰⁵ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 59, 63.

¹⁰⁶ Ömer, Ahmet Muhtâr, *a.g.e.*, s. 53; el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 71; İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 132; İbn ‘Akil, *a.g.e.*, s. 96; Abbas, Hasan, *a.g.e.*, s. 286.

¹⁰⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 451.

4-Muzâri Fiili Nasb Eden Harfler ve Muzâri Fiili Cezm Eden İsimler: Nahiv kitaplarında muzâri fiil ve onun merfû hali ile onu cezm ve nasb eden edatlar konusu geniş bir şekilde ele alınan nahiv konularındandır.¹⁰⁸

et-Tatbîku'n-nahvî'de ise bu konulara hiç değinilmemiştir. Bu konular ayrı bir başlık altında incelenmediği gibi haklarında herhangi bir açıklamaya rastlamak da mümkün değildir. Sadece, er-Râcihî'nin değişik konularda örnek olarak verdiği cümleleri i'râb ederken muzâri fiilini nasb eden bir harf geçmişse bu özelliğine değindiğini görüyoruz. Mesela kitapta yer alan; (أن تجتهد أنفع لك) “Çalışman, sana en faydalı olandır” cümlesini er-Râcihî, hangi kelimelerin mübtedâ olmaya uygun olduğu konusunda, masdar-ı müevvelin mübtedâ olabileceğine örnek olarak vermiştir. Cümlenin i'râbında kitapta konu olarak yer almayan muzâri fiili nasb eden harflerden (أن) harfinin i'râbında şu ifadeler yer alır:

أن: حرف مصضري و نصب مبني على السكون.

(أن: Masdar ve nasb edatıdır, sükûn üzerine mebnîdir.)¹⁰⁹

Muzari fiili nasb eden harfler ile ilgili bir başlık kullanmayan ve bu harflerin ne olduğunu eserde işlemeyen er-Râcihî, yukarıda görüldüğü gibi konumuzla ilgili olarak (أن) harfinin muzarî fiilini nasb ettiğini cümleyi i'râb ederken ifade etmektedir.

Muzâri fiili cezm eden isimler ise, *et-Tatbîku'n-nahvî*'de “*mebnî isimler*” bölümünde “*şart isimleri*” başlığı altında yer alır. Ancak konu mebnîlik açısından ele alındığı için bunların muzâri fiili cezm etme yönleri ele alınmamıştır. Nahiv eserlerinde bu isimler için (حرف شرط جازم) “*Cezmedici şart harfları*” ifadesi kullanılırken¹¹⁰ er-Râcihî bunlar için sadece “*Şart isimleri*” ifadesini kullanır. Mesela er-Râcihî'nin aşağıda vermiş olduğu örneği konumuz açısından inceleyelim:

¹⁰⁸ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 254; İbn Hişâm, *a.g.e.*, s.79-108.

¹⁰⁹ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 98.

¹¹⁰ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 54.

(*Her ne yaparsan Allah onu bilir*)¹¹¹ (مَهْمَا تَعْمَلْ يَعْلَمُهُ اللَّهُ)

Bu cümlede er-Râcihî (مَهْمَا) için sadece şart ismi ifadesini kullanarak şöyle demektedir:

(مهما: اسم شرط مبني على السكون) (مهما : şart ismidir, sükûn üzerine mebnîdir.)

5-İsim tamlaması (İzâfe): İzâfe konusu, nahiv eserlerinin genellikle “*mecrûrât*” bölümünde, cer harflerinden sonra işlenen konudur. “*İzâfenin tanımı, çeşitleri, sürekli muzaaf olan kelimeler*” gibi başlıklar altında nahiv eserlerinde kapsamlı bir şekilde ele alınan izâfe konusu, *et-Tatbîku'n-nahvî*'de konu başlığı olarak yer almadığı gibi eserin herhangi bir yerinde hakkında bilgi de verilmemiştir.

et-Tatbîku'n-nahvî'de izafe konusu hakkında bilgi verilmediği halde başka konular anlatılırken isim olarak geçmektedir. Örneğin mebnî zarflar konusunda er-Râcihî'nin ifadeleri şöyledir:

— هناك أسماء أخرى مبنية؛ الظروف المبهمه التي قطعت عن الإضافة لفظاً لا معنى، مثل: قبل — بعد — أول.

“*Mebnî olan başka isimler de vardır. (onlardan biri) Manâ olarak değil de lafız olarak izafetten çıkan müphem zarflardır. Örnek: (قبل — بعد — أول)*”¹¹²

Hakkında bilgi verilmeyen bir konunun eserde biliniyormuş gibi anlatılmış olması, nahve yeni başlamış bir öğrenci için problem oluşturacağı kesindir.

6-Tenâzu', İштиğâl: Tenâzu' ve iştiğâl konuları nahiv eserlerinin bir kısmında fâil konusundan sonra,¹¹³ bazı nahiv eserlerinde ise mefûl konusundan sonra¹¹⁴ ele

¹¹¹ er-Râcihî, a.g.e., s. 82.

¹¹² er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 89.

¹¹³ İbn Mâlik, Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu't-Teshîl*, nşr. Abdulkadir 'Atâ-Târik Fethî es-Seyyid, Beyrut 1422-2001, II, 164; er-Radî, Muhammed b. Hasan, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, nşr. Yusuf Hasan Ömer, byy., 1398/1973, I, 201; İbn Hişâm, a.g.e., s. 258; İbn 'Akil, a.g.e., s. 404; Abbas, Hasan, a.g.e., s.124

¹¹⁴ el-Ğalâyînî, a.g.e., s. 444.

alınan konulardır. Bazı modern nahiv eserlerinde ise, diğer nahiv konularından müstakil olarak “*ekler*” başlığı altında veya eserin sonunda “*çeşitli konular*” adlı başlık altında incelenmektedir.¹¹⁵

et-Tatbiku'n-nahvi'de ise, bu konular ayrı bir başlık olarak ele alınmadıkları gibi eserin hiçbir yerinde herhangi bir şekilde haklarında bilgi verilmemiştir.

2.4.1. Söz Konusu Konuların Kitapta Yer Almayışının Nedenleri

Bu başlık altında yukarıda sıraladığımız nahiv konularının neden *et-Tatbiku'n-nahvi*'de yer almadığı ile ilgili tespit ettiğimiz hususlar ele alınmaktadır.

Eserde yer almayan konulardan birinci maddede ifade ettiğimiz isim, fiil ve harfin tanımları ile bunların ayırt edici özelliklerinin kitapta yer almayışı, çelişki gibi görünmektedir. Çünkü er-Râcihî, daha eserin başında kelime kısımlarını bilmenin çok önemli olduğunu, nahivde bütün adımların bu bilgiye göre atılacağını ifade etmiş¹¹⁶, ancak bu kelime kısımlarının tanımları ve özelliklerine değinmemiştir. Halbuki böyle önemli bir konunun detaylı bir şekilde anlatılması gerekiyordu.

er-Râcihî'nin bu konulara değinmemesinin nedeni, okuyucu tarafından bu konuların zaten bilindiği düşüncesi olabilir. Bizi bu sonuca götüren neden yazarın üslûbudur. Çünkü söz konusu konular, eserde ayrı bir başlık olarak tanımları yapıp işlenmemiş olsalar da er-Râcihî tarafından bunların konu anlatımı kapsamında biliniyormuş gibi kullanıldığını görüyoruz. Mesela kelime türlerinin sadece isimlerini vermekle yetinen er-Râcihî, kelime türlerinden harf ile ilgili ileriki sayfalarda (daha önce onun hakkında bilgi vermiş gibi) şöyle bir ifade kullanmaktadır.

و لعلك تذكر أن النحاة يعرفون الحرف بأنه ما دل على معنى في غيره

(Hatırlarsan nahivciler harfi şu şekilde tanıtmışlardı: Harf tek başına anlaşılmayan bir manaya delalet eden şeydir.)¹¹⁷

¹¹⁵ Ömer, Ahmet Muhtar, *a.g.e.*, s. 440; el-Cârim, Ali; Mustafa Emin, *a.g.e.*, s. 89.

¹¹⁶ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 12.

¹¹⁷ er-Râcihî, *et-Tatbiku'n-nahvi*, s. 37.

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki eser, hedef kitlenin daha önce nahiv ilmini okuduğunu ve bazı temel bilgileri bildiğini varsaymaktadır. Çünkü “*hatırlarsan*” ifadesinden “*sen bunu daha önce öğrenmiştin*” sonucu çıkmaktadır. Ayrıca eserde sık sık “*sen de biliyorsun ki...*” “*senin de bildiğin gibi...*” vb. ifadelerin kullanılmış olması yazarın, karşısındaki okuyucuyu nahiv konusunda bir altyapıya sahip olarak değerlendirmesinden kaynaklanıyor olmalıdır.

Ayrıca mübtedâ konusunu anlatırken er-Râcihî marife ve nekire terimlerini¹¹⁸; gayr-ı munsarıfları anlatırken alem terimini haklarında bilgi vermeden daha önce öğrenilmiş gibi vermiştir.¹¹⁹ Fakat dediğimiz gibi bunları ayrı bir başlık altında işleyip tanımlarına ve özelliklerine değinmemiş olması aynı varsayımdan kaynaklanmış olmalıdır.

İzafet konusunun eserde yer almayışı, yukarıda arz ettiğimiz varsayımdan kaynaklanmış olabileceği gibi eserin yazılış amacından da kaynaklanmış olabilir. Çünkü eserin hedefi nahiv konularının hepsini ayrıntılarıyla sunmak değil, Arap gramerinde kullanılan cümle şekillerini tahlilleriyle beraber sunmaktır.¹²⁰ Eserin fiil cümlesi, isim cümlesi, şibh-i cümle gibi bölümlere ayrılmış olması da bu hedeften kaynaklanmış olmalıdır. Mansûbat, merfûat, mecrûrat gibi bölümlere ayrılan nahiv eserlerinde izafet konusu, genellikle cer harfleriyle birlikte mecrûrat bölümünde incelemektedir. *et-Tatbîku'n-nahvî*'de ise cer harfleri “*şibh-i cümle*” bölümünde incelenirken¹²¹ muhtemelen izafet (isim tamlaması), şibh-i cümle ve tam bir cümle olmadığından cümlenin çeşitli kullanımlarını sunmayı hedefleyen bir eserde yer almamıştır.

Hemen hemen her Arapça cümlede varolduğu için önemli olan izafet konusunun kitapta anlatılmamış olması, kanaatimizce doğru olmamıştır. Cümle başlığını taşıyan ikinci bâbın girişinde izafet konusu hakkında bilgi verilmiş olsaydı konular daha iyi anlaşılacaktı diye düşünüyoruz.

¹¹⁸ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 103.

¹¹⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 451.

¹²⁰ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 9.

¹²¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 416.

Yukarıda söz konusu edilen ve Arapçada temel sayılabilecek olan konuların *et-Tatbîku'n-nahvi*'de yer almamasına dayanarak onun başlangıç aşamasındaki bir öğrenci için uygun olmadığını söyleyebiliriz.

Tenâzu' ve iştiğâl konuları ise, er-Râcihî tarafından *et-Tatbîku'n-nahvi* için detay olarak görüldüğünden esere alınmamış olmalıdır. Çünkü er-Râcihî, pratikte işe yaramayacak konuların yaygın öğretim kurumlarının programlarına alınmasının faydasız olduğunu ifade etmekte¹²² ve *et-Tatbîku'n-nahvi* de bütün nahiv kurallarını doğrudan sunmak yerine daha çok iletişimde işe yarayacak kullanımlar üzerinde durmaktadır.¹²³ Tenazu' ve iştiğâl konularının böyle bir eser için detay sayılacağı açıktır.

¹²² er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 146.

¹²³ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 342.

3. ÜSLÛBU

Genel bir ifadeyle üslûp, bir eserin şekil ve ifade yönü, kendine has ifade tarzı olarak tanımlanır.¹²⁴ Belâgat ilminde üslûp; edebî, hitâbî ve ilmî olmak üzere üçe ayrılmaktadır.¹²⁵ Burada bizi ilgilendiren ilmi üslûptur. İlmî üslûp, içinde gizlilik ve kapalılık bulunan ilmî gerçekleri açıklayan, akla hitap eden, mantığa ve sağlam düşünceye en fazla ihtiyacı olan ve şiire ait hayalden en uzak olan üslûp şeklinde açıklanır. Belli bir ilmi veya konuyu öğretmek üzere yazılan eserler ilmî üslûp ile yazılır.¹²⁶

et-Tatbîku'n-nahvî de ilmî üslûp ile yazılmıştır. Ancak biz burada ilmî üslûbun genel karakteristik özelliklerinden ziyade, bu esere has özellikler üzerinde duracağız.

Şüphesiz her müellifin kendine has bir tarzı vardır. Kimi eserlerde ifadelerin karışık olması ve okuyucuya zor gelmesi, kimi eserlerin ise akıcı, kolay ve anlaşılır olması üslûp ve kullandıkları yöntem ile ilgilidir.

Özellikle nahiv eserlerinde sıkıcı bir didaktizmin olduğu bilinen bir husustur. Bir nahiv eserinde bu hususa bir de müellifin karmaşık ifadeleri, heyecansız anlatımı ve gereksiz uzatmaları gibi bir üslûp eklendiğinde durumun daha da ağırlaşacağı açıktır. Bunun için, nahiv eserlerinde görülen, söz konusu sıkıcı didaktizmi yumuşatmanın, müellifin eserde sergilediği üslûp ile mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Durum böyle olunca nahiv eserlerinin üslûpları daha da önem kazanmaktadır.

er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*'nin önsözünde insanların büyük bir kısmının nahiv dersinden şikayetçi olduğunu belirtmekte, bu şikayetin nahve atılmış bir iftira olmakla birlikte okul ve üniversitelerde nahiv öğretiminin doğru yapılmadığının da bir gerçek olduğunu ifade etmektedir. Bunun sebebini de nahiv öğretiminin pratikten yoksun, kuralların doğrudan öğrenciye ezberletilmeye çalışılmasına bağlamaktadır.¹²⁷

er-Râcihî'nin yukarıdaki tespiti ve insanların şikayetlerini de göz önüne almış olması, eserindeki üslûbuna yansımış, eserde konuları kısa, kolay ve açıklayıcı

¹²⁴ Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara, 2003, s. 1354.

¹²⁵ el-Cârim, Ali; Mustafa Emîn, *el-Belâgetu'l-vâdiha*, Beyrut, 1427/2006, s. 10.

¹²⁶ el-Cârim, Ali; Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 10.

¹²⁷ *er-Râcihî*, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 7-10.

örneklerle pekiştirerek sunmuştur. *et-Tatbîku'n-nahvî*'nin üslûp özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

3.1. Nahiv Konularına Giriş

Eskiden beri nahiv âlimleri kitaplarına kelimenin tanımı ve çeşitlerini açıklayarak başlamışlardır. Sibeveyh'in *el-Kitâb'ı*, İbn Mâlik'in *el-Elfiyyesi*, İbn Hâcib'in *eş-Şâfiye*'si gibi eski kitaplar, nahiv konularına kelime ve türlerini açıklayarak başladıkları gibi, modern eserlerden Mustafa el-Ğalâyînî'nin *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, Ahmed el-Hâşimî'nin *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, Ahmet Muhtar Ömer ve arkadaşlarının *en-Nahvu'l-esâsi* gibi eserler de kitaba aynı şekilde başlamışlardır.

er-Râcihî de, *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eserinde bu kadim geleneğe uymuş ve konulara kelime ve türlerini açıklayarak şöyle başlamıştır:

وأنت تعلم أن الكلمة العربية إما أن تكون اسماً أو فعلاً أو حرفاً. فهي لا تخرج عن واحد من هذه الثلاثة. وعليك أن تسأل نفسك دائماً:
ما نوع هذه الكلمة؟ أهي اسم أم فعل أم حرف؟

“Biliyorsun ki Arapça bir kelime ya fiildir ya isimdir ya da harftir. Kelime bu üç türden başka bir şey olamaz. O halde her zaman kendine şunu sormalısın:

Bu kelimenin çeşidi nedir? İsim mi, fiil mi, harf mi?”¹²⁸

er-Râcihî, bütün adımların bu soruya verilecek cevabın üzerine kurulacağını dolayısıyla nahvin uygulanmasında bu sorunun özel bir önemi olduğunu ifade ettikten sonra diğer nahiv kitaplarına göre, bu konu üzerinde daha fazla durur. Şöyle ki birçok nahiv kitapları genellikle kelimenin üçe ayrıldığını ifade edip geçerken er-Râcihî, kelimenin bu üç kısma ayrılmasının ne anlam ifade ettiği üzerinde durur. “*Nahiv öğretiminin esas gayesi olan, cümleden kast edilen manayı anlamak için*” kelimenin çeşitlerini bilmenin önemini belirttiikten sonra konunun kitabı okuyan kişi tarafından iyice anlaşılması için de sekiz ayrı örnek verir. Bu örneklerin hepsinde (ما) bulunur.

¹²⁸ er-Râcihî, Abduh, *et-Tatbîku'n-nahvî*, Beyrut, 1431/2010, s. 13.

Fakat kimi örnekte (ما) nefiy harfi, kimisinde zaid harf, kimisinde ise istifham ismidir.

Örneklerin sonunda er-Râcihî şöyle der:

فأنت ترى إذن أن تحديداً لنوع الكلمة يترتب عليه فهمك لموقعها ولوظيفتها في الجملة ولعلاقتها
بالكلمات الأخرى مما يهديك في النهاية إلى المعنى المقصود وهو الغاية الأساسية للدراسة النحوية.

“Gördüğün gibi cümlede kelimenin türünü bilmen, cümlede o kelimenin konumunu, görevini ve diğer kelimelerle olan ilişkilerini bilmeni sağlar. Bu da seni sonunda, nahiv öğretiminin amacı olan cümle ile ifade edilen manayı bilmeye götürür.”¹²⁹

3.2. Günlük Konuşmalarda Yaygınlaşan Yanlış Kullanımlara Dikkat Çekilmesi

et-Tatbîku'n-nahvî'de nahiv konuları sunulurken onlarla ilgili günlük konuşmalarda yapılan yanlışlıklar da gösterilmiştir. er-Râcihî, günlük konuşmalarda şahit olduğu yanlış kullanımları, örnek vererek esere almış ve onların neden yanlış olduğunu açıklayarak doğrusunu öğretmeye çalışmıştır. *et-Tatbîku'n-nahvî*'nin genelinde “*Tenbih*” başlığı altında karşılaştığımız bu tür bilgiler, gramerin günlük yaşamdaki yerini gösterme açısından önemli olduğu gibi, öğrenciye gramer kurallarının doğru uygulanması konusunda da bir beceri kazandırma açısından da önemlidir. Aşağıda er-Râcihî'nin bu üslûbuna örnekler verilmiştir.

1- Emir-i gâib ve Muhataba Emir

er-Râcihî, emr-i gâib ve mütekellim konusunu işlerken bu konuda Arap televizyonlarında, üstelik Arapça öğretimini konu edinen bir programda dahi yapılan bir yanlışlığa dikkat çekerek şöyle der:

...هذا الإستعمال يلفتنا إلى الإستعمال الخاطيء الذي يشيع الآن في امر الغائب والمخاطب با

استخدام الفعل (دَعَّ): "دعهم يذهبوا."

بل إن برنامجاً لتعليم العربية في تلفاز عربي يقول في مقدمته: دعنا نتكلم العربية.

¹²⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s.13-16.

وكل هذه التراكيب غير عربية، وهي مأخوذة من اللغات الأوروبية كالإنجليزية التي تستخدم الفعل

"let" في أمر الغائب والمتكلم: Let me go. Let us speak Arabic.

والصواب كما ترى: "لنتكلم العربية."

"...Bu kullanım, (دع) fiilinin gaib ve muhataba emir cümlelerinde kullanılması

suretiyle yapılan ve şu anda yaygınlaşan bir yanlışlığa dikkatimizi çekiyor: (دعهم يذهبوا)

"Bırak gitsinler". Arap televizyonlarında, Arapça öğretimi üzerine yapılan bir programın girişinde şöyle diyorlar: (دعنا نتكلم العربية) "Haydi Arapça Konuşalım".

Bütün bu kullanımlar Arapça değildir. Bu kullanımlar, Emr-i gaib ve mütekellimde "let" fiilinin kullanıldığı İngilizce gibi Avrupa dillerinden alınmışlardır: (Let me go. Let us speak Arabic) "Haydi gidelim. Haydi Arapça konuşalım."

Doğrusu ise gördüğün gibi şöyledir: (لنتكلم العربية) "Arapça konuşalım."¹³⁰

2- (قط) ve (أبدا) Kelimelerinin Kullanımı

er-Râcihî'nin dikkat çektiği bir diğer yanlış kullanım, (قط) ve (أبدا) kelimeleri

hakkındadır:

يشيع بين الناس قولهم: لم أفعل ذلك أبداً.

وهو خطأ؛ لأن "أبدا" لا تستخدم في نفي الماضي، والصواب: لم أفعل ذلك قطُّ.

(Kesinlikle) (لم أفعل ذلك أبداً) (İnsanlar arasında şöyle demek yaygınlaşıyor:

öyle yapmadım." Bu yanlıştır. Çünkü, mazî fiilinin olumsuzunda (أبدا) kelimesi

kullanılamaz. Doğrusu ise şu şekildedir: (لم أفعل ذلك قطُّ) "Asla öyle yapmadım."¹³¹

¹³⁰ er-Râcihî, et-Tatbîku 'n-nahvî, s. 342.

3- (وحد) Kelimesinin Kullanımı

er-Râcihî, hâl konusunu işlerken bazı Arap çevrelerince (وحد) kelimesinin yanlış kullanıldığına işaret etmiş ve doğru kullanımını açıklamıştır:

في بعض البيئات العربية يشيع استخدام كلمة "وحد" مسبوقه باللام؛ فيقولون: ذهب لوحدي، وذهب لوحده، ذهبوا لوحدهم و كل ذلك خطأ، لأن كلمة "وحد" لا تستخدم إلا على صورة واحدة؛ فهي لا تكون إلا منصوبة غير مسبوقه باللام ، ولا تفيد إلا معنى الحال.

“Bazı Arap çevrelerinde (وحد) kelimesinin (ل) harfi ile kullanımı yaygınlaşmaktadır. Şöyle diyorlar: (ذهب لوحدي، وذهب لوحده، ذهبوا لوحدهم) “Tek başıma gittim, tek başına gitti, tek başına gittiler.” Bütün bunlar yanlıştır. Çünkü (وحد) kelimesi sadece bir şekilde kullanılır: o, sadece mansûb olur, başınd (ل) harfi bulunmaz ve hâl anlamını ifade eder.”¹³²

4- Muzaf olarak gelen (سنين) Kelimesinin (ي) harfi ile Şeddelenerek

Kullanımı

er-Râcihî'nin insanların yanlış kullandıklarından şikayet ettiği kelimelerden birisi de (سنين) kelimesindeki (ي) harfinin şeddelenerek söylenmesidir. er-Râcihî, bu konudaki yanlış kullanımı, aşağıdaki şekilde dile getirmiş ve doğru olan kullanımı göstermiştir:

¹³¹ er-Râcihî, a.g.e., s. 276.

¹³² er-Râcihî, et-Tatbîku'n-nahvî, s. 290 Aynı konudaki diğer örnekler için Bknz. a.g.e., s. 273, 454, 78, 290

يكثر على ألسنة الناس استخدام كلمة "سنين" المضافة مشددة الياء وهو خطأ؛ فيقولون: "كان متفوقاً طوال سنيّ دراسته" فتضعيف الياء هنا خطأ، لأن الكلمة هي "سنين"؛ فإذا أضيفت حذفت النون ليس غير، فنقول: "طوال سنيّ دراسته"

"İnsanların dillerinde, muzâf olarak gelen (سنين) kelimesindeki (ي) harfinin şeddeli olarak kullanmak hatalı olduğu halde yaygındır. Şöyle diyorlar: (كان متفوقاً طوال) (ي) harfini şeddeleyerek kullanmak hatadır. Çünkü (سنين) kelimesi izafe edildiğinde sadece (ن) harfi düşer; başka bir değişiklik olmaz. Şöyle deriz: (طوال سنيّ دراسته) "Öğrenim hayatı boyunca..."¹³³

3.3. Kitaplardaki Bazı Yanlış Bilgilere Dikkat Çekilmesi

Yukarıda er-Râcihî'nin, *et-Tatbîku'n-nahvî*'de, insanlar arasındaki bazı yanlış kullanımlara dikkat çekip doğrusunu öğretmeye çalıştığını gördük. Aynı şekilde er-Râcihî, özellikle son dönemde yazılan bazı kitaplarda da yanlış bilgiler yer aldığını, belirli bir kitap ismi vermeden ifade etmektedir. Yanlış bilgiyi sunduktan sonra doğru olan bilgiyi vermektedir. Bu durumu örneklemek için onun (إِيَّاء)'nın istisna dışında kullanılması hakkında verdiği bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

er-Râcihî, "istisna cümleleri" başlığı altında istisna ile ilgili hususları açıkladıktan sonra konunun sonunda, bazı modern nahiv kitaplarında (إِيَّاء)'nın istisna dışında kullanıldığını, bunun yanlış olduğunu açıkladıktan sonra doğrusunun nasıl olması gerektiğini göstererek şöyle demiştir:

¹³³ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 26-27.

يشيع في الكتب المعاصرة استعمال "إلا" في غير الاستثناء، وبخاصة في ربط جملي الشرط مثل: "إذا كانت القضية شائكة إلا أننا نستطيع معالجتها. وكذلك في ربط الجملة المصدرية ب"مع أن- بالرغم من... إلخ". مثل: "بالرغم من انه ترك المنصب إلا أن تأثيره لا يزال بارزاً.

وكل أولئك لاتعرفه العربية، والصواب في ذلك كله ربط هذه الجمل بالفاء: " إذا كانت القضية شائكة فإننا نستطيع معالجتها"؛ " بالرغم من انه ترك المنصب فإن تأثيره لا يزال بارزاً

(الإلا)nın (Modern kitaplarda, özellikle şart cümlelerini bir birine bağlamada istisna dışında kullanımı yayılıyor. Örneğin, (إذا كانت القضية شائكة إلا أننا نستطيع معالجتها), "Problem dikenli (zor) ise de biz onu çözebiliriz" Cümlesinde olduğu gibi. Aynı şekilde, (مع أن- بالرغم من...) kalıplarıyla yapılan masdariye cümlelerini birbirine bağlamada (بالرغم من انه ترك المنصب) (الإلا) istisna dışında kullanılıyor. Şu cümlede olduğu gibi: "O, makamını terk etmesine rağmen etkisi hâlâ belirgindir."

Arapça, bütün bu kullanımları tanımıyor (bu kullanımlar Aapça değildir). Bu tür cümleleri birbirine bağlamakta doğru olan kullanım ise, onları (ف) ile birbirine bağlamaktır: (إذا كانت القضية شائكة فإننا نستطيع معالجتها) "Problem, dikenli olsa bile biz onu çözebiliriz."; (بالرغم من انه ترك المنصب فإن تأثيره لا يزال بارزاً) "Makamını terk etse de etkisi hâlâ belirgindir."¹³⁴

3.4. Bazı Kelimelerin Kullanım Sıklığı Hakkında Bilgiler Verilmesi

İncelemekte olduğumuz eserin önemli bir özelliği, konu anlatımında geçen bazı kelimelerin, günümüzde ne kadar sıklıkta kullanıldığı hakkında bilgi verilmiş olmasıdır. Eserde, bazı kelimelerin şu anda çok sık kullanıldığı, bazılarının az kullanıldığı ve bazılarının ise artık kullanılmadığı ile ilgili bilgilere sık sık rastlamaktayız. Bu tür bilgiler şüphesiz *et-Tatbîku 'n-nahvî*'yi gramer kurallarını aktarmakla yetinen bir kitap

¹³⁴ er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 312.

olmaktan çıkarmış, güncel gramer bilgilerine dikkat çeken ve okuyucuya öğrenmekte olduğu gramer kurallarının günlük konuşmalardaki yeri hakkında bilgiler veren çok yönlü bir kitap haline getirmiştir.

et-Tatbîku'n-nahvî'de kullanım sıklıkları hakkında bilgiler verilen kelimeler aşağıda ele alınmıştır.

İhtisas konusunu işlerken er-Râcihî, (أَيُّ) ve (أَيْة) kelimelerinin ihtisas terkiplerinde günümüzdeki kullanımının sıklığı hakkında şöyle demektedir:

هذا التركيب في استخدام "أَيُّ" و "أَيْة" في الاختصاص اختفى الآن من الفصحى المعاصرة، وقد وردت منه أمثلة قليلة في فصحى التراث.

"(أَيُّ) ve (أَيْة) kelimelerinin ihtisas terkiplerinde kullanılması günümüzde modern fushâda kullanımı kaybolmuştur. Fushâ kültüründe ondan çok az örnekler varit olmuştur."¹³⁵

Aynı kelimelerin (أَيُّ) ve (أَيْة) günümüzdeki nidâ cümlelerinde ise yaygınlaştığını ifade ederek şöyle demektedir:

يشيع استعمال "اي" و "أَيْة" في النداء في الفصحى المعاصرة: "أَيْها الحفل الكريم!"؛ أَيْتها الطليعة الممتازة.

"(أَيُّ) ve (أَيْة) kelimelerinin modern fushâda nidâ cümlelerinde kullanımı yaygınlaşıyor: (Değerli konuklar!)", "Ey seçkin öncüler!"

Mu'rab olan münâda bölümünde nekire-i gayri maksûde konusunu işlerken yine bu kullanımın günümüzde yaygın olduğuna değinerek şöyle demektedir.

¹³⁵ er-Râcihî, a.g.e., s. 243.

النكرة غير المقصودة، و هي التي لا تفيد من النداء تعريفاً، و أشهر أمثلتهم قول الأعمى: يا رجلاً خذ بيدي. ويكثر استعمال هذا المنادى الآن، مثل: يا غافلاً أفق، يا تائباً طوبى لك."

*“Nekire-i gayri maksûde marifelik ifade etmeyen münadâdır. [Görünmeyen, tanınmayan birine yapılan nidalaradır.] Bunun en meşhur örneği âmânın şu sözüdür: “Ey adam! Elimi tut.” Şu anda bu münâdânın kullanımı çok yaygındır: “Ey gafil! Uyan.”, “Ey tövbe eden! Müjdeler olsun sana.” gibi.”*¹³⁶

Yine konumuzla ilgili er-Râcihî, i'râbta yeri olan cümleler konusunu maddeler halinde ifade ettiken sonra konunun bitiminde, nahivcilerin i'râbta yeri olan başka cümleler de saydıklarını, ancak çok az kullandıkları için bunları esere almadığını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir.

هذه هي المواضع التي تقع فيها الجملة في محل إعرابي، وقد زاد عليها النحاة مواضع أخرى ليست مستعملة إلا بقلّة.

*“Bu saydıklarımız cümlelerin i'râbta konumu olan yerlerdir. Nahivciler, i'râbta yeri olan cümlelere başka cümleler de eklemişlerdir. Ancak nahivcilerin arttırdıkları bu yerler çok az kullanılmaktadır.”*¹³⁷

Te'kid konusunu işlerken er-Râcihî, günümüzde artık kullanılmayan te'kid lafızlarının varlığını şöyle ifade etmektedir:

وثمة الفاظ أخرى (لتوكيد) لم تعد تستعمل الآن، كانت تفيد توكيد الشمول بعد كلمتي (كل و أجمع)، وهذه الألفاظ هي: أكتع – أبصع – أبتع، ومن أمثله الشائعة في كتب النحو: حضر الطلاب كلهم أجمعون أكتعون ابصعون ابتعون.

“Te'kid konusunda ayrıca şu anda kullanılmayan te'kid lafızları vardır. Bu lafızlar, (كل و أجمع) kelimelerinin ifade ettiği te'kidin kapsamını pekiştirirler. Bu

¹³⁶ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 324.

¹³⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 397.

lafızlar şunlardır: (أكتع - أبصع - أبتع) Bu konuda nahiv eserlerinde yaygın olan örneklerden biri şudur: “Öğrencilerin hepsi geldi.”¹³⁸

3.5. Bazı Sözel Değerler Kullanılması

er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*'de cümle değerlendirmelerinde bulunmuş ve bunun için “izin verilebilir”, “kabul edilebilir”, “en güzel” veya “bozuk” gibi ifadeler kullanmıştır. er-Râcihî'nin cümle değerlendirmeleri ve kullandığı sözel değerler aşağıda sunulmuştur.

1-Câiz (İzin Verilebilir)

Eserde geçen sözel değerlerden biri câiz kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu ifade, genellikle muzâri siğasıyla (يجوز) kullanılmıştır. Eserde bu ifadenin kullanıldığı yerlerden bir örnek aşağıda sunulmaktadır.

لا مجدات فاشلات؛ ويجوز بناء جمع المؤنث السالم على الفتح هنا

(“Çalışkanlar başarısız olmaz.” Cümlesinde *cem-i müennes sâlimin* (مجدات)

fethâ üzerine *mebnî* olması câizdir.)¹³⁹

2- Nâdir

et-Tatbîku'n-nahvî'de kullanılan sözel değerlerden biri de nâdir kelimesiyle belirtilmiştir. Eserde bu değerlendirme genellikle (نادر في العربية) “*Arapçada nadirdir*” şeklinde ifade edilmiştir. Aşağıda bu değerlendirmeye eserden bir örnek verilmiştir.

من الاستعمالات الشائعة استعمال أن بعد هَبْ، وهو استعمال صحيح لكنه نادر في العربية.

¹³⁸ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 437.

¹³⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 188.

(Yaygın kullanımlardan birisi (أن) kelimesininin (هب) fiilinden sonra kullanılmasıdır. Bu doğru bir kullanımdır. Fakat Arapçada nadirdir.)¹⁴⁰

3-Makbûl (Kabul edilebilir)

et-Tatbîku'n-nahvî'de kullanılan sözel değerlerden biri de makbûl terimiyle ifade edilmiştir. Bu ifadeye eserden aşağıdaki örnek verilebilir:

اما دخول -لا- على المضارع المسند إلى المتكلم فلا يكاد يستعمل، وقد يكون مقبولاً إذا كان الفعل مبنياً للمجهول: لا أُضَعُ موضعاً لا أحبه.

“Olumsuzluk için kullanılan (لا) harfî, mütekellime isnad edilen muzâri fiilde neredeyse kullanılmıyor. Eğer muzâri fiil, bina-i meçhûl ise (لا) harfinin mütekellime isnad edilen muzâri fiilde kullanımı, kabul edilebilir. (Şu örnekte olduğu gibi): (لا أُضَعُ)¹⁴¹ “Sevmediğim bir duruma konulmam.”¹⁴¹

4-Efsah (En fasih)

et-Tatbîku'n-nahvî'de cümle değerlendirmeleri, en çok efsah terimiyle ifade edilmiştir. Aşağıda bu değerlendirmenin yapıldığı yerlerden bir örnek sunulmuştur:

وان كان الاستثناء منقطعاً فالأفصح في هذه الحالة نصب المستثنى.

(Eğer istisna münkatı' olursa bu durumda en fasih olan müstesnânın mansûb olmasıdır.)¹⁴²

¹⁴⁰ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 225.

¹⁴¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 343.

¹⁴² er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 309.

5-Fasid (Bozuk)

Eserde kullanılan sözel değerlerden biri de fasid terimidir. Aşağıda cümlenin bu terimle değerlendirildiği bir örnek sunulmuştur:

﴿ فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴾ فجملة - إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ - جملة مستأنفة لا محل لها من الإعراب، لأنها لو لم تكن كذلك لكانت في محل نصب مقولا للقول، وذلك فاسد.

(“[Resûlüm!] O halde onların sözleri sakın seni üzmesin. Kuşkusuz biz, onların gizlemekte olduklarını da, açığa vurduklarını da biliyoruz.”¹⁴³ Âyetinde [Kuşkusuz biz, onların gizlemekte olduklarını da, açığa vurduklarını da biliyoruz] cümlesi müsteneffe cümlesidir. İ’rabta yeri yoktur. Eğer böyle olmasaydı mahallen mansûb olarak mekûlü’l-kavl olurdu ki bu da fasittir.)¹⁴⁴

6-Efdal (En iyisi)

Kullanılan sözel değerlerden bir tanesi de efdal terimidir. Aşağıda bu kullanıma örnek verilmiştir:

(لم أره ألبتة.) والأفضل في هذه الجملة أن تعرب الكلمة ألبتة كما هي: مفعول مطلق منصوب با لفتحة الظاهرة.

(“O’nu kesinlikle görmedim” cümlesinde “kesinlikle” kelimesini, mef’ûl-u mutlak, açık fethâ ile mansûb şeklinde i’râb etmek en iyisidir.)¹⁴⁵

7-Arapça Bunu Tanıyor/Tanımıyor

(لا تعرف العربية هذا) de bazı cümle değerlendirmeleri, et-Tatbîku’n-nahvî’de

“Arapça bunu tanımıyor”, (تعرف العربية هذا) “Arapça bunu tanıyor” şeklinde yapılmıştır. Aşağıda bu kullanıma bir örnek sunulmuştur:

¹⁴³ Yâsîn, 36/76.

¹⁴⁴ er-Râcihî, a.g.e., s. 400.

¹⁴⁵ er-Râcihî, a.g.e., s. 256.

يشيع بين الناس استعمال ضمير الغائب بين -من- و -ما- حين تقعان خيراً مقدماً واسم مفرد يقع مبتدأ مؤخرأ وهو استعمال غير صحيح؛ إذ يقولون: (-من هو زيد؟، -ما هي الكلمة؟) إذ لا تعرف العربية كل هذا.

“İnsanlar arasında ğâib zamirinin, mukaddem haber olan (من) ve (ما) kelimeleri ile muahhâr mübtedâ olan müfred ismin arasında kullanılması yaygınlaşıyor. Bu doğru bir kullanım değildir. Şöyle diyorlar: (من هو زيد؟، ما هي الكلمة؟) “Zeyd kimdir?”, “Kelime nedir?” Arapça bunların hiçbirisini tanımıyor.”¹⁴⁶

3.6. Başka Dillerle Karşılaştırmaların Yapılması

er-Râcihî, zaman zaman Arap dili ile diğer diller arasında karşılaştırmalar yaparak okuyucunun konuları anlamasını kolaylaştırmak istemiştir. Bunu yaparken belli bir dil adı vermek yerine genel olarak dil olgusundan bahsetmiştir. Ancak, konuyla ilgili verilen örneklerde er-Râcihî'nin İngilizce, Almanca ve Fransızca ile karşılaştırmalarda bulunduğu anlaşılmaktadır.

er-Râcihî'nin *et-Tatbîku'n-nahvî*'de, diğer dillerle yaptığı karşılaştırmalar, aşağıda sunulmuştur.

er-Râcihî, fâil konusunda, fâilin cümle şeklinde gelebileceğini savunarak bu durumu diğer dillerle karşılaştırarak açıklamaktadır:

هذا والجملة الفاعل -Subject Sentence- من الظواهر المنتشرة في اللغات.

(Fail cümlesi (Cümlenin fail olması durumu) “Subject Sentence” dillerde yaygın bir olgudur.)¹⁴⁷

İki mef'ûl alan fiiller konusunda Sîbeveyhi (ö.180/796), (أعطيت زيدا كتاباً) cümlesinde geçen birinci mef'ûlün gerçekte (أعطيت لزيد كتاباً) şeklinde mecrûr olduğu

¹⁴⁶ er-Râcihî, a.g.e., s. 75.

¹⁴⁷ er-Râcihî, a.g.e., s. 201.

görüştüğüdür.¹⁴⁸ er-Râcihî, Sîbeveyh'in bu görüşünü, diğer dillerle karşılaştırarak aşağıdaki şekilde değerlendirmektedir:

فكأن سيبويه يريد تسمية المفعول الأول مفعولاً غير مباشر -indirect Object- كما هو معروف

– *Ich gab dem Studenten das Bach.*”, “–*Donnez lui les timbers.*” في كثير من اللغات:

(*Sanki Sîbeveyhi, birinci mefûlu, dolaylı mefûl -indirect Object- olarak isimlendirmek istemiştir ki, bu durum birçok dilde bilinen bir durumdur: “Ben, öğrenciye ders verdim.”, “Ona pul ver.” gibi...*)¹⁴⁹

Yukarıdaki anlatımda er-Râcihî, İngilizce bir terim kullanmış (*indirect Object*), örnekleri ise, Almanca ve Fransızca'dan seçmiştir.

Bazen de er-Râcihî, Arapçada insanlar arasında yaygınlaşan bazı yanlış kullanımların sebebini, bir takım ifadelerin başka dillerden olduğu gibi alınmasına bağlamaktadır. Çalışmamızda daha önce geçtiği gibi er-Râcihî, mütekellim ve gaib için emir cümlelerinde (دعهم يذهبوا) “*gitsinler*” şeklinde, “دَعَّ” fiilinin kullanılmasının yanlış olduğunu ifade etmiş, bu yanlışlığın sebebini ise diğer dillerden bazı ifadelerin olduğu gibi taklit edilmesine bağlayarak İngilizceden şu cümleyi konuya örnek olarak vermiştir: “*Let us speak Arabic.*” (*Arapça konuşalım.*)¹⁵⁰

¹⁴⁸ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 222.

¹⁴⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 222.

¹⁵⁰ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 342.

4. TANIMLAMA

Gramer kitaplarında genelde tanımlar yapılmış ve bu tanımların anlaşılmasına yönelik açıklamalar ile örnek cümlelere yer verilmiştir. Tanımlar, had, resm ve lafzî şeklinde üçe ayrılmaktadırlar:

Had, cins ve faslı ihtiva eden tanımlardır. Örneğin; “*insan, düşünen bir canlıdır*” cümlesinde canlı, cins; düşünen ise fasıldır.

Resm, cins ile hasse (özellik, sıfat) vurgularının bulunduğu tanımlardır. Örneğin; “*insan, gülen canlıdır*” cümlesinde canlı cinsi arasından insan, gülme hassesiyle tanımlanmıştır.

Lafzî, bir şeyin başka bir kelimeyle açıklanmasıdır. Örneğin; “*ilim marfiettir*”¹⁵¹

Tanımın, efrâdını câmî, ağıyarını mânî olması gerekir.¹⁵²

Çalışma konumuz olan *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eserde er-Râcihî, sık sık anlattığı konular ile ilgili tanımlara yer vermiştir. Bu konuda *et-Tatbîku'n-nahvî'nin* hayli zengin bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

er-Râcihî, eserde yaptığı tanımları genelde diğer nahivcilere dayandırmaktadır. Tanımları dayandırdığı nahivcilerin adını ise zikretmemektedir. Bunun yerine (في تعريف)

(النحاة , “*Nahivcilerin tanımına göre*”¹⁵³; (يعرف النحويون) “*Nahivciler tanıtıyorlar*”¹⁵⁴;

(كما يقولون) “*Dedikleri gibi*”¹⁵⁵ şeklinde ifadeler kullanarak tanımları vermektedir.

Bazen de tanımı hiçbir âlime dayandırmadan doğrudan tanım yapma yoluna gitmektedir.¹⁵⁶

¹⁵¹ el-Ahderî, Abdurrahman, *Metnu's-Sullem*, Mısır, bty., s. 15.

¹⁵² el-Ahderî, a.g.e., s. 15

¹⁵³ er-Râcihî, a.g.e., s. 93.

¹⁵⁴ er-Râcihî, a.g.e., s. 244.

¹⁵⁵ er-Râcihî, a.g.e., s. 346.

¹⁵⁶ er-Râcihî, a.g.e., s. 94.

Kitapta yer alan tanımlar, had, resmî ve lafzî tasnifi içerisinde genellikle bir şeyi özellikleriyle tanımlayan resm tanımının içerisinde girer. Örneğin Naib-i fâil, “*Hazfedilen fâilin yerine geçen ve onun hükmünü alan isim*” şekilde tanımlanmıştır.¹⁵⁷

Ancak, er-Râcihî'nin tanım kabilinden verdiği bazı bilgiler incelendiğinde, mantık ulemâsının ve bazı nahivcilerin tanımlarda önemli gördüğü cins ve fasıl kısımlarını¹⁵⁸ kapsamadıkları, efrâdını câmî, ağyârını mânî kuralına uymadıkları görülmektedir. Örneğin istifhamın tanımı yaparken şöyle demektedir: (والاستفهام طلب)

(*الاستفهام طلب*)
 (*إستفهام، dedikleri gibi anlama isteğidir.* ”¹⁵⁹er-Râcihî'nin burada verdiği bilgi, tanımdan ziyade istifhamın lugat anlamıyla sınırlıdır. Halbuki istifhâm, sadece “*anlama isteği*” olarak tanımlanırsa, onun kapsamına “*nehy*”, “*emir*”, “*tahdîd*”, “*temennî*”, “*tercî*” ve “*arz*” da girer.¹⁶⁰

er-Râcihî, tanımlarında, genellikle tanımını yaptığı kelimenin niçin o şekilde isimlendirildiğini de açıklamıştır. Şibh cümlelerin zarf ile car-mecrûdan oluştuğunu ifade ettikten sonra neden bu şekilde isimlendirildiği konusunda aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır:

وتسميتها بشبه الجملة يرجع إلى أسباب؛ منها انهما لا يؤديان معنى مستقلا في الكلام، فكأنهما جملة ناقصة أو شبه جملة، ومنها -وهذا هو السبب الأهم عندهم- أنهما ينوبان عن الجملة، وينتقل اليهما ضمير متعلقتهما في رأيهم

“*Câr-mecrûr ve zarfın şibh-i cümle olarak isimlendirilmesi çeşitli nedenlere dayanır. Bunlardan biri, cümlede müstakil bir mana ifade etmemeleri, sanki eksik bir cümle veya cümlelerin benzeri olmalarıdır. Nahivcilere göre en önemli neden ise bunların cümleye niyâbet etmeleri ve mutaallaklarının zamirinin onlara nakil olmasıdır.*”¹⁶¹

¹⁵⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 213.

¹⁵⁸ el-Ahderî, *a.g.e.*, s. 16

¹⁵⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 346.

¹⁶⁰ el-Cârim-Emîn, *el-Belâğetu'l-vâdıha*, s. 166.

¹⁶¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 409.

Aynı şekilde iptidâ lâminin tanımı ve neden bu şekilde isimlendirildiği konusunda er-Râcihî, aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır:

لام الابتداء حرف مفتوح، يأتي في صدر الجملة الاسمية لتوكيدها، وسمي كذلك لوقوعه مع المبتدأ في الأكثر.

“İptidâ lâmi, te’kid için cümlelerin başında gelen meftûh bir harftir. Çoğunlukla mübtedâ ile beraber geldiği için bu şekilde isimlendirilmiştir.”¹⁶²

Tanım yapmaya oldukça önem veren er-Râcihî, bazen konunun içinde geçen bir terimi veya bir kelimeyi bile açıklama ihtiyacı duyar. Şüphesiz bu üslup, öğrencinin konuyu öğrenirken bazı kavram ya da kelimelere takılmasını önler. er-Râcihî’nin bunu her zaman değil karşıdakinin açıklamaya ihtiyaç duyduğunu hissettiği an yaptığı görülmektedir ki bu durum, onun iyi bir eğitimci olduğunu göstermektedir. Şibh-i cümle konusunu anlatırken (ما معنى التعلق؟) “*Taallukun anlamı nedir?*” diye sorup açıklamalarda bulunduktan sonra taalluk terimini şu şekilde tanımlamıştır:

فالتعلق إذن عبارة عن ارتباط شبه الجملة بالحدث الذي يدل عليه فعل أو ما يشبهه.

“*O halde taalluk, şibh cümlelerin, fiil veya benzerinin delalet ettiği olaya bağlanmasından ibarettir.*”¹⁶³

er-Râcihî tanım cümlelerinin başında (أنت تعلم) “*Sen biliyorsun.*” ifadesini de sık sık kullanır.¹⁶⁴ Tanımın yeterince açıklayıcı olmadığı durumlarda (أي) “*yani*” ifadesiyle başlayan açıklama cümlelerine yer verir. er-Râcihî’nin bu tarzını

¹⁶² er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 177. Bu tür tanımlara eserde çok sık rastlamak mümkündür. Benzer tanımlar için şu sayfalara bkz. 180, 253, 409, 344, 286, 128, 262, 186.

¹⁶³ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 409.

¹⁶⁴ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 249, 50, 444.

örnekleme açısından onun (لولا) “Şayet....olmasaydı..dı; olmasa....maz”¹⁶⁵ kelimesi hakkındaki açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir:

أنت تعلم أن (لولا) حرف شرط يدل على الامتناع للوجود، أي يدل على امتناع الجواب لوجود الشرط، وهو يدخل على الجملة الاسمية، أي لا بد أن يكون بعده مبتدأ.

(Sende biliyorsun ki (لولا) , bir şeyin varlığını imkansız kılmaya delalet eden şart harfidir. İsim cümlesinin başında gelir. Yani, ondan sonra bir mübtedânın olması gerekir.)¹⁶⁶

Daha önce ifade ettiğimiz gibi er-Râcihî, yaptığı tanımlamaları genellikle başka nahivcilere dayandırır ve onların tanımlarını olduğu gibi verir. Ancak bazı tanımların doğru yapılmadığı veya eksik yapıldığına da eserde işaret eder. Onun harfin tanımına yönelik eleştirisine konuyu örnekleme için aşağıda yer verilmiştir:

يقول النحاة إن الحرف ما دل علي معنى في غيره. و ليس ذلك صحيحاً صحة كاملة؛ لأن للحرف معنى يدل عليه، والنحاة أنفسهم يقولون إن حرف "مِنْ" مثلاً يفيد التبويض أو الابتداء، وأن "إلى" تفيد الغاية.

“Nahivciler, harf için, kendisinden başka bir lafızda bulunan anlama delalet eden kelimedir, derler. Bu tam olarak doğru değildir. Çünkü harfin kendisine delalet eden bir anlamı vardır. Nahivcilerin kendileri dahi (مِنْ) harfi için başlama ve baziyyet ifade eder; (إلى) harfi için amaç ifade eder şeklinde bilgi vermeleri, harfin bir anlama delalet ettiğini gösterir.”¹⁶⁷

¹⁶⁵ Günday, Hüseyin; Şener Şahin, *İşlevsel Özellikleri ve Tercüme Teknikleri Açısından Arapça'da Edatlar*, İstanbul, 2000, s. 195.

¹⁶⁶ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 49-50.

¹⁶⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 415

5. TERMİNOLOJİ

Bu bölümde terim kelimesinin ifade ettiği anlam ve terimlerin sahip olması gereken özellikler hakkında kısaca bilgi verildikten sonra *et-Tatbîku'n-nahvî*'de yer alan terimler ele alınmaktadır.

“Bilim ve sanat dallarında kullanılan anlamı daralmış söz ve bir tanımın özeti”¹⁶⁸ şeklinde tanımlanabilecek terimler, “ilgili meslek mensuplarının aralarında kısa yoldan ve kolayca anlaşmalarına yarayan, anlamları dar ve sınırları olan kelimeler”¹⁶⁹ olarak da tanımlanabilir.

Terimlerin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Her terim, ait olduğu ilmin mantığıyla uyumlu olmalı, onun düşüncelerini ifade edebilir olmalıdır. Her bir terimin sözlük anlamı ile delalet ettiği terim arasında küçük veya büyük bir benzerlik, ortaklık ya da ilişki bulunmalıdır. Ayrıca bir terim, sadece bir anlama delalet etmeli; terimin ifade ettiği anlam, efrâdını câmi, ağıyârını mâni olmalı, kolayca söylenebilmesi için terim kısa olmalıdır.¹⁷⁰

Yukarıdaki tanım ve özelliklerden de anlaşıldığı gibi terimler, bir dilin genel ve sıradan kelimelerinden farklıdır. Çünkü terimler gösteren olarak tektir. Oysa kelimelerin eş anlamlıları mevcuttur. Ayrıca terimlerde anlam, sıkıştırılmış olarak bulunmaktadır.¹⁷¹

er-Râcihî, terimler konusunda oldukça hassas davranmıştır. Eserde sık sık bazı terimlerin yanlış anlamalara neden olmaması için açıklamalarda bulunmuş, terimlerin doğru anlaşılması gerektiğinin önemine vurgu yapmıştır. Meselâ (ُ) ve kardeşlerinden söz ederken (ُ) harfine bitişen “zâid” bir harfin onun amelini iptal ettiğini ifade ettikten sonra nahivde kullanılan “zâid” teriminin sözlük anlamı ile karıştırılmaması gerektiğine vurgu yaparak şöyle demektedir:

¹⁶⁸ Kantemir, Enise, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara, 1995, s. 186.

¹⁶⁹ Pilav, Salim, *Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimin Önemi* (Kastamonu Eğitim Dergisi), c. 16, sayı: 1, Kastamonu, 2008, s. 268.

¹⁷⁰ Ahmed, Nevzâd Hasen, *el-Menhecu'l-vaşfi fi Kitabi Sibeveyhi*, Bingazi, 1996, s. 63.

¹⁷¹ Pilav, Salim, *a.g.m.*, s. 268.

وكلمة - زائد- كما ذكرنا لا تعني أنه -لغو- دخوله في الكلام كخروجه، وإنما هو -مصطلح نحوي- يؤدي وظيفة خاصة لا تؤدي إلا بذكره.

(İfade ettiğimiz gibi, zâid demek, kelimada bulunup bulunmaması arasında fark olmayan kelime demek değildir. Zâid, ancak onun cümlede olmasıyla gerçekleşen, özel bir görevi yerine getiren, nahvî bir terimdir.)¹⁷²

er-Râcihî'nin bu açıklamasının nahiv öğretimi açısından çok yerinde olduğunu düşünüyoruz. Çünkü, özellikle nahiv terimlerine aşina olmayan bir kişi için, ilk etapta zâid kelimesinin uyandırdığı anlam, bir fazlalık olduğu, cümlede olup olmasının bir farkının olmadığıdır. Bu açıklama ile zâid teriminin nahiv ilmindeki özel anlamı anlaşılmış olmaktadır.

er-Râcihî, nahivde kullanılan, aralarında benzerlik bulunan terimlerin, bir biriyle karıştırılmaması için de açıklamalarda bulunma ihtiyacı duymuş, okuyucunun bu konuda dikkatli olmasını istemiştir. Örneğin, “Zamîru'l-fasl” konusundan söz ederken bunun “münfasıl zamirlerle” karıştırılmamasını isteyerek şöyle bir açıklama yapmaktadır:

من المهم أن تلتفت إلى الاختلافات الدقيقة في استعمال المصطلح النحوي، فضمير الفصل هذا ليس هو الضمير المنفصل الذي تحدثنا عنه. نعم، هو نوع من ضمائر الرفع المنفصلة، لكن تسميته فصلاً لا يرجع إلى هذا السبب، وإنما لأنه يفصل بين الخبر والصفة أي - يحسم - الأمر فيهما.

(Nahivde kullanılan terimler arasındaki ince farkları önemsemen önemlidir. Mesela, zamîru'l-fasl, bizim söz ettiğimiz münfasıl zamir değildir. Evet o, münfasıl, merfû zamirlerin bir türüdür. Fakat onun, fasl olarak isimlendirilişi bundan değildir. Bu şekilde isimlendirilişinin sebebi, haber ve sıfatın arasını ayırmasından, yani, aralarındaki sorunu çözmесindendir.)¹⁷³

er-Râcihî'nin üniversitede Arapça hocası olması, öğrencilerin bazı terimler konusunda yanlış yaptığını bizzat görmüş olmasına neden olmuş ve eserinde zaman zaman bu yanlışlıklara yer vererek onları düzeltme yoluna gitmiş olmalıdır. Örneğin er-

¹⁷² er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 164.

¹⁷³ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 51.

Râcihî, sayılar konusunun başında, öğrencilerin çoğunun sayıları kullanırken hata yaptığına dikkat çekmiş ve bu hataları izale edecek tarzda konuyu açıklamıştır.¹⁷⁴

er-Râcihî, i'râb ve binâ durumlarında kullanılan terimler konusunda okuyucunun dikkatli olması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

وينبغي أن تكون مدققاً في استعمال العبارات التي تستخدمها في كل من الإعراب والبناء. ففي حالة البناء نقول: مبني على الضم، مبني على الكسر، مبني على الفتح، مبني على السكون، وفي حالة الإعراب لا بد أن نذكر كلمة مرفوع أو منصوب أو مجرور أو مجزوم.

*(I'râb ve binâ durumlarında kullandığın terimler konusunda dikkatli olmalısın. Binâ durumunda, zamme üzerine mebnî, kesrâ üzere mebnî, fethâ üzere mebnî, sükûn üzerine mebnî ifadelerini kullanırız. I'râb durumunda ise, merfu', mansûb, mecrûr veya meczûm terimlerini kullanmalıyız.)*¹⁷⁵

Terimleri kullanma ve tanıma konusunda sürekli uyarılarda bulunan er-Râcihî, terimlerin kökeni ve neden o şekilde isimlendirildikleri hakkında da sık sık açıklamalarda bulunmaktadır. Örneğin, nevâsîh (nesh edenler) teriminin kökeni hakkında aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır:

كثير من مصطلحات العلوم العربية مأخوذ من الفكر الإسلامي، ومنها مصطلح (النسخ) في النحو، إذ المعروف أن (النسخ) مصطلح فقهي يعني تغير حكم شرعي بحكم شرعي آخر، فلما رأى النحاة أن هذه الكلمات تغير حكم المبتدأ أو الخبر سموها نواسخ.

*(Arapça ilimlerindeki terimlerin birçoğu İslam düşüncesinden alınmıştır. Nahvideki "nesh" terimi bunlardan biridir. Çünkü, "nesh" teriminin, şer'i bir hükmün başka bir şer'i hükümle değiştirilmesi anlamına gelen, Fıkhî bir terim olduğu, bilinmektedir. Nahivciler, bazı kelimelerin mübtedâ veya haberin hükmünü değiştirdiğini gördüklerinde, onlara bu ismi vermişlerdir.)*¹⁷⁶

Bir terimin neden o şekilde isimlendirildiği bilgisinin, terimin daha iyi anlaşılmasına katkı sağladığını söyleyebiliriz. Bu açıdan, er-Râcihî'nin yukarıdaki

¹⁷⁴ er-Râcihî, a.g.e., s. 454.

¹⁷⁵ er-Râcihî, a.g.e., s. 18.

¹⁷⁶ er-Râcihî, a.g.e., s. 128.

türden açıklamalarının, Arapça terimlerin anlaşılması konusunda faydalı olduğunu düşünüyoruz.

er-Râcihî, bazı terimleri kullanırken bunların başka isimleri varsa onlara da değinmiştir. Örneğin, Zamiru’ş-şan başlığı altında bu zamirin, zamir’l-kıssâ, zamiru’l-hikaye ve zamiru’l-emir şeklinde de isimlendirildiğini ifade etmektedir.¹⁷⁷

Bu genel açıklamalardan sonra, er-Râcihî’nin eserde kullandığı terimlerden bazılarını inceleyelim:

1- (الفضلات)

er-Râcihî, mef’ullerin genel adı olarak (الفضلات) terimini kullanmıştır. Fedalât isimlendirilmesinin nahivcilere ait olduğunu, fiil ile fâilden oluşan esas cümlenin üzerinde bir fazlalık olması ve hazf edildiğinde bile cümlenin müstakil bir anlam ifade etmesinden dolayı bu şekilde isimlendirildiğini ifade etmektedir.¹⁷⁸

Bazı nahivciler, bu terimi kullanmayı tercih etmemişlerdir. Bunlardan biri olan Muhammed Hayr el-Hulvânî (الفضلات) terimine ziyadelik anlamı taşıdığı için karşı çıkmış, bunun yerine mef’ullerin genel adı olarak (التميمات) terimini kullanmıştır.¹⁷⁹

Sözlükte, “*atık, fazla, kullanılmaz*” gibi anlamalara gelen (الفضلات)¹⁸⁰ terimi yerine, mef’ullerin genel adı olarak (التميمات) teriminin kullanılması konusunda el-Hulvânî’nin görüşünün isabetli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü mef’üller cümlede fazlalık değil, cümlenin anlamını tamamlayan unsurlardır.

¹⁷⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁷⁸ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 218.

¹⁷⁹ el-Hulvânî, Muhammed Hayr, *en-Nahvu’l-muyesser*, Şam, 1997, I/340-341.

¹⁸⁰ Mutçalı, Serdar, *el-Mu’cumu’l-‘Arabiyyi’l-hadis*, İstanbul, 1995, s. 665.

2- (اللام المعلقة)

er-Râcihî, mübtedâ ve haberin başına gelerek onların hükmünü kaldıran (إِنْ)'nin haberinin başına (اللام المعلقة) gelmesi durumunda hemzesinin esreli okunması gerektiğini söyleyerek bu terimi kullanmaktadır. (اللام المعلقة)'nın iki mef'ûlü nasb eden fillerden sonra gelip onların amelini askıya almasından dolayı bu şekilde isimlendirildiğini de ifade etmektedir.¹⁸¹

Farklı eserlerde bu terime ait bir iz bulma ümidiyle, *Mesâbih'l-meâ'nî fî hurûfi'l-meânî*, *Mu'cemu's-şâmil*, *Kitâbu'l-lâmât* gibi eserlere baktık. Fakat bu terimin incelediğimiz bu ve diğer eserlerde herhangi bir şekilde kullanılmadığını gördük. er-Râcihî'nin, iki mef'ûl alan fiillerin amelini askıya alan bu lâmı, (اللام المعلقة) şeklinde kendine has bir üslûp ile terimleştirdiğini düşünüyoruz.

3- (عطف النسق)

et-Tatbîku'n-Nahvî'de kullanılan ve Kûfelilere ait olan (عطف النسق) terimi, nahivciler arasında yaygınlaşmış olup¹⁸² eski ve yeni bir çok nahiv eserinde kullanılmaktadır. Örneğin *Şerhu İbn 'Akîl*¹⁸³, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*¹⁸⁴ gibi eski eserlerde kullanılan bu terim, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*¹⁸⁵ ve *en-Nahvu'l-vâfi*¹⁸⁶ gibi yeni eserlerde de kullanılmıştır.

¹⁸¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 168.

¹⁸² Ergin, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁸³ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'ale'l-Elfiyye*, III, 191.

¹⁸⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s.402.

¹⁸⁵ el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*, s. 297.

¹⁸⁶ 'Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, III, 538.

4- (نعت)

İsimden sonra gelerek onun durumunu veya onunla ilgili başka bir şeyin durumunu açıklayan kelime olarak tanımlanan (نعت) terimi, er-Râcihî'nin kullandığı Kûfelilere ait olan bir diğer terimdir. er-Râcihî, (نعت) terimini, (النعت الحقيقي) ve (النعت السببي) şeklinde ikiye ayırmış, müfret ve cümle olması gibi açılardan (النعت) terimini incelemiştir.

Kûfelilere ait olan (النعت) terimi de nahivciler arasında yaygınlaşmış ve nahiv eserlerinde isimden sonra gelerek onun durumunu açıklayan kelimeler, genellikle bu terimle ifade edilmiştir.¹⁸⁷

Basra ekolü mensupları, bu terim yerine sıfat ve vasf terimlerini kullanmışlardır.¹⁸⁸

5- (لا التي للتبرئة)

Kûfe ekolü mensuplarına ait olan bu terim, er-Râcihî'nin doğrudan kullandığı bir terim değildir. O, Cinsini olumsuz yapan (لا) konusunda (لا النافية للجنس) diyerek Basrâlıların terimini kullanmıştır.¹⁸⁹ Bu terimin bazı eski kitaplarda (لا التي للتبرئة) şeklinde varit olduğunu ifade ederek Kûfelilerin kullandığı¹⁹⁰ terime atıfta bulunmuştur.

er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*'nin başında eseri hazırlarken eski terimlere dayandığını ifade etmektedir.¹⁹¹ Ancak o, bazı modern nahiv terimlerini benimsediğini, bazı terimleri ise yanlış bulduğunu ifade etmiştir.

¹⁸⁷ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 497; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁸⁸ Ergin, *el-Ukberî ve el-Lubâb fî i'leli'l-binâi ve'l-i'rab'i*, s. 141.

¹⁸⁹ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 415.

¹⁹⁰ Ergin, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁹¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 9.

Eserde tespit ettiğimiz bu tür terimler ve er-Râcihî'nin bunlar hakkındaki düşünceleri, aşağıda maddeler halinde incelenmektedir.

6- (الجمال الأسلوبية):

er-Râcihî, “*taacüp üslûbu*”, “*övme ve yerme üslûbu*” kullanımlarında olduğu gibi, üslûp teriminin okul kitaplarında yaygınlaştığını ve kendisinin de bu terimi tercih ettiğini ifade ederek eserinin üçüncü faslının genel başlığı olarak üslûp cümleleri (الجمال) (الأسلوبية) terimini kullanmış ve istisnâ, nidâ, istiğâse, nüdbe, istifham, taaccüp, övme, yerme, şart ve yemin cümlelerini, genel olarak üslûp cümleleri terimi içerisinde değerlendirmiştir.

er-Râcihî'nin bu terimin kullanımının günümüzde yaygınlaştığını ifade etmesi üzerine yaptığımız araştırmada, modern eserlerden *en-Nahvu 'ş-şafi* ve *en-Nahvu 'l-esasi* gibi eserlerde bu terimin er-Râcihî'nin ifade ettiği şekliyle kullanıldığını gördük.¹⁹²

er-Râcihî, bu terimi kullanmanın doğru olduğunu ise şu şekilde açıklamaktadır:

ولا نرى بأساً من ذلك لأسباب؛ منها أن أغلب هذه الجمل لا ينتمي إلى الجملة الاسمية أو الفعلية انتماءً لازماً، بل يندرج تحتها معاً، ومنها أن هذه الجمل لا تجرى على "نمط" واحد في الدلالة على وظائفها، بل تسلك وسائل مختلفة على ما نرى في الاستفهام والنداء والاستثناء وغيرها.

“*Birkaç sabepten dolayı, üslûp terimini kullanmanın zararı olmadığını düşünüyoruz. Birinci sebep, bu cümlelerin (istisna, övme ve yerme, şart) tam olarak isim cümlesine ve fil cümlesine ait olmamasıdır. İkinci sebep, yine bu cümlelerin, görevleri üzerinde tek bir tarzda yürümemesi, istifhâm, nidâ, istisnâ ve diğer cümlelerde gördüğümüz gibi çeşitli tarzlarda yürümesidir.*”¹⁹³

¹⁹² el-Muğâlise, *en-Nahvu 'ş-şafi*, s. 608, 496, 499; Muhtar, *en-Nahvu 'l-esasi*, s. 584, 590, 595.

¹⁹³ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 303.

7- (فعل الشرط)

Şart cümleleri iki bölümden oluşur: şart ve cevâp. İki bölüm birbirine şart kelimeleri ile bağlanır. Şu cümlede olduğu; (من يجتهد ينجح) “Çalışan başarır.”¹⁹⁴

er-Râcihî, okul kitaplarında, şart cümlelerinin birinci bölümü için “şart fiili” terimini kullanmanın yaygınlaştığını ve bunun doğru bir terim olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeyi kullanmanın neden doğru olduğunu ise şu şekilde delillendirmektedir:

لأن فكرة الشرط تستند -في أساسها- إلى اشتراط وجود "حدث" ما يؤدي إلى نتيجة ما.

(Çünkü şart düşüncesi, aslında, herhangi bir sonucun gerçekleşmesi için, herhangi bir olayın gerçekleşmesi şartına dayanır.)¹⁹⁵

8- (نائب المفعول مطلق)

er-Râcihî, mef'ûl-u mutlâk olarak gelen işaret isimleri, (كَلِّ) ve (بَعْضُ) kelimeleri, sayılar ile masdar ismi için son zamanlarda yazılmış bazı nahiv kitaplarında nâibi mef'ûl-u mutlâk (نائب المفعول مطلق) teriminin kullanıldığını ifade etmektedir.

Örneğin, (يقرأ عليّ تلك القراءة التي يسمعا من الأستاذ) “Ali, hocadan dinlediği şekilde okuyor” cümlesinde geçen (تلك) işaret ismi için nâibi mef'ûl-ü mutlâk (نائب المفعول مطلق) terimini kullanmaktadırlar.¹⁹⁶

Son zamanlarda nâibi mef'ûl-ü mutlâk (نائب المفعول مطلق) terimini kullanan âlimleri tesbit etmek amacıyla modern nahiv eserlerini taradığımızda, Mahmud Hüsni

¹⁹⁴ er-Râcihî, a.g.e., s. 369.

¹⁹⁵ er-Râcihî, a.g.e., s. 368.

¹⁹⁶ er-Râcihî, a.g.e., s. 252-253.

Muğâlise'nin *en-Nahvu'ş-şâfi*'de ve Âdil Halef'in *Nahvu'l-luğati'l-'Arabîyye*'de bu terimi aynen kullandığını gördük.¹⁹⁷ Örneğin, Muğâlise eserinde, (النائب عن المفعول) (المطلق) şeklinde bir başlık kullanmış ve masdar ismi, işaret ismi, sayılar gibi bazı kelimeleri mef'ûl-ü mutlâkın nâibi olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁸

er-Râcihî, bu terim hakkında (وهي عبارة غير صحيحة) “o, doğru bir ibare değildir.” dedikten sonra sebebini ise şu şekilde ifade etmektedir:

لأن المفعول المطلق "وظيفة نحوية" يُستعمل "المصدر" فيها. والكلمات السابقة لا تنوب عن المفعول المطلق، إنما تنوب عن المصدر في الدلالة على المفعول المطلق.

“Çünkü mef'ûl-ü mutlâk, kendisinde masdarın kullanıldığı nahvî bir görevdir. Geçen kelimeler (işaret isimleri, sayılar, masdar ismi...) mef'ûl-u mutlaka delalet etme konusunda masdara niyabet ederler, doğrudan mef'ûl-u mutlaka değil.”¹⁹⁹

9- (أداة)

Günümüzde yazılmış bazı nahiv eserlerinde edât kelimesi, bir nahiv terimi olarak kullanılmaktadır. Örneğin Muğâlise eserinde “*cümleyi oluşturan öğeler*” ana başlığı altında “*edât*” şeklinde bir başlık kullanmış ve tanımını da şu şekilde yapmıştır: “*Şart, istifhâm, temennî, muzâri fiili nasb ve cezm eden harfler ile cer ve atf harfleri gibi kelâmın parçalarının başına veya arasına girerek onları birbirine bağlayan kelimelere edât denir.*”²⁰⁰

er-Râcihî, bu terimi kullanmayı eleştiri konusu yapmaktadır. Eleştirme nedenini ise mantıklı gerekçelere dayandırmaktadır. Zira o, (هل حضر علي؟) “*Ali geldi mi?*” (متي)

(من حضر اليوم؟) “*Bu gün kim geldi?*” örneklerinde (حضر علي؟) “*Ali ne zaman geldi.*”

¹⁹⁷ Halef, Âdil, *Nahvu'l-luğati'l-'Arabîyye*, s. 122.

¹⁹⁸ el-Muğâlise, *a.g.e.*, s. 316.

¹⁹⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 253.

²⁰⁰ el-Muğâlise, *a.g.e.*, s. 22.

geçen (هل) kelimesini istifhâm harfî, (متى) kelimesini istifhâm ismi, (من) kelimesini de yine istifhâm ismi olarak i'râb etmektedir. Bunlara genel olarak "istifhâm edâtı" demenin yanlışlığını ise şu şekilde delillendirmektedir:

ولو أنك أعربت الأمثلة الأخيرة وقلت عن "هل - متى - من" إنها أداة استفهام لما أعانك ذلك على معرفة موقعها الإعرابي ولا على ارتباطها بما يتلوها من كلمات.

*"Son örnekleri i'râb ederken (هل - متى - من) kelimeleri için istifham edâtı terimini kullanman senin bu kelimelerin i'râbtaki konumunu bulmana yardım etmeyeceği gibi kendisinden sonra gelen kelimelerle aralarındaki irtibatı bulmana da yardım etmez."*²⁰¹

²⁰¹ er-Râcihî, a.g.e., s. 16.

6. İSTİŞHÂD

Bu bölümde, istişhâd kelimesinin lügat ve ıstılah anlamı ile istişhâd yapılan kaynaklar açıklandıktan sonra *et-Tatbîku'n-nahvî*, istişhâd yönünden incelenmektedir.

İstişhâd kelimesi sözlükte; “*şahit ve delil getirmek*” anlamına gelmektedir.²⁰² İstılah olarak İstişhad; “*el-Luğa (sözcükbilim), sarf, nahiv ve belâğat ilimlerinde bir kelime veya ifadenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla nass konumundaki nazım ve nesirden örnek vermektir.*”²⁰³

Arap dili ile uğraşanlar, görüşlerine şahit getirirlerken üç ana kaynaktan yararlanmışlardır. Bunlar, Kur’ân-ı Kerîm, hâdîs-i şerîf ve Arap kelâmıdır.²⁰⁴

Nahiv kurallarının konulmasında, lugatlerin tespitinde ve kelimelerin kullanılış şekillerinin gösterilmesinde istişhâd yönünden Kur’ân-ı Kerîm, üzerinde ittifak edilmiş ve bu konuda ilk sırayı almıştır.²⁰⁵ Ancak Kur’ân’ın değişik kırâatlerinin istişhâd olarak getirilip getirilemeyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Basra nahiv ekolü mensupları, şâzz kırâatleri delil olarak kabul etmezken, Kûfe nahiv ekolü mensupları mütevâtir ve şâzz kırâatlerin hepsini dilde delil olarak kabul etmişlerdir.²⁰⁶

Nahiv âlimlerinin istişhâd olarak yararlandıkları ikinci kaynak ise hadislerdir. Ancak hadisler, dini hüküm açısından Kur’ândan hemen sonra ikinci sırada gelmesine rağmen istişhâd olarak nahiv eserlerinde çok fazla yer almamıştır. Bunun sebepleri arasında; hadislerin mana olarak rivayet edilmeleri, Hz. Peygamber’in (s.a.v) vefatından çok sonra hicrî ikinci asırda tedvin edilmeleri ve hadislerle birçok yabancı kelimenin girmiş olması gibi nedenler sayılmıştır.²⁰⁷

Kendisi ile istişhâd yapılan Arap kelâmı, şiir ve nesir olarak ikiye ayrılmaktadır. Şâhit olarak getirilen nesir dil malzemesi içinde daha çok mesel, deyim ve tabirler yer

²⁰² İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab*, nşr. Emîn M. Abdulvahhâb-M.Sâdık el-‘Ubeydî, Beyrut, 1416/1996, VII, 223.

²⁰³ Ekin, Yunus, *Etimolojik Anlamın Kur’ân Çevirileri Açısından Konumu ve Sınırları*, (Usûl Dergisi) Sayı: 2, Sakarya, 2004, s. 12.

²⁰⁴ Ergin, *el-Ukberî ve el-Lubâb fî ‘i’leli’l-binâi ve ‘l-i’râb’ı*, s. 114.

²⁰⁵ Özbalıkcı, M. Reşit, *Kur’ân ve Hadisle İstişhâd*, İzmir, 2001, s. 48.

²⁰⁶ Ergin, a.g.e., s. 115.

²⁰⁷ es-Suyûtî, Celâluddîn, *el-İktirâh fî ‘İlmi usûli’-n-nahv*, nşr. Mahmut Süleyman Yakut, byy., 1426/2006, s. 23-24; Dayf, Şevkî, *el-Medârisu’n-Nahviyye*, Mısır, 2005, s. 19.

almaktadır. Nesre göre şiirle istiṣhâd, nahiv eserlerinde çok daha fazla görülmektedir.²⁰⁸ Arap edebiyatında şiirleriyle istiṣhâd edilenler, Câhiliyyûn, Muhadramûn, İslâmiyyûn kategorilerine giren şairlerdir.²⁰⁹

Nahiv eserleri içerisinde görüşlerine çok fazla şahit getirenler, genellikle geniş çaplı, birçok farklı görüşe ve ihtilaflara yer veren hacimli eserlerdir. *et-Tatbîku'n-nahvî* ise, er-Râcihî'nin deyişiyle nahiv eserleri arasından en yaygın görüşleri arz eden bir kitaptır.²¹⁰ Bu nedenle *et-Tatbîku'n-nahvî*'de er-Râcihî, daha önce söylediğimiz gibi, genellikle konular için tahlilleriyle birlikte basit cümlelerden oluşan zengin örnekler sunmuştur. Eserin genelinde er-Râcihî, istiṣhâdı çok az kullanmıştır. İstiṣhâd olarak başvurduğu kaynak ise çoğunlukla Kur'ân olmuştur. er-Râcihî'nin istiṣhâd için başvurduğu kaynaklar ve verdiği bilgiler aşağıda sunulmuştur.

6.1. Kur'ân-ı Kerîm ile İstiṣhâd

er-Râcihî, nahiv konularını işlerken en çok şahit getirdiği kaynak Kur'ân-ı Kerim olmuştur. Eserin genelinde getirmiş olduğu on şahitten sekizini Kur'ân âyetleri oluşturur. Kur'ân âyetlerini şahit olarak sunarken (*ولذلك شواهد من القرآن الكريم*), (*نحو قوله تعالى*) , (*ومنه قوله تعالى*) gibi ifadeler kullanır.²¹¹ Hiçbir sunuş ifadesi kullanmadan, nahiv konusunu anlatan cümlelerin hemen akabinde iki noktadan sonra âyeti verdiği de yaygın olarak görülmektedir.²¹²

er-Râcihî, istiṣhâd amacıyla bazen âyetin tamamını getirmiş²¹³, çoğunlukla da âyetin tamamını sunmak yerine sadece istiṣhâda konu olan kelimelerini getirmekle yetinmiştir.²¹⁴ İstiṣhâd için zikrettiği âyetlerin konuyla ilişkisini çoğunlukla uzun uzun açıklayıp âyetin i'râbını yapmakta; bazen ise, herhangi bir açıklamada

²⁰⁸ Ergin, *a.g.e.*, s. 123.

²⁰⁹ Nihad M. Çetin, "Arap", DİA, İstanbul, 1991, III, 285.

²¹⁰ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 95.

²¹¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s.486, 421, 400.

²¹² er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 275, 271, 470.

²¹³ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 400.

²¹⁴ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 421, 470

bulunmamaktadır. Örneğin (إِمَّا) kelimesinden söz ederken bu kelimenin şart için kullanılan (إِنْ) ve zaid olarak gelen (مَا) harflerinden oluştuğuna şahit olarak;

﴿ إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا ﴾

“Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara "öf" bile deme ve onları azarlama”²¹⁵ âyetini getirmiş fakat herhangi bir açıklamada bulunup, i'râbını yapmamıştır.²¹⁶ *et-Tatbîku'n-nahvî*'de şahit olarak getirilen bazı âyetler ve istişhâd yönlerine aşağıda ayrıca ele alınmaktadır:

Birinci Âyet:

﴿ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ﴾

“Onlar orada devamlı olarak kalacaklardır. Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır.”²¹⁷

er-Râcihî bu âyeti, (اَبَدًا) kelimesinin gelecekte süreklilik ifade ettiğine şahit olarak getirmiştir.²¹⁸

İkinci Âyet:

Hâl konusunda er-Râcihî, hâlin sâhibu'l-hâldeki kalıcı değil geçici bir duruma işaret ettiğini belirttikten sonra bazen sâhibu'l-hâlin kalıcı bir durumuna işaret ettiğine delil olarak aşağıdaki âyeti getirmiştir:

﴿ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا ﴾

“ Size Kitab'ı açık olarak indiren O'dur.”²¹⁹

²¹⁵ Lokman, 31/14.

²¹⁶ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 486.

²¹⁷ el-Beyyine, 98/8.

²¹⁸ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 275.

²¹⁹ el-En'âm, 6/114.

Bu âyetten sonra er-Râcihî, aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır:

فكلمة (مفصلاً) حال من (الكتاب) وهي تدل على هيئة ثابتة له غير منتقلة إذ يستحيل أن يكون القرآن مفصلاً وقت إنزاله فحسب.

“Bu cümlede, (مفصلاً) kelimesi, (الكتاب) kelimesi için hâldir ve deęişken değil

kalıcı bir duruma işaret etmektedir. Çünkü Kur’ânın sadece indirildiği dönemde açık olarak indirilmiş olması imkânsızdır.”²²⁰

Üçüncü Âyet:

er-Râcihî, i’râbta yeri olmayan cümleleri işlerken cümle-i müsteneffe konusunda dikkatli olunması gerektiğini, çünkü müsteneffe cümlesinin gereği gibi fark edilmemesi durumunda bunun anlamı bozacağına işaret etmektedir. Buna şâhit olarak da iki âyet getirmektedir. Bu âyetlerden bir örnek ve er-Râcihî’nin konuyla ilgili açıklamaları aşağıda sunulmuştur:

﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِيءُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴾

“Allah’ın yaratma işini başlangıçta nasıl yapıyor olduğunu, sonra da onu tekrar yapacağını görmediler mi? Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.”²²¹

فجملة (كيف يبديء الله الخلق) في محل نصب مفعول به للفعل (يَرُوْ) وجملة (ثم يعيده) جملة مستأنفة لا محل لها من الإعراب؛ لأنها منقطعة عما قبلها، وذلك أن الناس وإن كانوا يرون كيفية خلق الله للأشياء فإنهم لم يروا كيفية إعادة الخلق لأنها لم تقع بعد.

“Bu âyette, (كيف يبديء الله الخلق) cümlesi mahallen mansûb olarak (يَرُوْ)

fiiline mef’ûl-u bihtir. (ثم يعيده) cümlesi ise müsteneffe cümlesidir ve i’râbta yeri yoktur. Çünkü öncesi ile irtibatı yoktur. Bunun nedeniyse, insanlar her ne kadar

²²⁰ er-Râcihî, a.g.e., s. 292.

²²¹ el-Ankebut, 29/19.

*Allah'ın eşyayı nasıl yarattığını görseler de henüz gerçekleşmediğinden yaratılışı nasıl iade ettiğini henüz görmemişlerdir.*²²²

Dördüncü âyet:

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾

(*Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi.*)²²³

er-Râcihî bu âyeti, zarf olarak kullanılan kelimelerden biri olan (إِذ) kelimesinin, bazen zarf olarak kullanılmak yerine, hazfedilen bir fiilin mefûlü olarak kullanıldığına şâhit olarak getirmiştir. Çünkü âyetin takdiri şöyledir: (أَذْكَرُ يَا مُحَمَّدُ الْآنَ إِذْ)²²⁴ *“Ey Muhammed (s.a.v) şimdi hatırla ki Rabbin meleklerle...”*

6.2. Arap Şiiri ile İstişhâd

Daha önce de belirttiğimiz gibi er-Râcihî, eserde şiirden çok az istişhâdda bulunmuştur. Şiiri sadece iki yerde şâhit olarak getirmiştir. Şâhit olarak getirdiği şiirleri sunarken (وَعَلِيهِ بَيْتُ الْمُتَنَبِّي) *“Mütenebbî'nin şu beyti gibi..”*²²⁵ ifadesini kullanarak şiirin kime ait olduğunu ifade etmiş, diğer bir yerde (كَقَوْلِ الشَّاعِرِ) *“Şâirin sözü gibi”*²²⁶ diyerek şiirin kime ait olduğuna değinmemiştir.²²⁷ er-Râcihî'nin şahit olarak getirdiği şiir beyitleri aşağıda sunulmuştur.

²²² er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 400.

²²³ el-Bakara, 2/30.

²²⁴ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 270.

²²⁵ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 153.

²²⁶ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 190.

²²⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 35.

Birinci Beyit:

er-Râcihî, (لا) harfinin marife bir isim ile nekire bir haberde de (ليس) gibi amel edebileceğine dair el-Mütennebî'ye (ö.955) ait olan aşağıdaki şiir beytini şâhit olarak getirmiştir.

إِذَا الْجُودُ لَمْ يُرْزَقْ خَلَاصًا مِنَ الْأَدَى فَلَا الْحَمْدُ مَكْشُوبًا وَلَا الْمَالُ بَاقِيًا

“Cömertlik, minnetten arındırılmadığında ne övgü kazanılır ne de mal kalıcı olur.”

er-Râcihî, şâhit olarak getirdiği yukarıdaki şiir beytinden sonra her hangi bir açıklamada bulunmamıştır.²²⁸

İkinci Beyit:

Nef-yi cins لا'sı konusunda er-Râcihî, onun isminin müsennâ ve çoğul şeklinde gelemeyeceğini ifade eder. Nahiv kitaplarında nef-yi cins لا'sının isminin müsennâ ve çoğul şeklinde gelebileceğine dair getirilen şâhitlerin ise, ya şiirin tabiatından kaynaklandığını ya da لا'nın ismi olarak gelen kelime her ne kadar müsennâ ve çoğul şeklinde görünse de bunun aslında bir cins ismine işaret ettiğini ifade ederek İmruulkays' aşağıdaki şiir beytini, görüşüne şâhit olarak getirmektedir.

تَعَزَّ، فَلَا الْفَيْنِ بِالْعَيْشِ مُتَّعًا وَلَكِنْ لِيُزَادَ الْمُنُونِ تَتَابَعًا

“Sabret! Hiçkimse hayatta ebedi olarak kalmaz. Ölüme mahkum olanlar da peş peşe giderler.”

Getirdiği şâhitle ilgi er-Râcihî'nin açıklamaları ise aşağıdaki gibidir.

²²⁸ er-Râcihî, a.g.e., s. 153.

فإن كلمة (إلغين) لا تدل على مثني مثل (طالبين أو رجلين) وإنما تدل على هذا (الجنس) من البشر؛ إذ لا يتصور (إلف) وحده دون (إلغه)، فهو إذن استخدم صيغة (المثنى) في الدلالة على (الواحد)؟

*(Burada (إلفين) kelimesi “iki öğrenci, iki adam” gibi bir müsennâlık ifade etmiyor. Ancak o, insanlardan bu cinsi ifade ediyor. Çünkü (إلف) kelimesi, (إلفه) kelimesi olmadan tasavvur edilemiyor. O halde burada müsennâ siğâsı, tekile delalet etmektedir.)*²²⁹

²²⁹ er-Râcihî, a.g.e., s. 190.

7. KULLANILAN ÖRNEKLER

Bir gramer kitabının örneksiz olamayacağı, gramer öğretiminin de örneksiz yapılamayacağı bilinen bir husustur. Şüphesiz gramer kitaplarında kullanılan örnekler, kaideleri soyutluktan çıkarıp onların uygulama sahası olmakta ve konunun zihinde iyice yerleşmesini sağlamaktadır. İşte bu nedenledir ki örnek kullanımı gramer kitaplarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. İncelemekte olduğumuz *et-Tatbîku 'n-nahvî* de hemen her konuda verilen örnek cümleler ile konumuz açısından oldukça zengin bir kitaptır. Bu bölümde, *et-Tatbîku 'n-nahvî*'de kullanılan örnekler çeşitli yönleriyle ele alınmaktadır.

er-Râcihî, nahiv konularını sunarken her kural için birkaç örnek vermeye önem vermiştir. *et-Tatbîku 'n-nahvî*'de örnekleri sunarken (قولك) “*senin sözün*”, (تقول) “*sen dersin*”, (ولننظر في هذا المثال) “*şu örneğe bakalım*”, (حيث يقال) “*şöyle denildiği gibi*”, (فأنت حين تقول) “*sen şöyle dediğinde*”, (فنقول) “*şöyle deriz*” gibi ifadeler kullanmaktadır. Bunlardan özellikle er-Râcihî'nin en çok kullandığı (تقول) “*sen dersin*” ifadesi asırlar önce yazılmış nahiv eserlerinde de çok kullanılmıştır. Mesela el-Halil b. Ahmed (ö. 175/7919) ve Sibeveyhi (ö. 180/796) tarafından bu ifade, örnekler sunulurken çokça kullanılmıştır.²³⁰ er-Râcihî, bazı yerlerde ise, hiçbir sunuş ifadesi kullanmadan nahiv kuralından hemen sonra doğrudan ilgili örneği vermiştir.²³¹

et-Tatbîku 'n-nahvî'de kullanılan örnekleri birçok gramer kitabındaki örneklerden farklı kılan yönü, bütün örneklerin i'râb edilerek verilmiş olmasıdır. er-Râcihî, gramer öğretiminde örnekleri kuralların açıklayıcıları olarak görmekte ve eserinde konuyla ilgili geçen her örneğin tahlilini yaparak nahiv kuralını özümsetmeyi hedeflemektedir.²³²

et-Tatbîku 'n-nahvî'de verilen örnekler incelendiğinde dikkati çeken bir diğer nokta, gramer kuralına aykırı cümlelerin de yanlışlığı göstermek amacıyla verilmiş

²³⁰ el-Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu 'l-cumel fi 'n-nahv*, nşr. Fahrüddîn Kabâve, Beyrut, 1405/1985, s. 42, 44, 73, 75. Sibeveyhi, Bişr b. Osman, *el-Kitâb*, Beyrut, bty., I, 65, 68, 69, 73, 79; Çağmar, *Halefu 'l-Ahmer ve Mukaddime fi 'n-nahv Adlı Eseri*, s. 65.

²³¹ er-Râcihî, *et-2* s. 229, 287, 265

²³² er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 9

olmasıdır. Eserde bu tür örnekler verilirken genelde şu ifadeler kullanılır: (فلا يقال)
 “فإن قلت ... لم يصح”²³⁴, “لا تستطيع أن تقول”²³³, “شؤyle denilemez”,
 “شؤyle dersen ... bu doğru değildir”²³⁵ er-Râcihi, bu şekilde kurala uymayan örnek
 cümleyi verdikten sonra cümlenin doğru olan şeklini peşinden sunmaktadır. er-
 Râcihi'nin bu yöntemini örnekleme için onun (ليس)'ye *Benzeyen Harfler*” başlığı
 altında (ما)'nın (ليس) gibi amel etmesi için gereken şartlardan bahsederken kullandığı
 ifadelerle aşağıda yer verilmiştir:

ولكي تعمل (ما) لها شروط هي: ألا يقترن خبرها بكلمة (إلا) لأنها تنقض النفي المستفاد منها
 وتجعل معنى الجملة إثباتاً، فإن قلت: " ما محمد إلا رسولاً " لم يصح، بل لا بد أن تقول: " ما محمد إلا
 رسولاً .

“(ما)'nın (ليس) gibi amel etmesi için gerekli bazı şartlar vardır. Bunlardan
 birisi şudur: (ما)'dan önce (إلا) gelmemelidir. Çünkü (إلا) harfi (ما) harfinin
 (ما محمد إلا) sağlamış olduğu olumsuzluğu yok eder ve cümleyi olumlu hale getirir.
 ”²³⁶ (ما محمد إلا رسولاً) dersen bu doğru değildir ancak şöyle demelisin:

Konumuz açısından dikkat çeken bir diğer husus, eserde bir konuda iki farklı
 görüş var ise, bazen her iki görüşe uygun örneklerin verilmiş olması ve iki şekilde
 geçerli i'râbın ayrıca yapılmış olmasıdır. Eserde kullanılan bu yöntemi örnekleme için
 er-Râcihi'nin aşağıdaki ifadelerini inceleyelim:

(لا) أيضاً حرف يفيد النفي، ويعمل عمل ليس في لهجة الحجازيين، وتعمل في لهجة بني تميم،

فتقول:

²³³ er-Râcihi, a.g.e., s. 51

²³⁴ er-Râcihi, a.g.e., s. 463

²³⁵ er-Râcihi, a.g.e., s. 150

²³⁶ er-Râcihi, a.g.e., s. 149, 150.

"لا خيرٌ ضائعاً" لا: حرف نفي ناسخ. خير: اسم لا. ضائعاً: خير لا.

"لا خير ضائعٌ" لا: حرف نفي مهمل. خير: مبتدأ. ضائع: خير.²³⁷

(ليس) gibi (لا harfi de aynı şekilde olumsuzluk bildirir ve Hicâz lehçesine göre) amel eder, Beni Temîm lehçesine göre ise amel etmez. Amel etmesi durumuna örnek:

(لا خيرٌ ضائعاً)

Neshedici nefiy harfidir. : لا

خير: (لا)'nın ismidir.

ضائعاً : (لا)'nın hâberidir.

Amel etmemesi durumuna örnek:

(لا خيرٌ ضائعٌ)

Muhmel nefiy harfidir. : لا

خير: Mübtedâdır.

ضائعٌ: Haberdir.

Medih ve zem fiilleri konusunu ele alırken genellikle (نعم القائد خالد) gibi cümlelerde geçen mahsusun iki farklı i'râbına dikkat çekmiş ve bu tür cümleleri iki şekilde i'râb etmiştir.²³⁸

Kullanılan örnekler ifade ettikleri mesaj açısından incelendiğinde eserde (ما جاء)

(حَضَرَ زَيْدٌ) "Zeyd geldi", (زَيْدٌ قَامَ) "Ali gelmedi", (عليٌّ)

bir mesaj içermeyen, sadece gramer konusunun öğretimi için verilen örnekler

²³⁷ er-Râcihî, a.g.e., s. 152.

²³⁸ er-Râcihî, a.g.e., s. 360.

bulduğu gibi, okuyucuyu çalışmaya ve başarıya teşvik eden mesajların bulunduğu örnekler de mevcuttur ve bu tür örnekler oldukça fazla kullanılmıştır. Konuyu örneklemek için aşağıda bu kategoriye giren bazı örnek cümleler ve örnek verilme sebepleri sunulmuştur.

“Öğrenci çalıştığı müddetçe başarılı olur.” (يَنْجَحُ الطَّالِبُ مَا دَامَ مُجِدًّا)

er-Râcihî bu cümleyi (كان) ve kardeşlerinden biri olan (دام)’nin amel edebilmesi için kendisinden önce mastar veya zarf için kullanılan (ما) harfinin geçmesi gerektiğine örnek olarak vermiştir.²³⁹

“Çalışkan öğrenci başarısız olmaz.” (لَا طَالِبٌ مُجِدًّا فَاشِلٌ)

er-Râcihî bu cümleyi nef-yi cins لا’nın isminden sonra gelen sıfatın fetha üzerine mebnî olabileceğine örnek olarak vermiştir.²⁴⁰

“Kim çalışırsa muhakkak ki başarır.” (مَنْ يَجْتَهِدْ فَإِنَّهُ نَاجِحٌ)

er-Râcihî bu cümleyi cevap için gelen (ف) harfinden sonra (إِنَّ)’nin hemzesinin hem meksûr hem de meftûh okunabileceğine örnek olması için getirmiştir.²⁴¹

Bu tür örnekler, eserde çok sık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanaatimizce er-Râcihî’nin üniversitede hoca olması, onu bu tür örnekleri çok kullanmaya yöneltmiştir.

7.1. Örneklerin Yapısı

et-Tatbîku’n-nahvî’de verilen örnekleri yapı bakımından kelime ya da kelimelerden oluşan örnekler ile anlamlı cümlelerden oluşan örnekler şeklinde iki gruba

²³⁹ er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 142.

²⁴⁰ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 192.

²⁴¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 176.

ayırmak mümkündür. Anlamalı cümlelerden oluşan örnekler eserde çoğunlukta olup kelime ya da kelimeler ile yetinilen örnekler ise azınlıktadır. Konuyu örneklemek için eserde yer alan bu tür örneklerden iki tanesine aşağıda yer verilmiştir:

“Ey Ali!” (يَا عَلِيُّ)

Bu cümle mebnîler konusunda nidâ harflerinin mebnî olduğuna örnek olarak verilmiştir.²⁴²

“Yazıyorlar.” (يَكْتُبُونَ)

Bu örnek muzâri fiilin çoğul müennes için kullanıldığı durumlarda, fiilin değişmeyeceği, sadece sonunda bir (وَ) harfinin artacağına örnek olarak verilmiştir.²⁴³

7.2. Örnek Çeşitleri

et-Tatbîku'n-nahvî'de kullanılan örnekler, çeşitleri yönünden basit cümlelerden oluşan örnekler ile âyetlerden oluşan örnekler şeklinde ikiye ayrılabilir.

7.2.1. Âyetler

et-Tatbîku'n-nahvî'de yaklaşık yirmi yerde âyetlerden örnek getirilmiştir. Örnek olarak verilen âyetlerin geçtiği sûreler ve âyet numaraları verilmemiştir. Eserde örnek olarak verilen âyetler bütün olarak değil sadece konuya örnek olan cümleleri esere alınmıştır. Âyetler örnek olarak sunulurken (نَحْوُ قَوْلِهِ تَعَالَى) “Örneğin Yüce Allah'ın şu sözü”, (وَمِنْهُ قَوْلُهُ تَعَالَى) “Yüce Allah'ın şu sözü bundandır”, (قَالَ تَعَالَى) “Yüce Allah şöyle buyurdu” gibi ifadeler kullanılmıştır. Eserde yer alan âyetler diğer örnek cümlelerden farklı olarak parantez içerisinde gösterilmiştir.

Bu başlık altında çalışmanın sınırlarını aşmamak için er-Râcihî'nin örnek olarak verdiği âyetlerden iki tanesine yer verilmiştir:

²⁴² er-Râcihî, a.g.e., s. 38.

²⁴³ er-Râcihî, a.g.e., s. 42.

Birinci Âyet:

﴿ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾

(Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının.)²⁴⁴

Bu âyet, ef'al-ı hamsenin sonundaki (ن) harfinin düşmesi üzerine meczûm veya mansûb olduğuna örnek olarak getirilmiştir.

İkinci Âyet:

﴿ الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ ﴾

“Kapı çalan! Nedir o kapı çalan?”²⁴⁵

er-Râcihî, bu âyeti haberin cümle olmasına örnek vermiştir. Çünkü âyetteki birinci kelime mübtedâ, ikinci kelime ikinci mübtedâ, üçüncü kelime ise haberdir. İkinci mübtedâ ile onun haberi ise birlikte birinci mübtedânın haberi.²⁴⁶

7.2.2. Cümleler

et-Tatbîku'n-nahvî'de örnek olarak yer alan az sayıdaki bazı âyetlerin dışında örneklerin büyük bir bölümü cümlelerden oluşur. Hemen her konu için mutlaka örnek cümleler kullanılmıştır. Eserde verilen örnekler, basit cümlelerden oluşmakta ve günlük konuşmalardan seçilmiş sade bir dille ifade edilen türdendir. Örnek olarak verilen cümlelerin çokluğundan hepsini burada incelememiz mümkün değildir. Fakat eserde verilen örnek cümlelerden iki tanesini burada incelediğimiz takdirde örneklerin özelliklerinin anlaşılmasında yeterli olacağını düşünüyoruz.

Birinci Cümle:

²⁴⁴ el-Bakara, 2/24.

²⁴⁵ Kâria 101/1-2.

²⁴⁶ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 113. Örnek verilen diğer âyetler için bkz. s. 25, 271, 275, 145, 400, 470, 486, 487, 25, 14, 25, 26, 421.

“Evin önünde bir adam var.”

(أَمَامَ الْبَيْتِ رَجُلٌ)

Bu cümle, marife olması gereken mübtedânın haberden sonra gelmesi durumunda nekire olarak gelebileceğine örnek verilmiştir.²⁴⁷

İkinci Cümle:

“Zeyd, hızla arabaya bindi.”

(رَكِبَ زَيْدُ السَّيَّارَةَ مُسْرِعَةً)

Bu cümle mef'ûl-u bihin sâhibu'l hâl olmasına örnek olarak verilmiştir.²⁴⁸ Eserin genelinde geçen örnek cümlelerin çoğunluğu, yukarıda sunulan örnekler gibi basit cümlelerden oluşmaktadır.

²⁴⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 105.

²⁴⁸ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 284.

8. TA'LİL

Bu bölümde ta'lil kelimesinin lügât anlamı ile nahiv ilmindeki anlamları, nahiv ilminde ta'lilin kısımları, bu konuda yazılan eserler hakkında kısaca bilgi verildikten sonra *et-Tatbîku 'n-nahvî*'de ta'lil konusu ele alınmıştır.

Ta'lil kelimesi, (عَّلِل) fiilinin mastarı olup “*sebepleri açıklamak, sebepleri delillerle ispat etmek*” demektir.²⁴⁹ Arap gramerinde ta'lil, “*bir gramer kuralının nedenlerini ortaya çıkartıp bunları delillerle ispatlamak*” demektir. Bir başka deyişle gramer kurallarının bilinen, kabul edilen, görünen yönünün arka planını inceleme, bir gramer kuralının neden o şekilde olduğunun sebeplerini ortaya çıkartıp ispatlama çabasıdır.²⁵⁰

Nahiv kitaplarında zikredilen illetler, ta'limi, kıyasî, cedelî olmak üzere üçe ayrılır. Arap kelamını ve i'râb hükümlerini öğrenmeye yarayan illetler ta'limi illetler, varolan bir kurala kıyas edilerek ortaya konulan ikinci derecedeki illetler kıyasî illetler, bunlardan sonra ortaya konan üçüncü derecedeki tâlî illetler ise cedelî illetlerdir.²⁵¹

Bazı nahiv kitapları, illetler konusunu esas alıp buna göre tasnif edilmişlerdir. ez-Zeccâcî'nin (ö. 337/948), *el-Îdâh fî 'ileli'n-nahv* adlı eseri ile İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) *el-Hasâis* adlı eseri illetler konusunu esas alan nahiv kitaplarının ilk örnekleridir. Ayrıca İbn Keysân Muhammed b. Ahmed el-Bağdadî (ö. 320/932), Ebû 'Alî Muhammed b. el-Mustenîr (ö. 206/821), Ebu'l-Hasan Muhammed b. 'Abdillah en-Nahvî (İbnu'l-Varrâk) (ö. 381/991), Ebû Ali Hasan b. 'Abdillah el-İsfahânî (ö. 322/934), Ebû Osman Bekr b. Muhammed el-Mâzinî (ö. 248/862) gibi âlimler, 'İlelu'n-nahv adıyla kitap yazanlar arasında sayılabilirler.²⁵²

et-Tatbîku 'n-nahvî'de er-Râcihî, nahiv konularını monoton bir tarzda sunmaktan ziyade kuralların neden ve nasıl olduğuna önem vererek açıklayan bir metot izlemiştir. İşte bu nedenle eser, birinci derecedeki illetler bakımından oldukça zengindir.

²⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IX, 367; Heyet, *el-Mu'cemu'l-vasît*, Mısır, 1425/2004, s. 623.

²⁵⁰ Ergin, Mehmet Cevat, *el-'Ukberî ve el-lübâb fî 'ileli'l-binâi ve'l-i'râb*'i, s. 103.

²⁵¹ ez-Zeccâcî, *Ebu'l-Kâsım, el-Îdâh fî 'ileli'n-nahv*, nşr. Mâzin el-Mubârek, Beyrut, 1406/1986, s. 64-65; Ergin, a.g.e., s. 103.

²⁵² Ergin, a.g.e., s. 105

et-Tatbiku'n-nahvî'de yer alan illetler, daha çok bir nahiv teriminin neden o şekilde isimlendirildiği konusunda yoğunlaşmıştır. er-Râcihî eserde geçen birçok nahiv teriminin neden o şekilde isimlendirildiğine yer vermiştir. Bunu yaparken (وقد سماها

(وقد سُمِّي، "nahivciler onu bu şekilde isimlendirmişlerdir çünkü...", النحويون كذلك لأن)

(وقد سُمِّي، "bu şekilde isimlendirilmiştir çünkü o..." gibi ifadeler kullanır.²⁵³ كذلك لأنه)

Konumuzla ilgili eserde geçen bütün örnekleri burada incelemek çalışmanın sınırlarını aşacağından aşağıda konuyu örneklemek için *et-Tatbiku'n-nahvî*'den sadece iki örneğe yer verilmiştir. Diğerlerine dipnotta atıfta bulunulmuştur.

Birinci Örnek (mef'ûl-u fihin neden bu şekilde adlandırıldığı hakkında):

المفعول فيه هو الذي نسميه ظرف الزمان والمكان، وقد سُمِّي مفعولاً فيه لأنه لا يتصور وجود مكان أو زمان دون أن يكون هناك حدث يحدث فيهما، ولذلك يقدرن الطرف بأن معناه حرف الجر (في)، فأنت حين تقول: حضر علي يوم الجمعة، فأن معناه: حضر علي في يوم الجمعة. ولعله سُمِّي ظرفاً لأن المكان أو الزمان وعاء يحتوي الحدث أي أنه ظرف والحدث مظروف فيه.

(Mef'ûl-u fih, zaman ve mekan zarfı diye isimlendirdiğimiz şeydir. Onu mef'ûl-u fih olarak da isimlendirmişlerdir Çünkü zaman ve mekânın varlığı ikisinin içinde gerçekleştiği bir olayı anlatan ifade olmazsa anlaşılmaz. Bundan dolayı zarfın içinde (في) cer harfinin anlamı olduğu takdir edilir. Mesela sen: "Ali Cuma günü geldi." dediğinde bunun manası "Ali Cuma gününde geldi" demektir. Zarf olarak isimlendirilmesinin nedeni zaman ve mekânın olayı içinde barındıran bir kap gibi olmasındandır. Yani zaman ve mekân bir zarf ve olay da onun içindedir.)²⁵⁴

İkinci Örnek (ef'âl-ı kulûb'un neden bu şekilde adlandırıldığı hakkında):

وقد سماها النحويون كذلك لأن معانيها متصلة بالقلب كاليقين والشك والإنكار.

²⁵³ er-Râcihî, a.g.e., s. 128.

²⁵⁴ er-Râcihî, *et-Tatbiku'n-nahvî*, s. 262.

“Nahivciler onları bu şekilde isimlendirmişlerdir çünkü bunların anlamı reddetme, şüphelenme ve emin olma gibi kalbî anlamlarla ilişkilidir.”²⁵⁵

Nahiv terimlerinin neden o şekilde isimlendirildiği konusunda er-Râcihî'nin, bazı nahiv âlimlerinin ileri sürdükleri detaylı illet gösterme girişimlerini anlamsız bulduğu da olmuştur. *إِنَّ* ve benzerlerinin başına gelerek onların amelini iptal eden *ما* harfinin tanımı ile ilgili er-Râcihî'nin ifadeleri bu konuyu örneklendirmektedir:

وهناك حرف زائد يدخل على هذه الحروف الناسخة فيبطل عملها، وهذا الحرف (ما) يسميه العربون: ما كآفة ومكفوفة؛ فهي كافة لأنها تكف "إِنَّ" عن العمل، وهي مكفوفة لأنها ليست عاملة ولا تؤدي وظيفة من وظائفها المعروفة كالنفي و غيره. وكل هذا كلام لا معنى له.

(ما) (ما كآفة) ve benzerlerinin sonuna gelerek onların amelini iptal eden (إِنَّ)

harfidir. Nahivciler onu (ما كآفة) “engellleyen mâ” ve (ما مكفوفة) “engellenen mâ” şeklinde isimlendirmişlerdir. O (ما كآفة) “engellleyen” dir. Çünkü (إِنَّ) 'yi amelden ediyor ve yine o (ما مكفوفة) “engellenen” dir. Çünkü o âmil değildir aynı zamanda olumsuzluk ifade etme veya diğer görevlerinden herhangi birini yerine getirmiyor. (Nahivcilerin ileri sürdükleri) bütün bunlar gereksizdir.”²⁵⁶

er-Râcihî'nin *et-Tatbiku'n-nahvî*'de diğer nahivcilere katılmadığı konularda, kendi görüşünü ispatlamak için, görüşünü illetlerle ortaya koyması da sık karşılaşılan bir durumdur. Diğer örneklere dipnotta atıfta bulunmak suretiyle aşağıda konumuzla ilgili iki örnek cümleye yer verilmiştir.

Birinci örnek: (Harfin tanımının doğru yapılmadığı hakkında)

يقول النحاة إن الحرف ما دل علي معنى في غيره. و ليس ذلك صحيحاً صحة كاملة؛ لأن للحرف معنى يدل عليه، والنحاة أنفسهم يقولون إن حرف "من" مثلاً يفيد التبعية أو الابتداء، وأن "الى"

²⁵⁵ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 128. Aynı konuyla ilgili diğer örnekler için Bknz., *a.g.e.*, s. 180, 253, 253, 409, 344, 296.

²⁵⁶ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 164.

تفيد الغاية... إلخ فضلاً عن أن الحرف نفسه يؤثر الأسماء والأفعال بحيث يغير معانيها أو يقلبها إلى النقيض، وأقرب مثال على ذلك قولنا (رغب في، ورغب عن).

(*Nahivciler harf için kendisi dışında bir anlama delalet eden şeydir derler. Bu tam olarak doğru değildir. Çünkü harfin “kendisine delalet ettiği bir anlamı” vardır. Nahivcilerin kendileri dahi örneğin (من) harfi için “uzaklık”, “başlama” gibi anlamları ifade eder; (الى) harfi için “amaç” anlamını taşır vb. ifadeleri kullanıyorlar. Ayrıca harfin kendisi isim ve fiillerde anlam değişikliklerine yol açarlar ya da onların anlamını tersine çevirirler. Bu söylediklerimize en yakın örnek ise (رغب)²⁵⁷ (istemek ve istememek” ifadeleridir.)²⁵⁷ في، ورغب عن)*

İkinci örnek: (مع) kelimesinin isim olduğu hakkında)

يظن بعضهم أن (مع) حرف جر، وهذا غير صحيح، لأن (مع) اسم بدليل تنوينها حين تقع حالاً:

جاء الأولادُ معاً

والتنوين من علامة الأسماء كما تعلم

(مع) (Bazıları) kelimesini cer harfi sanıyor. Bu doğru değildir. Çünkü (مع) kelimesi hal olarak geldiğinde tenvin alması onun isim olduğunun delilidir (şu örnekte olduğu gibi): “Çocuklar beraber geldiler.” Sen de biliyorsun ki tenvin ismin alametlerindedir.”²⁵⁸

er-Râcihî, bazen de tercih ettiği görüşü illetlendirmek yerine sadece Arapların kullanımını, kuralın nedeni olarak yeterli görmüştür. Örneğin sâhibu'l-hâl olmaya uygun kelimelerin türlerini maddeler halinde sayarken mübtedânın da sâhibu'l-hâl

²⁵⁷ er-Râcihî, a.g.e., s. 415.

²⁵⁸ er-Râcihî, a.g.e., s. 272. Aynı konu ile ilgili diğer örnekler için ayrıca Bknz. a.g.e., s. 266, 112, 117.

olabileceğini ifade ettikten sonra dipnotta verdiği bilgi konumuza iyi bir örnek teşkil etmektedir:

صاحب الحال أنواع:

المبتدأ، مثل: "الخضروا تُـ طازجةٌ - مفيدةٌ. (صاحبها هو المبتدأ: الخضروات)

(*Sâhibu'l-hâl'in çeşitli türleri vardır. (Bunlardan biri de) mübtedâdır. Örneğin; (الخضروا تُـ طازجةٌ - مفيدةٌ) "Meyveler tazeyken faydalıdır." Cümlesinde (الخضروا تُـ طازجةٌ - مفيدةٌ) "meyveler" kelimesi sâhibu'l-hâldir ve mübtedâdır.*) Bu ifadelerden sonra er-Râcihî'nin dipnotta verdiği bilgi, şu şekildedir:

يعترض بعض النحاة على جعل المبتدأ صاحباً للحال، ولكن العرب استعملته كثيراً.

(*Bazıları mübtedânın sâhibu'l-hâl yapılmasına karşıdırlar. Fakat Araplar onu bu şekilde çokça kullanmışlardır.*)²⁵⁹

Örnek olarak verdiği hemen her cümlenin i'râbını da yapan er-Râcihî, yaptığı i'râblarda da illetlere değinmiştir. Sözelimi i'râbta bir kelimeye fâil demişse bu kelimeye neden fâil dediğini de açıklamıştır. Bu konuda eserde birçok örnek bulunmaktadır. Ancak çalışmanın sınırlarını aşmamak için aşağıda yalnızca bir örneğe yer verilmiştir. Diğerlerine ise dipnotta atıfta bulunulmuştur.

İ'râbta yeri olmayan cümleleri işlerken açıklama cümlesi (cümle-i tefsiriye) için aşağıdaki örneği vermiş ve cümlenin neden açıklama cümlesi olduğuna i'râbta değinmiştir:

هل أدلك على طريق النجاح، تخلص في عملك.

تخلص: فعل مضارع والفاعل ضمير مستتر وجوباً تقديره أنت. والجملة من الفعل والفاعل لا محل لها من الإعراب؛ جملة تفسرية. (لأنها فسرت طريق النجاح)

²⁵⁹ er-Râcihî, a.g.e., s. 285.

(*Sana başarı yolunu göstereyim mi? İşinde samimi ol*). Bu cümlede (تخلص)

“Samimi ol” fiili muzâri fiildir. Fâili içinde gizli olan (أنت) dir. Fiil ve fâilden oluşan cümle açıklama cümlesidir. İ’rabta yeri yoktur. (Açıklama cümlesi olmasının nedeni) başarı yolunun ne olduğunu açıklamış olmasıdır.)²⁶⁰

İnsanlar arasındaki günlük konuşmalarda nahiv kurallarına ters düşen ifadelere yer verir ve bunların yanlışlığını illetlerle ortaya koyup doğrusunu gösterir:

يشيع بين الناس استعمال "كم" مع كلمة "عدد" فيقولون:

كَمْ عَدَدُ الطُّلَّابِ الَّذِينَ بَحُّوْا؟

وهي جملة غير صحيحة؛ لأن "كم" تطلب تمييزاً مفرداً منصوباً:

"كَمْ طَالِباً...؟"، وأذا اضطررت إلى استخدام كلمة "عدد" فليس أمامك إلا "ما؟" فنقول:

مَا عَدَدُ الطُّلَّابِ الَّذِينَ بَحُّوْا؟

“İnsanlar arasında (كَمْ) kelimesinin (عدد) kelimesi ile kullanımı yaygınlaşıyor. (Konuşmalarında soru edatı olarak (كَمْ) ifadesini kullanmak suretiyle) şöyle diyorlar: (كم عدد الطلاب الذين بحوا؟) “Başaran öğrencilerin sayısı kaçtır?” Bu yanlış bir cümledir. Çünkü (كَمْ) kelimesi mansûb ve müfred bir temyiz ister: كَمْ (طالباً...؟) demek gerekir. (عدد) kelimesini kullanmak zorunda kaldığında önünde onun yerine mâ (ما) kelimesini kullanmaktan başka bir seçenek yoktur: (ما عددُ)²⁶¹” gibi... (الطلاب...)

Çalışmamızda ele aldığımız veya burada inceleme imkânı bulmayıp dipnotta işaret ettiğimiz örnekler göz önüne alındığında, er-Râcihî’nin eserinde konuları sadece aktarmakla kalmayıp aynı zamanda konuların illetlerine önem verdiği açıkça görülür.

²⁶⁰ er-Râcihî, a.g.e., s. 405. Ayrıca Bknz., a.g.e., s.406,407.

²⁶¹ er-Râcihî, a.g.e., s. 78. Aynı konu ile ilgili diğer örnekler için ayrıca bknz. a.g.e., s. 290

9. İ'RÂB

Arapçanın oturmuş bir i'râb sistemine sahip olması şüphesiz onun en önemli ve belirgin özelliklerindedir. Çalışmamızın bu bölümünde i'râb kelimesinin lügat anlamı ile nahiv ilmindeki anlamı açıklandıktan sonra *et-Tatbiku'n-nahvî*'de i'râb konusu, çeşitli yönleriyle ele alınmaktadır.

i'rab, (أعرَب) fiilinin mastarı olup “*bina etmek, güzelleştirmek, değiştirmek, açıklamak, Arapça konuşmak*” gibi anlamlara gelir.²⁶²

Bir nahiv terimi olarak i'râb, aşağıdaki şekillerde tanımlanmıştır.

“*İ'rab, âmillerin değişmesiyle kelimenin sonunda meydana gelen değişikliktir.*”²⁶³

“*İ'râb, cümlede konumunun değişmesine bağlı olarak kelimenin sonundaki hareketin ref, nasb ve cer şeklinde değişmesidir.*”²⁶⁴

İbnu'l-Enbarî (ö.577/1181), nahiv ilminde i'râb teriminin bu adı almasınınin sebebini i'râb kelimesinin çeşitli lügat anlamları ile bağlantılandırmaktadır:

“*Birincisi: أعرَب kelimesi açıklamak, oraya çıkarmak anlamına gelir. Şu örnekte olduğu gibi:*

“*Adam ihtiyacını açıkladı.*” (أَعْرَبَ الرَّجُلُ عَنْ حَاجَتِهِ)

Nahiv ilminde de i'rab, söylenmek isteneni ortaya koyup açıkladığı için bu ismi almış olabilir.

İkincisi: (أعرَب) kelimesinin başka bir anlamı değişmek demektir.

Nahiv ilminde i'râb, kelimenin sonundaki değişiklikler olduğundan bu isimle isimlendirilmiş olabilir.

²⁶² el-Muradî, *Tavdihu'l-makâsîd ve'l-mesalik bi şerhi Elftyyeti İbn Malik*, nşr. Abdurrahmân Ali Suleymân, Kahire, 1422/2001, s. 296.

²⁶³ Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, Kahire, bty., s. 74.

²⁶⁴ el-Muğâlise, Mahmud Hüsni, *en-Nahvu's-şâfi*, Ürdün, 1418/1997, s. 27.

Üçüncüsü: (أعرَب) kelimesinin bir diğer anlamı da sevmek demektir. Şu âyette olduğu gibi:

﴿عُرُبًا أَتْرَابًا﴾

“(Onları ahiret mutluluğuna erenler için) hep bir yaşta eşlerini çok seven (gösterişli bakireler yaptık.)”²⁶⁵

Nahiv ilminde de kelamı i'râb edenler, dinleyenlere i'râblarıyla kendilerini sevdirmiş gibi oldukları için bu ismi almış olabilir.²⁶⁶

et-Tatbîku'n-nahvî'de er-Râcihî, konuları i'râb eksenli işlemiştir. Adından da anlaşıldığı gibi *et-Tatbîku'n-nahvî* (Nahvin uygulanması), nahiv kurallarını cümle içinde gösterebilme, öğrenilen kuralların cümlede tanınıp uygulanması hedefine dönüktür. Bunun için er-Râcihî eserin hemen girişinde kelimenin isim, fiil ve harf şeklinde üçe ayrıldığını ifade ettikten sonra bunun i'râb açısından ne anlam ifade ettiği üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmaktadır:

(أن الكلمة إن كانت حرفاً فهي مبنية ولا محل لها من الإعراب.)

“Eğer kelime harf ise o mebnîdir ve i'râbta yeri yoktur.”

(وإن كانت فعلاً فقد تكون مبنية وقد تكون معربة)

“Eğer kelime fiil olursa mebnî de mu'rab da olur.”

(وإن كانت اسماً فلا بد أن يكون لها موقع إعرابي، مبنية كانت أو معربة.)

“Eğer kelime isim ise mu'rab veya mebnî olarak onun i'râbta yeri vardır.”²⁶⁷

er-Râcihî'nin yukarıda verdiği açıklamalardan sonra getirdiği örneklerde de i'râb vurgusu öne çıkmaktadır:

²⁶⁵ *Vâkı'a*, 56/36-38.

²⁶⁶ el-Enbâri, Muhammed b. Ebî Sa'id, *Esrâru'l-'Arabiyye*, nşr. M. Hüseyin Şemsuddîn, Beyrut 1418/1998, s. 31-32.

²⁶⁷ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 14.

“Ali gelmedi.” (مَا جَاءَ عَلِيٌّ)

“Bu cümlede ما mâ nefîy harfidir dolayısıyla i’râbta yeri yoktur.”

“Hz. Muhammed (s.a.v.) Ancak Allah’ın Resûlüdür.” (إِنَّمَا مُحَمَّدٌ رَسُولٌ)

“Aynı şekilde bu cümlede de harf olduğu için i’râbta yeri yoktur.”

“Bu gün ne yedin?” (مَا أَكَلْتَ الْيَوْمَ؟)

“Bu cümlede ise isim olduğu için (istifham ismi) i’râbtaki yeri vardır ve kendisinden sonraki fiilin mef’ûlüdür.”

et-Tatbiku’n-nahvi’nin girişinden sonra er-Râcihî, kitabın ilk dört başlığını i’râb konusuna ayırmıştır. Eserde i’râb ile ilgili konuların işlendiği başlıklar şunlardır:

حالة الكلمة (الإعراب و البناء)

الإعراب

علامات الإعراب

الإعراب الظاهر والإعراب المقدر

حالة الكلمة (الإعراب و البناء) “Kelimenin Hâli (İ’rab ve Binâ)” başlığı altında er-Râcihî mu’rab kelimenin tanımını şu şekilde yapmıştır:

والكلمة المعربة هي الكلمة التي يتغير آخرها لتغير العامل.

“âmillerin değişmesiyle sonu değişen kelime, mu’rab kelimedir.”

er-Râcihî’nin yaptığı bu tanım, diğer âlimlerin yaptığı tanımlarla aynıdır. Aynı başlık altında ayrıca er-Râcihî, i’râb ve binâ’da kullanılan ibarelere de yer vermiştir. Bir kelimenin mebnî olması durumunda “Zamme, kesre, fetha veya sükûn üzerine mebnîdir” denilmesi gerektiğini ifade ettikten sonra mu’rab kelimelerde ise merfû, mansûb, mecrur veya meczûm denilmesi gerektiğini vurgulayarak şöyle der:

وفي حالة الإعراب لا بد ان نذكر كلمة مرفوع او ومنصوب أو مجرور أو مجزوم فنقول: مرفوع بالضممة
منصوب بالفتحة . مجرور بالكسرة . مجزوم بالسكون.²⁶⁸

Bu bilgilere göre er-Râcihî'nin yaptığı bir cümle tahlilini inceleyelim:

“Zeyd kalktı”²⁶⁹ (قَامَ زَيْدٌ)

قَامَ : فعل ماض مبني علي الفتح. *Kâme: Mazi fiildir, fetha üzerine mebnîdir*

زَيْدٌ: فاعل مرفوع بالضممة. *Zeyd: Faildir, zamme ile merfûdur*

Yukarıda görüldüğü gibi er-Râcihî, cümle i'râblarında mu'rab kelimeler için zamme ile merfû, fethâ ile mensûb gibi ifadeleri kullanmaktadır. Bunun doğru bir i'râb şekli olduğunu düşünmüyoruz. Çünkü hareke, i'râbın bizzat kendisi değildir; ancak o, bir kelimenin i'râbtaki durumunun (mansûb veya mecrur olması gibi) alametidir.²⁷⁰ Örneğin yukarıdaki örnek cümlede “zeyd” kelimesinin merfû olmasının nedeni fail olmasıdır ve ref' alameti de zammedir. O yüzden bu durumda aşağıdaki ifadelerin kullanılmasının daha doğru olduğunu düşünüyoruz:

زيد: فاعل مرفوع بالفاعلية وعلامة رفعه الضمة.

“Zeyd: Faildir, fail olduğundan merfûdur, ref alameti zammedir.”

(الإعراب) başlığı altında er-Râcihî, i'râbın tanımını yapmakta ayrıca i'râbın dört ana unsurunun olduğunu söylemekte ve i'râb yapılırken bunların mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedir. er-Râcihî'nin her birinin ayrıca üzerinde durup tanımını yaptığı bu dört ana unsur şunlardır: âmil, ma'mûl, mevki' ve alamet. Âmil, alameti etkileyen; ma'mûl, sonunda alâmetin görüldüğü kelime; mevki; fâil ve mef'ûl gibi kelimenin görevinin belirlenmesi; alâmet ise ma'mûlün üzerinde bulunan ve âmile göre değişen işarettir.²⁷¹

²⁶⁸ er-Râcihî, a.g.e., s. 18-19.

²⁶⁹ er-Râcihî, a.g.e., s. 201.

²⁷⁰ Sâmîrâî, Fâdîl Sâlih, *Meâni'n-nahv*, Kahire, bty., I, 23.

²⁷¹ er-Râcihî, a.g.e., s. 20-21.

er-Râcihî'nin yaptığı i'râb tanımını ise, şöyledir:

الإعراب هو العلامة التي تقع في آخر الكلمة وتحدد موقعها من الجملة، أي تحدد وظيفتها فيها، وهذه العلامة لا بد أن يتسبب فيها عامل معين.

“*I'râb, kelimenin sonunda meydana gelen ve kelimenin cümledeki mevkîini yani görevini belirleyen alamettir. Bu alâmete belirli bir âmilin sebep olması gerekir.*”²⁷²

er-Râcihî'nin yaptığı bu tanım, hem uzun hem de maksadı tam olarak ifade etmekten uzaktır. Çünkü tanımda geçen (تحدد) cümlesi ile i'râb alâmetinin, kelimenin cümledeki konumunu belirttiği ifade edilmektedir. Ancak bir kelimenin cümledeki konumu, onun i'râb alâmetini belirler. Çalışmamızın “*I'rab Kelimesinin Lügât Anlamı ve Nahiv İlmindeki Anlamı*” başlığı altında verdiğimiz gibi i'râb tanımlarında değinilen genel nokta, “*âmillerin değişmesiyle hareketlerin değişmesi*” durumudur. Ancak bu tanımda böyle bir vurgu da bulunmamaktadır.

(علامات الإعراب) başlığı altında ise er-Râcihî, önce mu'rebât terimi ile mu'rab olan kelimeleri saymış (Mütemekkin isim ve sonuna tevkid (ن)'u ile müenneslik için kullanılan (ن)'un bitişmediği muzarî fiil), daha sonra da i'râbın dört hâli (ref', nasb, cer, cezm) bulunduğunu ve her hâlin kendisine özel alâmetleri (zamme, fetha, kesra, sükûn) bulunduğuna değinmiştir. Aynı başlık altında i'râbı harflerle olan kelimeleri de açıklamıştır.²⁷³

Zahiri ve takdîri i'râb (الإعراب الظاهر والإعراب المقدر) başlığı altında ise er-Râcihî, i'râbı, zahiri ve takdîri i'râb şeklinde iki kısma ayırır. Bu kısımlara birçok nahiv eserinde rastlanan²⁷⁴ mahallî i'râb konusunu eklemesiz. Kısa bir şekilde lafzî (zahiri) i'râb konusuna değindikten sonra başlığın büyük bir kısmını takdîri i'râb konusuna

²⁷² er-Râcihî, a.g.e., s. 20.

²⁷³ er-Râcihî, a.g.e., s. 22-27.

²⁷⁴ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, s. 16.

ayırır ve mahallî i'râbı da takdiri i'râbın içine dahil eder. Bir kelimedede lafzî i'râb yerine takdirî i'râbın olmasını üç sebebe bağlar:

- 1- Kelimenin son harfinin i'râb alametlerini taşımaya uygun olmaması. Bu tür kelimeler ise üç tanedir: Maksûr isim, Menkûs isim ve son harfi illet harflerinden olan muzâri' fiil.
- 2- Kelimenin sonunda i'râba uygun hareke yerine kendisine uyan bir hareke isteyen bir harfin olması. (Mütekellim yâ'sına izafe edilen isim)
- 3- Kelimenin başında zâid veya zaide benzeyen bir cer harfinin bulunması. er-Râcihî cümleleri i'râb ederken bu durumu (إشتغال المحل بحركة حرف الجر الزائد) “Konunun zaid olan cer harfinin gereği olan bir harekeyle meşgul olması” cümlesiyle ifade etmiştir. Mesela; (مَا جَاءَ مِنْ رَجُلٍ) “Adamlardan kimse gelmedi” cümlesinde (رجل) kelimesi faildir sonu zammeli olması gerekirken kesrelidir. Bunun sebebi eserde şöyle ifade edilmiştir: (رجل) kelimesi faildir, merfûdur. Konunun, zaid olan cer harfinin gereği olan harekeyle meşgul olması ref alametinin görünmesini engellemiştir.²⁷⁵

İ'râbla ilgili bu bilgilerden sonra er-Râcihî ayrıca konuları anlatırken sürekli i'râb konusuna atıflarda bulunur. Tanımlardan önce bazı konuların i'râb açısından hükmünü ifade etmektedir. Örneğin işaret isimleri konusuna şöyle başlamıştır: (واسم) “Bütün işaret isimleri, müzekker veya müennesin tesniyesi olmadığı takdirde mebnîdir”²⁷⁶ Görüldüğü gibi burada er-Râcihî, konunun i'râb açısından önemine onun tanımını ifade etmeden önce değinmiştir.

Eserde konumuzla ilgili dikkat çeken en önemli hususlardan biri de er-Râcihî'nin örnek olarak verdiği cümlelerin tamamının i'râblı olmasıdır.

et-Tatbîku'n-nahvî'de geçen i'râbların, cümlede geçen bütün kelimelerin tek tek açıklandığı geniş i'râblar olduğu dikkat çekmektedir. Mesela er-Râcihî'nin vermiş olduğu aşağıdaki örnek cümle ve yaptığı i'râba bakalım:

²⁷⁵ er-Râcihî, a.g.e., s. 28-35.

²⁷⁶ er-Râcihî, a.g.e., s. 59.

(تُعْجِبُنِي أَخْلَاقُهُ إِلَّا أَنَّهُ كَثِيرُ النَّسِيَانِ) “Ahlakını beğeniyorum ama çok unutkan”

er-Râcihî bu cümleyi (إِنَّ) ve kardeşlerini anlatırken masdarın müstesna olması durumunda, (إِنَّ)'nin hemzesinin mecrûr olarak okunması gerektiğine örnek olması için kullanmıştır. Cümlenin eserde yer alan i'râbı ise aşağıdaki gibidir:

تُعْجِبُنِي: فعل مضارع مرفوع بالضممة الظاهرة، والنون للوقاية حرف مبني علي الكسر لا محل له من الإعراب، والياء ضمير متصل مبني علي السكون في محل نصب مفعول به.

تُعْجِبُنِي: Mûzari' fiildir, açık zamme ile mebnîdir. Nûn vikaye içindir, harftir, kesre üzerine mebnîdir, i'râbta yeri yoktur. (ي) bitişik zamirdir, sükûn üzerine mebnîdir, nasb konumunda mef'ûlün bihtir.

أَخْلَاقُهُ: فاعل مرفوع بالضممة الظاهرة، والهاء ضمير متصل مبني علي الضم في محل جر مضاف إليه.

أَخْلَاقُهُ: Fâildir, açık zamme ile merfûdur. Sondaki (ه) harfi ise bitişik zamirdir, zamme üzerine mebnîdir, cer konumunda muzafu'n-ileyhtir mahallen mecrûrdur.

إِلَّا: حرف أستثناء مبني علي السكون لا محل له من الإعراب.

إِلَّا: İstisna harfidir, sükûn üzerine mebnîdir, i'râbta yeri yoktur.

أَنَّهُ: حرف توكيد ونصب، والهاء ضمير متصل مبني علي الضم في محل نصب اسم أن.

أَنَّهُ: Te'kid ve nasb etme harfidir, sondaki hâ bitişik zamirdir, zamme üzerine mebnîdir, nasb konumunda enne'nin ismidir.

كَثِيرٌ: خبر أن مرفوع بالضممة الظاهرة.

كَثِيرٌ (إِنَّ)'nin haberidir, açık zamme ile merfûdur.

التَّسْيَانِ: مضاف إليه مجرور بالكسرة الظاهرة. والمصدر المؤول من أن ومعمو ليها في محل نصب مستثنى.

التَّسْيَانِ : *Muzâfu'n-ileyhtir, açık kesre ile mecrûrdur, (إِنَّ)'nin ismi ve haberinden oluşan masdar, nasb konumunda müstesnadır.*

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi er-Râcihî, eserde cümlelerin kapsamlı i'râbını yapmış, her kelimenin tek tek üzerinde durarak cümledeki konumu, görevi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuştur. Ayrıntılı cümle tahlillerinin, nahiv kurallarının daha iyi öğrenilmesine katkı sağladığı muhakkaktır.

10. et-TATBÎKU'N-NAHVÎ'DE YER ALAN ALAN GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, *et-Tatbîku'n-nahvî*'de yer alan bilgilerden yola çıkılarak er-Râcihî'nin nahiv ekolleri arasındaki ihtilafli konularda hangi ekole muvafakat ettiği, ekoller dışında bazı farklı görüşler içinde kendi tercihi, onun özgün görüşleri ve tartışmaya açık görüşleri tespit edilmiş, bu tespitler maddeler halinde sunulmuştur.

10.1. BASRA EKOLÜNE MUVAFAKAT EDİLEN KONULAR

Basra ekolüne ait görüşlerin ve kullandıkları nahiv ıstılahlarının Kûfe ekolüne göre daha çok yaygınlık kazandığı ve kullanıldığı bilinen bir husustur. Zaman içerisinde Basralıların görüşleri yaygınlaşıp Arap gramerinin genel kabul görmüş prensipleri haline gelmiş, Kûfelilere ait eserlerin çoğunun üstüne tarih perdesini çekmiştir.²⁷⁷

Bu durum göz önüne alındığında çağdaş dönemde yazılan *et-Tatbîku'n-nahvî*'de yer alan konuların büyük çoğunluğunun Basralıların görüşüne uygun olduğu kolayca tahmin edilebilir. Bu nedenle, er-Râcihî'nin Basralıların görüşüne muvafakat ettiği konuların hepsini burada sıralamak çalışmanın sınırlarını aşacağından bu bölümde, sadece Basra ve Kûfeiler arsında tartışma konusu olup er-Râcihî'nin Basralıların görüşünü benimsediği konulardan birkaç tanesi maddeler halinde sunulacaktır.

1- Özel İsim Olan Müfred Münadânın Mebnî veya Mu'rablığı Konusu

Kûfe ekolüne mensup âlimlere göre, müfred özel isim olan münâdalar mu'rabtır ve tenvinsiz olarak merfûdur. Bunun delili ise kendisiyle beraber ref edici, nasb edici ve cer edici bir mu'ribin olmaması ve anlamca mef'ûl olmasıdır.²⁷⁸

Basra ekolüne mensup âlimlere göre, bu şekildeki münadâlar zamme üzerine mebnîdir ve mef'ûl olduğu için nasb konumundadır. Bunun delil ise onun hitap ismi konumunda olmasıdır. Örneğin, (يَا زَيْدُ) cümlesinin aslı (يَا إِيَّاكَ) şeklindedir²⁷⁹

²⁷⁷ et-Tantavî, Muhammed, *Neş'etu'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât*, Kahire, 1412/1991, s. 143.

²⁷⁸ İbn Yaîş, Muvaffakuddîn, *Şerhu'l-Mufasssal*, nşr. Emil Bedi' Yakub, Beyrut, 1422/2001, I, 159; er-Radî, Muhammed b. Hasan, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiyye*, nşr. Yusuf Hasan Ömer, byy., 1398/1973, I, 120; İbnu'l-Enbârî, Muhammed b. Ebî Sa'id, *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf Bebyne'n-nahviyyine'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, nşr. M. Muhyiddîn Abdulhamîd), Beyrut, 1407/1987. I, 323.

Bu konuda er-Râcihî, özel isim olan müfred münadâ'nın mebnî olduğunu ifade ederek, Basra ekolüne muvafakat etmiştir.²⁸⁰

2- (نعم) ve (بئس) Kelimelerinin Fiil mi İsim mi Oldukları Konusu

Nahiv âlimleri, (نعم) ve (بئس) kelimelerinin türü konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Basra ekolüne mensup âlimlere göre bu kelimeler, câmid (çekimsiz) mazî fiillerdir. Buna delil olarak, çekimli fiillerde olduğu gibi (نعم) ve (بئس) kelimelerine de merfû bir zamirin bitişmesini göstermişlerdir. (نعموا رجالا), (نعموا رجلين) cümlelerinde görüldüğü gibi.²⁸¹

Kûfe ekolüne mensup âlimler ise her iki kelimenin de isim olduğunu iddia etmişlerdir. İddialarına delil olarak, bu iki kelimenin isimler gibi cer harfini kabul etmesini göstermişlerdir. Şu iki cümlede görüldüğü gibi; (نعم السير على بئس العير)

(و الله ما هي بنعم الولد ، نصرها بكاء ، و برها سرقة)²⁸²

et-Tatbîku'n-nahvî'nin ikinci bâbında, “Övme ve Yermeye Cümleleri” başlığı altında meseleyi ele alan er-Râcihî ise konunun başında, (نعم) ve (بئس) kelimelerinin çekimsiz, mazî fiil olduklarını söyleyerek bu konuda Basralıların görüşüne muvafakat etmiştir.²⁸³

er-Râcihî konuyu ele alırken, bu iki kelimenin fiil olduğu görüşünün, en doğru ve en meşhur görüş olduğunu ifade etmiştir. Gerçekten de bu görüş, Basra ekolüne ait

²⁷⁹ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 323.

²⁸⁰ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 320.

²⁸¹ el-Muberrid, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdüleker, *el-Muktadab*, nşr. Muhammed Abulhâlık 'Udeyme, Kahire, 1415/1993, II, 141; İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, s. 97-99; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal*, VII, 127; İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Luma' fi'l-luğati'l-Arabiyye*, (al-mostafa.com internet sitesinden alınmıştır.), s. 43

²⁸² İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, III, 131; el-Ukberî, *Kıtabu't-Tebyîn 'an Mezâhibi'n-nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, nşr. 'Abdurrahmân b. Süleyman el-'Useym'in, Beyrut, 1406/1986, s. 191; el-Ezherî, Halid b. Abdillâh, *Şerhu't-tasrih 'ale't-tavdîh*, II, 75.

²⁸³ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 359

tüm âlimlerce ve Kûfe ekolünün en yetkin âlimi el-Kisaî (ö.189/805) tarafından da benimsenmiştir.²⁸⁴

3- Şart İçin Kullanılan (إِنَّ) Kelimesinden Sonra Gelen Merfû İsmi Âmili

(إِنَّ زَيْدٌ جَاءَ فَأَكْرَمَهُ) “Eğer Zeyd gelirse ona ikram et” örnek cümlesinde olduğu

gibi, şart için kullanılan (إِنَّ) kelimesinden sonraki merfû ismi Âmili, Basra ekolüne mensup âlimlere göre, zikredilen fiilin kendisini açıkladığı mahzûf bir fiildir. Basralılar, şart için kullanılan (إِنَّ) kelimesinin fiillere has olması, fiille arasına fasıla girmesinin ve fâilin fiilin önüne geçmesinin câiz olmaması gibi nedenleri görüşlerine delil olarak ileri sürmüşlerdir.²⁸⁵

Kûfe ekolüne mensup âlimlere göre ise, bu durumdaki ismi Âmili kendisinden sonraki açık fiildir. Bu tür cümlelerde asıl olan şart cümlesi olduğundan, kuvvetinden dolayı kendisinden önceki ismi merfû yapması câizdir.²⁸⁶

Eserin birinci bâbının, altıncı başlığı olarak yer alan “Şart İsimleri” konusunda meseleyi ele alan er-Râcihî’nin bu konudaki ifadeleri Basralıların görüşüne uygundur. O da Basralılar gibi (إِنَّ) kelimesinden sonra gelen merfû ismi ref eden Âmilin, mahzûf bir fiil olduğunu, isimden sonraki fiilin ise bu mâhzuf fiili tefsir ettiğini ifade etmektedir.²⁸⁷

4- Haberin Mübtedâya Takdîmi

Basra ve Kûfe ekollerine mensup âlimler arasında ihtilaf konusu olmuş konulardan biri de haberin mübtedâya takdîm edilip edilemeyeceği konusudur. Kûfe ekolüne mensup âlimlere göre ister müfred olsun örneğin, (قَائِمٌ زَيْدٌ) “Zeyd

²⁸⁴ el-Ezherî, *Şerhu't-tasrîh*, II, 75.

²⁸⁵ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 616; a. mlf., *Esrâru'l-'Arabiyye*, s. 55; el-Muberrid, *el-Muktadab*, II, 74.

²⁸⁶ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 616; er-Râdî, II, 237.

²⁸⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 80.

ayaktadır”, isterse de cümle olsun örneğin, (أَبُوهُ قَائِمٌ زَيْدٌ) “*Zeyd’in babası ayaktadır*” her iki durumda da haber mübtedâya takdîm edilemez. Çünkü onlara göre bu durumda zamir, kendisinden sonraki bir isme döner ve onlara göre bu câiz değildir.²⁸⁸ es-Silsîli (ö.770), aynı gerekçelerle Kûfelilerin (كان) ve kardeşlerinin haberinin isminden önce gelmesini de câiz görmediklerini ifade etmektedir.²⁸⁹ Ancak, Kûfelilerin (كان) ve kardeşlerinin haberinin isimden önce gelmesini câiz gördükleri görüşü daha yaygındır.²⁹⁰

Basralılara göre ise, ister müfred olsun ister cümle olsun, haberin mübtedâya takdîmi câizdir. Çünkü Arap keliminde hem nazım hem de nesirde bu şekilde gelmiştir. Örnek; (مَشْنُوْءٌ) ile (تَمِيْمِي) ve (مَشْنُوْءٌ مِنْ يَشْنُوْكَ) . Bu örnek cümlelerde (تَمِيْمِي) ile (مَشْنُوْءٌ) kelimeleri haberdir; kendilerinden sonraki cümleler ise haberden sonra gelmiş mübtedâdır. Çünkü onlara göre bu durumda zamirin kendisinden sonraki isme dönmesi lafzîdir, takdîri değil.²⁹¹

Mübtedâ ve haber konularında er-Râcihî, “*Haberin Takdîm ve Te’hirî*” şeklindeki başlık altında, (زَيْدٌ قَادِمٌ) “*Zeyd gelmektedir*” şeklinde mübtedâdan sonra gelen haberin, (قَادِمٌ زَيْدٌ) “*Zeyd gelmektedir*” şeklinde mübtedâyaya takdîminin câiz olduğunu ifade ederek bu konuda Basralıların görüşüne muvafakat etmiştir.²⁹²

5- Muttasıl Merfû Zamire Atıf

Muttasıl merfû zamire atıf yapılıp yapılamayacağı konusu iki ekol arasında tartışma konusu olmuştur. Kûfeliler, (فَمْتُ وَ زَيْدٌ) “*Ben ve Zeyt kalktık*” örneğindeki

²⁸⁸ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 65.

²⁸⁹ es-Silsîli, Adullah Muhammed b. İsâ, *Şifâu'l-'alîl fi idâhi't-teshîl*, nşr. Şerif Abdullah Ali el-Huseynî el-Berekâtî, Mekke, 1406/1986, I, 314.

²⁹⁰ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 69.

²⁹¹ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 65-66; el-Muberrid, *el-Muktadab*, IV, 127.

²⁹² er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 123.

gibi muttasıl merfû zamirin üstüne atfin mümkün olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşlerine delil olarak şu âyeti getirmişlerdir:

﴿ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ﴾ “yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu.”²⁹³

Âyette (هُوَ) zamiri, (اسْتَوَىٰ) fiilinde gizli olan merfû zamire atfedilmiştir. Yani âyetin açılımı şöyledir: (فاستوى جبريلٌ ومحمدٌ بالأفق)²⁹⁴

Basralılar, ma'tûf ile aralarına, zamiri te'kid eden bir fasılanın girmesi şartıyla muttasıl merfû zamire atıf yapmayı câiz görmüşlerdir.²⁹⁵ Örneğin Basralılara muttasıl merfû zamire atıf şu örnekteki gibi olmalıdır: (حضرت أنا وزيدٌ) “Ben ve Zeyd kalktık”.

“Atfu'n-nesak” başlığı altında meseleyi ele alan er-Râcihî ise, muttasıl merfû zamire ancak matufla aralarına bir fasıla ile atfetmenin câiz olduğunu ifade ederek, bu konuda Basralıların görüşüne muvafakat etmiştir.²⁹⁶

²⁹³ Necm, 53/5-6.

²⁹⁴ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf el- Endelusî, *İrtișâfu'd-darab min lisâni'l- Arab*, nşr. Receb Osmân Muhammed –Ramazân 'Abduttevvâb, Kâhire, 1418/1998, IV, 2013; İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, II, 474; er-Radî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiyye*, I, 293.

²⁹⁵ Ebû Hayyân, *İrtișâfu'd-darab*, IV/2013; İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, II, 475; es-Suyûtî, Celâluddîn, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi'l-Cem'u'l-Cevâmî'*, nşr. Ahmed Şemsuddîn, Beyrut, 1998, III, 188.

²⁹⁶ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 447.

10.2. KÛFE EKOLÛNE MUVAFAKAT EDİLEN KONULAR

er-Râcihî, *Durûs fî kutûbi'n-nahv* adlı eserinde, Kûfe ekolünün, bazı konularda Basra ekolüne göre dilin gerçeğine daha uygun görüşlere sahip olmasına rağmen araştırmacılar tarafından bu güne kadar hak ettiği ilgiyi alamadığını ifade eder.²⁹⁷

et-Tatbîku'n-nahvî adlı eseri incelediğimizde de er-Râcihî'nin bazı konularda Basra ekolünün görüşlerinden ayrıлып Kûfe ekolüne ait görüşlere muvafakat ettiğini tespit ettik.

Bu bölümde er-Râcihî'nin Kûfelilerin görüşlerine muvafakat ettiği konular maddeler halinde verilmiştir.

1- Fâil ve Nâib-i fâilin Cümle Olması

Fâil ve nâibi fâilin cümle olup olamayacağı konusu, nâhiv âlimleri arasında tartışmalıdır. Bu konuda üç görüş ileri sürülmüştür:

1- ﴿ ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيْسَ جُنَّةً حَتَّىٰ حِينٍ ﴾ (Sonunda (aziz ve arkadaşları) kesin delilleri görmelerine rağmen (halkın dedikodusunu kesmek için yine de) onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerine uygun göründü.)²⁹⁸ âyetinde geçen (لَيْسَ جُنَّةً) fiilinin cümle olarak vaki olduğunu söyleyerek bunu görüşlerine delil olarak getiren Kûfeli nahiv âlimleri fâil ve nâib-i fâilin cümle olabileceğini söylemişlerdir.²⁹⁹

2- Aralarında Sîbeveyh'in (ö.180/796) de bulunduğu bazı âlimler ise, (ظهر لي :)
(ظهر لي : "Zeyd'in mi yoksa 'Amr'in mi kalktığını anladım" örneğinde olduğu

²⁹⁷ er-Râcihî, *Durûs fî kutûbi'n-nahv*, s. 54.

²⁹⁸ Yusuf, 12/35.

²⁹⁹ Ebû Hayyân, *İrtisâfu'd-darab*, IV, 1324; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, I, 525; İbn Mâlik, Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu't-Teshîl*, nşr. Abdulkadir 'Atâ-Târik Fethî es-Seyyid, Beyrut, 1422/2001, II, 105.

gibi cümle kalp fiillerinden olup ta'lik edilmiş ise, fâil ve nâib-i fâilin cümle olabileceğini ifade etmişlerdir.³⁰⁰

3- Bazı nahiv âlimlerine göreyse, her ne şekilde olursa olsun, fâil ve nâib-i fâil cümle olarak gelmez.³⁰¹

Yukarıdaki görüşler arasında üçüncü görüş olan fâil ve nâib-i fâilin cümle olamayacağı şeklindeki görüş, nahiv âlimleri arasındaki en yaygın görüştür. Nahiv eserlerinde fâilin, fiile isnâd edilen isim veya müevvel masdar olduğu açıkça ifade edilmiş, cümle olarak geldiği örnekler ise tevil edilmiştir.³⁰²

Eserde genellikle en yaygın ve üzerinde ittifak edilen görüşleri konu anlatımında arz eden er-Râcihî, daha önce ifade edildiği gibi, kendi düşüncesini ya dipnotlarda ifade etmiş ya da “tenbih” ve “melhûze” gibi ayrı başlıklarda ifade etmiştir. er-Râcihî, bu konuda da aynı üslûbu sergilemiştir. “Fâil” başlığı altında, fâilin cümle şeklinde gelemeyeceği şeklindeki yaygın görüşü ifade ettikten sonra dipnotta bunun nahivcilerin görüşü olduğunu ve doğru bir görüş olmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

هذا ما يقوله النحاة، والواقع أن هناك تراكيب كثيرة يمكن أن تقع الجملة فيها فاعلاً من مثل:
بلغني كيف استطاع أن ينجو من هذه الأزمة.

فجملة (كيف استطاع أن ينجو) في محل رفع فاعل للفاعل (بلغني) وقد اضطر النحاة أن يؤولو
جمالاً قرآنية فيها الفاعل جملة تأويلاً بعيداً عن روح اللغة.

“Bu (fâilin cümle olamayacağı düşüncesi), nahiv âlimlerinin dediği şeydir. Gerçekte ise, birçok terkipler vardır ki cümlelerin onlarda fâil olarak vâki olması mümkündür. Örneğin şu cümle gibi: (بلغني كيف استطاع أن ينجو من هذه الأزمة.) “Bu krizden nasıl kurtulacağı, bana ulaştı”.

³⁰⁰ es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi*, I, 525.

³⁰¹ İbn Hişâm, Cemaluddin b. Yusuf el-Ensari, *Muğni'l-lebib 'an Kutubi'l-E'arib*, nşr. Abdullatif Muhammed el-Hatib, Kuveyt, 1421/2000, V, 161; es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi*, I, 525; ; el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabîyye*, Beyrut, 2005, s. 365.

³⁰² el-Câmî, 'Aburrahman b. Ahmed, *el-Fevâ'idu'd-diyâiyye*, şerh. Ali Muhammed Mustafa; Ahmed 'Azzû 'Înâye, Beyrut, 1430/2009. I, 147; el-İbnu'l-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabîyye*, s. 60; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, nşr. M. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Beyrut, 1979, II, 83.

(بلغني) (كيف استطاع أن ينحو) “*nasıl kurtulacağı*” cümlesi ise ref mahallinde)

“*bana ulaştı*” filinin fâilidir. Nahiv âlimleri, fâilin cümle olarak geldiği birçok Kur’ân âyetini, dilin ruhuna uzak bir tarzda tevil etmek zorunda kalmışlardır.”³⁰³

er-Râcihî’nin yukarıdaki ifadelerinden anlaşıldığı gibi o, fâilin cümle şeklinde gelmesinin mümkün olduğu görüşündedir. Karşıt görüşte olan nahiv âlimlerini, fâilin cümle olarak geldiği örnekleri tevil ederek dilin ruhundan uzaklaşmakla suçlamaktadır.

er-Râcihî’nin bu görüşü, Kûfe ekolünün görüşüne daha yakındır. Çünkü yukarıda ifade edildiği gibi, Kûfe ekolü mensubu nahiv âlimlerinin çoğunluğu, fâilin ve nâib-i fâilin cümle olarak gelebileceği görüşünü savunmuşlardır.³⁰⁴

Durûs fî kutûbi ’n-nahv adlı eserinde de konuya değinen er-Râcihî, Basralıların fâilin cümle olarak gelemeyeceği şeklindeki görüşünü eleştirmiş ve onların bu görüşleri yüzünden fâilin cümle olarak geldiği nasslarda hayali teviller yapmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Buna yukarıda zikrettiğimiz ﴿ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيْسَجُنَّهُ حَتَّى حِينٍ﴾ şeklindeki âyeti örnek olarak getiren er-Râcihî, “*Ayette (بَدَأَ) filinin fâili nerede?*” diye sormuş ve iki ekolün görüşlerini ele alarak bunların içinden Kûfe ekolünün görüşünün doğruluğunda şüphe olmadığını aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

اضطر البصريون أن يدوروا من حول النص، فقالوا إن الفاعل هنا ضمير مستتر تقديره —هو— فعلى أي شيء يعود هذا الضمير؟ قالوا إنه يعود على المصدر المفهوم من الفاعل، والتقدير: ثم بدأ لهم بدء هو... ثم قالوا إن جملة —ليسنجنه— جملة تفسيرية تفسر هذا الضمير المستتر العائد على البدء.

ومن الواضح أن هذا الضمير لم يظهر قط وان هذا البدء خيال. أما الكوفيون فقد قالو وفقا لمذهبهم: جملة —ليسنجنه— هي الفاعل. وليس من شك في أن هذا هو الصحيح، ووقوع الجملة فاعلا ليس أمرا غريبا في اللغات،

³⁰³ er-Râcihî, *et-Tatbîku ’n-nahvî*, s. 201.

³⁰⁴ Ebû Hayyân, *Tefsîru ’l-Bahri ’l-Muhît*, nşr. Adil Ahmed Abulmersûd-Ali Muhammed-Zekeriyyâ ‘Abdulmecîd, Beyrut, 1413/1993 I, 173; a. mlf., *İrtiâfu ’d-darab min lisâni ’l-‘Arab*, IV, 1324.

“Basralılar, bu âyetin etrafında dönüp durmak zorunda kalarak (بَدَا) fiilinin fâilinin gizli bir (هُوَ) zâmiri olduğunu söylemişlerdir. Peki, bu zâmir neye râcidir? Basralılar dediler ki fâilin mefhûmu olan masdara râcidir. Takdiri ise şöyledir: ... (ثُمَّ) (لَيْسَ جَنَّه) cümlesi, tefsiriye cümlesidir, masdara dönen (بَدَا لَهُمْ بَدَاءٌ هُوَ) sonra dediler ki (لَيْسَ جَنَّه) cümlesi, tefsiriye cümlesidir, masdara dönen gizli zamiri tefsir eder.

Açıktır ki, bahsettikleri o zamir hiçbir zaman açığa çıkmaz ve söyledikleri o masdar ise hayalidir. Kûfeliler ise mezheplerinin görüşüne uygun olarak (لَيْسَ جَنَّه) cümlesi fâildir dediler. Kûfelilerin görüşünün doğru olduğunda şüphe yoktur ve dillerde fâilin cümle olarak gelmesi garip olan bir durum değildir.”³⁰⁵

2- (و) Harfinin (زُبَّ) Cer Harfinin Yerine Geçip Cer Ameli Yapması

Arapçadaki bazı cümlelerde bulunan ve (زُبَّ)’nin verdiği “çok, bazen” gibi anlamları da içeren (و) harfinin, atıf harfi mi yoksa (زُبَّ)’nin yerine geçen bir harf mi olduğu, Basra ve Kûfeli âlimler arasında tartışma konusu olmuştur.

Kûfe ekolüne bağlı nahiv âlimleri, (و) harfinin (زُبَّ) cer harfinin yerine geçerek nekire isimde cer amelini yerine getirdiğini söylemişlerdir. Görüşlerine delil olarak; “ وَبَلَدٍ عَامِيَةٍ أَعْمَاؤُهُ ” şiir beytinde olduğu gibi şâirin cümleye (و) harfiyle başladığını, atıf harfleriyle cümleye başlanamayacağından buradaki (و) harfinin atıf olamayacağını dolayısıyla (زُبَّ) harfine niyabet ettiğini ve cer amelini yerine getirdiğini söylemişlerdir.³⁰⁶

³⁰⁵ er-Râcihi, *Durûs fi kutûbi'n-nahv*, s. 55.

³⁰⁶ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 377; İbn Yâ'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, s. 1110.

Basra ekolüne bağlı nahiv âlimleri ise (و) harfinin âmil olamayacağını, ameli yerine getirenin mukadder (زُبَّ) olduğunu, (و)'ın atıf harfi olduğunu ve atıf harflerinin de amel etme özelliğine sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. (و) harfinin atıf harfi, amel edenin ise mukader (زُبَّ) olduğunun delili olarak; (وَزُبَّ بَلَدٍ) cümlesinde görüldüğü gibi (و) ve (زُبَّ)'nin beraber ortaya çıkmasının câiz olmasını göstermişlerdir.³⁰⁷

“Zâhiri ve Takdiri I'rab” başlığı altında (و ليلٍ كموج البحر أرخى سدوله) şiir beytinde geçen (و) harfinin, (زُبَّ) vâvı olduğunu, bundan dolayı mübtedâ olan (ليل) kelimesinin takdiri bir zamme ile merfû olduğunu ifade eden er-Râcihî, bu konuda Kûfe ekolüne muvafakat etmiştir.³⁰⁸

Ayrıca cer harfleri konusunu işlerken (زُبَّ) için (و يحل محلها الواو في) (تحذف زُبَّ ويحل محلها الواو في) “genellikle (زُبَّ) hazfolur, (و) harfi onun yerine geçer”; cümleyi i'râb ederken (و) harfi için (الواو، واو زُبَّ) “cümlede geçen (و), (زُبَّ)'nin yerine geçen (و)'dir.” diyerek Kûfe ekolünün görüşüne uygun ifadeler kullanmaktadır.³⁰⁹

3- Müstesnânın Âmili

Müstesnayı nasb eden âmilin ne olduğu konusu, Basra ve Kûfe ekolüne mensup âlimler arasında tartışma konusu olmuştur.

³⁰⁷ İbnu's-Serrâc, Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fi'n-nahv*, nşr. Abdülhüseyn el-Fetlî, Beyrut, 1417/ 1996 I, 420; İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 377-378: er-Râdî, *Şerhu'r-Râdî 'ale'l-Kâfiye*, II, 310.

³⁰⁸ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 35.

³⁰⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 424.

(أستثنى) Basra ekolüne mensup âlimler, müstesnâyı nasb eden âmilin takdir edilen (جاء القوم إلاّ زيداً) “Zeyd hariç topluluk geldi” cümlesi, (جاء القوم أستثنى زيداً) “Topluluk geldi Zeyd istisna” şeklinde takdir edilmektedir.³¹⁰

Kûfe ekolüne mensup âlimler ise, müstesnâyı nasb eden âmilin, doğrudan (إلاّ) edatı olduğunu söylemişlerdir.³¹¹ Kûfe ekolüne mensup âlimlerden el-Ferrâ (ö. 207/822) ve el-Kisâi (ö.189/805) ise, müstesnânın (إلاّ) dan sonra gelen ve haberi mahzuf olan (قَامَ القَوْمُ إلاّ زيداً) “Zeyd hariç topluluk ayağa kalktı” cümlesini, (قَامَ القَوْمُ إلاّ أنّ زيداً لم يَقم) “Topluluk ayağa kalktı, ancak Zeyd kalkmadı” şeklinde takdir etmişlerdir.³¹²

İstisnâ konusunu, “Üslûp Cümleleri” ana başlığını taşıyan üçüncü faslın birinci başlığı olan “İstistna Cümleleri” başlığı altında inceleyen er-Râcihî’nin bu konudaki görüşü, Kûfe ekolüne mensup âlimlerin görüşüne uygundur. Çünkü o da, Kûfeliler gibi, müstesnâyı nasb eden âmilin istisnâ edatı olduğunu ifade etmiştir.³¹³

4- İstisnâ İçin Kullanılan (حاشا) Kelimesinin Fiil mi Harf mi Olduğu Konusu

İstisnâ İçin Kullanılan (حاشا) Kelimesi konusunda, onun fiil, harf veya her ikisi de olabileceği şeklinde farklı görüşler mevcuttur.³¹⁴

³¹⁰ İbnu’l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 261; a. mlf., *Esrârü’l-‘Arabîyye*, s. 511; er-Râdî, *Şerhu’r-Râdî ‘ale’l-Kâfiyye*, I, 207; es-Sabbân, Muhammed b. ‘Ali, *Hâşiyetu’s-sabbân ‘alâ Şerhi’l-Eşmûnî*, nşr. Tâhâ Abdurrauf Sa’id, byy., bty., II, 125; İbn Yâ’iş, *Şerhu’l-Mufasssal*, s. 259.

³¹¹ el-Muberrid, *el-Muktadab*, IV, 390-391; İbn Cinnî, *el-Hasâis, fi’l-luğa*, thk. Muhammed Alî en-Neccâr, byy., 1371/1952, II, 276.

³¹² İbn Yâ’iş, *Şerhu’l-Mufasssal*, II, 47-48; el-İbnu’l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 261.

³¹³ er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 305.

³¹⁴ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, II, 249; a. mlf., *Evdahu’l-mesâlik*, II, 250.

Kûfe ekolüne mensup âlimlere göre (حاشا) Kelimesi, mâzi fiildir. Bunu delili olarak şu üç nedeni saymışlardır; Birincisi, (حاشا) Kelimesinin fiiller gibi çekiminin yapılabilir olması; ikincisi, kendisinde hazf gerçekleşmesi (حاشا - حاش) örneğindeki gibi; üçüncüsü ise, âyetin şu cümlesinde görüldüğü gibi;

﴿ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا ﴾ (Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil...) ³¹⁵ kendisine cer harfinin müteallık olması. ³¹⁶

Basra ekolüne mensup âlimlere göre ise, (حاشا) kelimesi cer harfidir, fiil olamaz. (حاشا)'dan sonra mecrûr bir kelime gelmesi, fiillerin başına (ما) harfi gelebildiği halde, (حاشا) kelimesinin başına gelmesinin caiz olmaması gibi nedenleri, (حاشا)'nın isim olduğuna delil olarak göstermişlerdir. ³¹⁷ Aynı görüşte olan Sibeveyhi (ö.180/796) ise, (حاشا)'nın harf olduğuna delil olarak onun vikâye nûnu almadığı halde (حاشي) şekline girebiliyor olmasını göstermiştir. Eğer fiil olsaydı bu câiz olmazdı. ³¹⁸

el-Muberrid (ö.285/898), el-Ahfeş (ö.215/830), İbn Mâlik (ö.672/1274), el-Cermî (ö.225/839, el-Mâzinî (ö.249/863) gibi âlimlere göre (حاشا) kelimesinin hem cer harfi hem de fiil olması câizdir. ³¹⁹

(حاشا)'nın aslında (حاشي) şeklinde olduğunu sonradan yânın elife dönüştüğünü ve onun isim-fiil olduğunu ifade edenler de olmuştur. ³²⁰

er-Râcihî'nin bu konudaki ifadeleri, Kûfe ekolünün görüşlerine daha yakındır. Çünkü o, istisnâ konusunda, istisnâ için kullanılan kelimeleri fiil, isim ve harf olanlar

³¹⁵ Yûsuf, 12/31.

³¹⁶ el-İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 278-279; es-Suyûtî, *Hemu'l-hevâmî*, III, 288; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, II, 252

³¹⁷ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 280-281; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, II, 256.

³¹⁸ Sibeveyhi, Ebî Bişr Ömer b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, nşr. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, 1996/1416, II/249; er-Radî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, II, 122.

³¹⁹ İbn Âkîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, II, 492; er-Radî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, I, 244; el-Muberrid, *el-Muktadab*, IV, 391; İbn Yâ'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, II, 85.

³²⁰ İbn Kemal Paşa, Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Esrâru'n-nahv*, nşr. Ahmed Hasan Hâmid, Beyrut, 1422/2002., s.285.

şeklinde üç guruba ayırmış ve (حاشا) kelimesini fiil olarak değerlendirmiştir. Konuya örnek olarak (حضر الطلاب ما حاشا زيدا) “*Zeyd hariç öğrenciler geldi*” cümlesini kullanmıştır.³²¹

Öte yandan bazı konuları, az kullanılıyor veya hiç kullanılmıyor diye eserine almadığını ifade eden er-Râcihî'nin, (حاشا) kelimesini, (ما) ile kullanması ve hiçbir açıklamada bulunmaması dikkat çekicidir. Çünkü nahiv âlimleri, (حاشا) kelimesinin (ما) ile kullanımını uygun görmemişler, bazı âlimler ise bu kullanımın çok nadir olduğunu ifade etmişlerdir.³²²

5- (لولا) Kelimesine Bitişen Muttasıl Zamirin İ'râbı

Basra ve Kûfeli âlimler arasında (لولاك، لولاي) şeklinde görüldüğü gibi (لولا) kelimesine muttasıl bir zamir bitiştiğinde i'râbının nasıl olacağı, tartışma konusu olmuştur. Bu tartışma, aralarında ayrı bir tartışma olan (لولا) kelimesinin cer harfi olup olmadığı sorunundan kaynaklanmaktadır.

Sibeveyhi (ö.180/796) ve Basra ekolüne mensup âlimlere göre, (لولا) cer harfidir. Kendisine bitişen merfû zamir mahallen mecrûrdur.³²³

Kûfe ekolüne bağlı âlimler ve Basra ekolüne bağlı el-Ahfeş'e (ö. 215/830) göreyse, (لولا) cer harfi değildir. Kendisine bitişen zamir de ibtidâ ile merfûdur.³²⁴

³²¹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 316.

³²² er-Radî, *Şerhu'r-Radî 'Ale'l-Elfiyye*, II, 123; İbn Âkil, *Şerhu İbn 'Akil*, II, 492; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, III, 536; el-Mekkûdî, Abdurrahmân b. Ali el-Fâsî, *Şerhu'l-Mekkûdî ale'l-Elfiyye*, Beyrut 1422/1002, s. 105.

³²³ el-İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, II, 689.

³²⁴ el-Mahzûmî, Mehdî, *Medresetu Kûfe ve menhecuhâ fi'd-dirâseti'l-luğati ve'n-nahv*, Mısır, 1307/1958, s. 283; el-'Ukberî, *et-Tebyîn*, s. 144.

Meseleyi “(لولا)’dan *Sonraki Muttasıl Zamir*” başlığı altında ele alan er-Râcihî, Basra ve Kûfe ekollerine değinmeden bu durumdaki muttasıl zamirin iki şekilde i’râb edildiğini ifade etmiştir. Bu iki farklı i’râbın birincisinde (لولا) cer harfidir ve bu i’râb, Sibeveyhi’ye (ö.180/796) atfedilmiştir. İkincisinde ise, (لولا) cer harfi değil, şart için kullanılan bir harftir ve kendisinden sonra gelen muttasıl zamir, ibtidâ ile mahallen merfûdur. er-Râcihî, bu ikinci i’râbı ise, “*diğerleri de şu şekilde i’râb etmişlerdir*” ifadesini kullanarak, belli bir âlim ismi veya ekol ismi vermeden sunmuş ve bu ikinci i’râbı tercih ederek (لولا)’nın cer harfi olmadığını ve ona bitişen muttasıl zamirin ibtidâ ile merfû olduğunu söyleyen Kûfe ekolüne muvafakat etmiştir.³²⁵

³²⁵ er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 50.

10.3. YAZARIN ÖZGÜN GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde *et-Tatbîku'n-nahvî*'de verilen bilgilerden hareketle er-Râcihî'nin genel kabul görmüş nahiv kurallarının dışına çıktığı noktalar gösterilip, er-Râcihî'nin o konu ile ilgili kendine has görüşleri maddeler halinde sunulmuştur.

10.3.1. (اثنا عشر) Terkibindeki (عشر) Kelimesinin Durumu

Nahiv âlimleri, “*mürekkep sayılar*” bahsi içinde inceledikleri (اثنا عشر – اثنتان) (اثنان – اثنتان) (عشر–عشرة) kelimelerinin, (اثنا عشر sayılarındaki ikinci kısmı oluşturan (عشر–عشرة) kelimelerinin, (اثنان – اثنتان) sayılarında yer alan nûn harfine (müsennâ nunu) bedel olduğunu ifade etmişlerdir.³²⁶ Bu görüşe göre örneğin (جاء اثنا عشر رجلاً) “*On iki adam geldi*” cümlesini i'râb ederken cümlede geçen (اثنا عشر) kelimesi için şöyle dememiz gerekir:

(اثنا) : fâildir, elif ile merfûdur, (عشر) fethâ üzerine mebnîdir müsennâ nûnuna bedel olduğundan i'râbta yeri yoktur.

er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*'de konumuzula ilgili yukarıda zikrettiğimiz nahivcilerin görüşüne katılmamaktadır. Ona göre, (اثنا عشر) sayısı iki parçadan oluşmuş tek bir kelimedir ve terkipte yer alan (عشر) kelimesinin müsennânın nûnundan bedel olduğunu söylememizin hiçbir anlamı yoktur.³²⁷

er-Râcihî, yukarıdaki görüşüne uygun olarak (جاء اثنا عشر رجلاً) “*On iki adam geldi*” örneğinde geçen (اثنا عشر) kelimesini aşağıdaki şekilde i'râb etmektedir:

³²⁶ es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî*, IV, 98; el-Murâdî, *Tavdîhu'l-makâsüd ve'l-mesâlik bi Şerhi'l-Elfiyyeti İbn Mâlik*, s. 1326; Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, s. 521.

³²⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 86.

اثنا عشر: فاعل مرفوع بالألف في الجزء الأول مبني على الفتح في الجزء الثاني.

“ (اثنا عشر) : *fâildir, birinci parçası elif ile merfûdur; ikinci parçası fethâ üzerine mebnîdir.*”³²⁸

10.3.2. Üç Mef'ûl Alan Fiiller

er-Râcihî, üç mef'ûl alan fiiller konusunu, nahiv eserlerinde alışlageldiği gibi (ظن) ve benzerleri ile birlikte ele almamış, konuyu mef'ûlün bih ile birlikte ele almıştır. er-Râcihî, (mef'ûller) başlığı altında önce mef'ûlün bih hakkında bilgi vermiş, daha sonra fiil dışında mef'ûlün bih'i nasb eden masdar, ism-i fâil gibi konuları açıklamış ve “*Tek mef'ûlle yetinmeyen fiiller de vardır*” diyerek iki mef'ûl alan fiillere giriş yapmıştır.³²⁹

Aynı bölümde er-Râcihî, üç mef'ûl isteyen fiiller konusunu da anlatmış, bu tür fiillerden âlimlerin üzerinde ittifak ettiği en meşhur fiiller olarak nitelendirdiği (أعلم) ve (أرى) fiilleri üzerinde durmuş ve bunları ayrıntılı olarak işlemiştir. Konunun sonunda ise er-Râcihî, nahiv âlimlerinin üç mef'ûlü nasb eden başka fiiler de saydıklarını, bu fiilerin de genel olarak (أعلم) ve (أرى) fiillerinin anlamına delalet ettiklerini ifade etmiştir.³³⁰

Tespitimize göre meseleyi bu şekilde ele almak er-Râcihî'ye özgü bir durumdur. Zira nahiv eserlerinde bu tür fiiller genellikle (أعلم، أرى، نبأ، حدّث، خبر، أخبر) şeklinde yedi tane olarak ifade edilmiş ve birlikte ele alınmıştır.³³¹

³²⁸ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 86.

³²⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 222.

³³⁰ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 235-237.

³³¹ İbn Tûlûn, Muhammed b. Ali, *Şerhu İbn-i Tûlûn 'ale'l-Elfiyyeti İbn Malik, nşr.* Abdulhâmid el-Feyyâd el-Kubeysî, Beyrut, 1423/2002, I, 308; el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî, s.71*; en-Nâzım, Hasan b. Muhammed, *Şerhu İbni'n-Nâzım 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik, byy., bty., s. 8*; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl, I, 359*; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik, II, 159*.

Konu ile ilgili incelediğimiz eserlerden el-Muberrid (ö.285/898), *el-Muktadab* adlı eserinde bu tür fiilleri (نَبَأَ ، أَرَى ، أَعْلَمُ) şeklinde üç tane olarak ele almaktadır.³³² Bu durum, el-Muberrid'in yaşadığı dönemin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü üç mef'ûlü nasb eden fiillerden (نَبَأَ ، أَرَى ، أَعْلَمُ) fiilleri kendisinden önce yaşamış Sîbeveyhi (ö.180/796) tarafından tespit edilmiş, (خَبَّرَ ، حَدَّثَ ، أَخْبَرَ) fiileri ise kendisinden sonra yaşamış olan es-Sîrâfî (ö.368/979) tarafından üç mef'ûl isteyen fiillere eklenmiş, Ebu'l Bekâ ise bu fiillere (أَنْبَأَ) sfilini eklemiştir.³³³

10.3.3. Nef-yi Cins لا'sının İsminin Durumu

Nef-yi Cins لا'sı konusunda er-Râcihî, konu hakkında açıklamalarda bulunduktan sonra amel edebilmesi için gereken şartları maddeler halinde sıralamıştır. Amel ettiği takdirde ise, isminin, müfred yani muzaf ve muzaf benzeri olmaması durumunda nasb halinde alması gereken harekeyle mebnî olduğunu ifade etmiş, muzaf ve muzaf benzeri olması durumunda ise, mansûb olacağını ifade etmiştir.³³⁴

Yukarıdaki açıklamalardan sonra er-Râcihî, “*tenbîh*” başlığı altında şu bilgilere yer vermiştir:

تلاحظ أن اسم لا النافية للجنس يمكن أن يكون مفرداً أو مثنى أو جمعاً: لارجل - لا رجلين - لا مجدين - لا مجدات.

هذاما توردته كتب النحو وبخاصة في عصوره المتأخرة، وكذلك كتب النحو المدرسية والجامعية، ونرى أن هذا التقعيد لاسم "لا" يجب أن يراجع على مستوى الاستعمال اللغوي؛ وذلك أن فكرة نفي الجنس تتعارض مع استعمال المثنى والجمع، لأنهما يفيدان الحصر في اثنين أو فيما يزيد على الاثنين، والجنس

³³² el-Muberrid, *el-Muktadab*, IV, 338.

³³³ İbn Tûlûn, *Şerhu İbn-i Tûlûn*, I, 308.

³³⁴ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 186-189.

عام يستغرق كل أفرادہ، وعلى ذلك نرى أن استعمال "لا" النافية للجنس مقصور على كون اسمها مفرداً نكرة.

“*nef-yi cins لا'sının isminin (لا مجددین- لا مجددات) örneklerinde olduğu gibi müfred, müsennâ veya cemi' şeklinde gelmesinin mümkün olduğunu görüyorsun.*

Bu özellikle son dönemlerdeki nahiv kitapları olmak üzere, okul ve üniversitedeki nahiv kitaplarında zikredilmektedir. Nef-yi Cins لا'sının ismi ile ilgili bu kapalılığı, dilsel kullanım seviyesine müracaat ettirmenin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Bu, cinsini nefyetme fikrinin müsennâ ve cemi' ile kullanılmasının çelişmesindedir. Çünkü müsennâ ve cemi' iki veya daha fazlasında bir sınırlamayı ifade etmektedir. Cins ise geneldir, bütün efrâdını kapsar. Bunun için Nef-yi Cins لا'sının İsmının müfred, nekire bir isimle kısıtlı olması gerektiğini düşünüyoruz.”³³⁵

Yukardaki anlatımdan da anlaşıldığı gibi er-Râcihî, nef-yi cins لا'sının isminin müsennâ ve cemi' olarak gelemeyeceğini ifade etmektedir.

Bu konuda yaptığımız araştırmaya dayanarak bu durumun er-Râcihî'ye özgü olduğunu ifade etmek mümkündür. Tespitimize göre nahiv eserlerinde nef-yi cins لا'sının ismi genellikle müfred, muzaf ve muzaf benzeri şekilde üçe ayrılmış ve mebnilik, mu'rablık bakımından tartışılmış, isminin müsennâ ve cemi' şeklinde gelebileceği ifade edilmiştir.³³⁶

³³⁵ er-Râcihî, a.g.e., s. 190.

³³⁶ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdih*, nşr. Muhammd Basil 'Uyunissûd, Beyrut, 1421/2000, I, 358; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-nahv*, byy., bty., II, 186; en-Nâzım, *Şerhu İbni'n-Nâzım.*, s.71; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, I, 311; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, II, 9,10; a. mlf., *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, s.224; *Ġalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, II, 426; *Abbas, Hasan, en-Nahvu'l-vâfi I*, 693.

Konuya kısmen değinen el-Muğâlise, nef-yi cins لا'sının İsminin müfred olmasının asıl olmakla birlikte müsennâ ve cemi' şeklinde gelmesinin de caiz olduğunu ifade etmektedir.³³⁷

İbn Hişâm'ın *Evdahu'l-Mesâlik* adlı eserinde nef-yi cins لا'sının isminin müsennâ olması durumunda yâ ile mebnî olduğuna şahit olarak getirdiği³³⁸ (تَعَزَّ، فَلَا) (إِنْغَيْنَ بِالْعَيْشِ مُتَّعَ) şeklinde şiir beytine de konu kapsamında yer veren er-Râcihî, çalışmamızın istişhâd bölümünde değindiğimiz gibi, şiir beytinde geçen ve nef-yi cins لا'sının ismi olan (إِنْغَيْنَ) kelimesi “iki öğrenci, iki adam” gibi bir müsennâlık ifade etmediğini, müfrede delalet ettiğini ifade ederek konuyu aşağıdaki gibi noktalamaktadır:

وعلى ذلك نستطع نقرر أن اسم "لا" الننافية للجنس مفرد نكرة دائماً مبني على الفتح.

“Bütün bunları göz önüne aldığımızda kesin olarak nefi cins لا'sının isminin her zaman müfred, nekire ve fethâ üzere mebnî olduğunu söyleyebiliriz.”³³⁹

10.3.4. Başına (أَلْ) Almış Münâdâ

Münâda (أَلْ) almış bir isim ise doğrudan çağrılmaz. Edatla münâdâ arasına müzekkerlerde (أَيُّهَا), müenneslerde (أَيَّتُهَا) getirilir: (يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ - يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ) gibi.

Bunun yanında (يَا هَذَا الرَّجُلُ) şeklinde işaret ismi de kullanıldığı olur.³⁴⁰

³³⁷ el-Muğâlise, Mahmûd Husnî, *en-Nahvu's-şâfi*, Ürdün, 1418/1997, s.254.

³³⁸ İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, II, 10.

³³⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 190.

³⁴⁰ el-Antâkî, Muhammed, *el-Minhâc fi'l-kavâ'id ve'l-i'râb*, İstanbul, 1985, s. 120; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l luğati'l-'Arabiyye*, s. 248.

Bu şekildeki örneklerde asıl çağrılmak istenen (النَّفْسُ, الرَّجُلُ) isimleri münâdâ olmazlar. Burada (هَذَا ve آيَةٌ, أَيٌّ) münâdâ ve mebnîdirler. (هَا) ise tenbih edatıdır. Bunlardan sonra gelen isimler ise, câmid iseler atf-ı beyân, müştâk iseler sıfat olurlar.³⁴¹

Başına (أَلْ) almış münâdâ konusu, nahiv eserlerinde genellikle yukarıdaki şekilde değerlendirilmiştir.³⁴² Kûfe ekolüne mensup âlimler ise, başında (أَلْ) bulunan isimlere nidâyı doğrudan câiz görmüşlerdir.³⁴³

Münâdâ konusunu “*Nidâ cümleleri*” başlığı altında ele alan er-Râcihî, giriş mahiyetindeki nidânın çok sık kullanım alanı olduğundan ve nidâ üslûbunun tam bir cümle olduğu gibi konulardan söz ettikten sonra konuyu “*müfred özel isim*”, “*nekire-i maksûde*” gibi alt başlıklara ayırarak işlemiş ve başına (أَلْ) almış münâdalar ile ilgili tespitimize göre özgün bir öneride bulunmuştur.

Buna göre er-Râcihî, (يَا أَيُّهَا - يا أَيُّهَا) kelimelerinin tümünden nidâ harfi olarak, kendisinden sonraki asıl çağrılan ismi ise münâdâ olarak i'râb etmeyi önermekte ve (أَيُّ) kelimesinin münâdâ, kendisinden sonra gelen ismi ise bedel olarak i'râb etmeyi anlamsız bulmaktadır.³⁴⁴

er-Râcihî'nin bu görüşü, öğrencinin zihnini fazla gramerle uğraştırmamak bakımından isabetli bir görüştür. Ayrıca onun görüşünün tercih edilmesinde anlam eksikliği ve bozukluğu da meydana gelmemektedir.

³⁴¹ el-Antâkî, *el-Minhâc*, s. 120; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye*, s. 248.

³⁴² er-Râdî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Elfiyye*, I, 376-379; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, II, 39-40; el-Câmî, *el-Fevâi'du'd-diyâi'yye*, I, 264; İbnu'l-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, s. 129; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûs*, III, 543; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye*, s. 248; el-Antâkî, *el-Minhâc*, s. 120.

³⁴³ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, I, 335; a. mlf., *Esrâru'l-'Arabiyye*, s. 93; er-Râdî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Elfiyye*, I, 376-379; *el-Ukberî, Kîtabu't-tebyîn*, s.390.

³⁴⁴ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s.330.

10.3.5. Zamîru'l-Hâdır

er-Râcihî, mebnî kelimeler konusunu işlerken birinci sırada zamirler konusunu munfasıl zamirler, mutasıl zamirler, (لولا)'dan sonraki muttasıl zamirler, fasıl zamiri, şe'n zamiri ve gizli zamirler şeklinde altı başlık altında incelemiştir.

Zorunlu olarak gizli olan zamirler konusunda er-Râcihî, mütekellime delalet eden (أنا) zamiri için, (ضمير الحاضر) (zamîru'l-hâdır) ifadesini kullanmaktadır.³⁴⁵

Nahiv eserleri içerisinde er-Râcihî dışında (أنا) zamiri için zamîru'l-hâdır ifadesini kullanan başka bir nahiv âlimine rastlamadık. Eski veya yeni nahiv eserlerinin hemen hemen hepsinde, bu zamir için mütekellim zamiri ifadesinin kullanıldığına şahit olduk.³⁴⁶

10.3.6. Nakıs Fiillerle Başlayan Cümleler

et-Tatbîku'n-nahvî'yi iki önemli bâba ayıran er-Râcihî, cümle ve cümle benzeri ana başlığını verdiği ikinci bâbın başında, giriş mahiyetinde cümle, fiil cümlesi ve isim cümlesi hakkında tanıtıcı bilgiler verir. Onun fiil ve isim cümleleri hakkında verdiği bilgiler aşağıdaki gibidir:

إذا كانت الجملة مبدوءة باسم بدأ أصيلاً فهي جملة اسمية. أما إذا كانت مبدوءة بفعل غير ناقص فهي جملة فعلية.

“Cümle eğer gerçek anlamda isim ile başlıyorsa isim cümlesi, nâkıs olmayan bir fiille başlıyorsa fiil cümlesidir.”³⁴⁷

Burada er-Râcihî, bir cümlenin fiil cümlesi olabilmesini, nakıs olmayan bir fiille başlamasına bağlamakla ve nakıs fiillerin bulunduğu cümleleri, fiil cümleleri kapsamına

³⁴⁵ er-Râcihî, *a.g.e.*, s.56.

³⁴⁶ Bknz. el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, s.25; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, s. 129; İbn 'Âkîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, I, 74; el-Hammâd, Yusuf, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye fi'n-nahvî ve's-sarfî*, Kahire, 1414/1994, s. 9; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-durûs*, I, 98; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l luğati'l-'Arabiyye*, s. 79; Feyyâz, Süleyman, *en-Nahvu'l-'asrî*, byy., bty., s. 27; Muhtâr, Ahmed Ömer, *en-Nahvu'l-esâsî*, s. 27.

³⁴⁷ er-Râcihî, *a.g.e.*, s.93.

almamakla, farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Zirâ nahiv eserlerinde fiil cümleleri, genellikle nakıs fiiller dâhil edilmek üzere, fiil ile başlayan cümleler şeklinde tanımlanmıştır.³⁴⁸ Örneğin, fiil cümlesi ile ilgili yapılan bazı tanımlamalar şöyledir:

"الجملة الفعلية: التي صدرها فعل: كقام زيد، ضُرب اللصُّ، كان زيد قائماً."

"*Fiil cümlesi, başlangıcı fiil ile olan cümlelerdir: Zeyd kalktı, hırsız dövüldü, Zeyd ayaktaydı gibi.*"³⁴⁹

"الجملة الفعلية: هي ما بدأت بفعل: نحو: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾، ﴿وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾"

"*Fiil cümlesi, kendisine fiil ile başlanılan cümlelerdir: "Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir"*³⁵⁰ "*Rabbinin her şeye gücü yeter.*"³⁵¹ *gibi.*"³⁵²

"الجملة الفعلية: ما تألفت من الفعل والفاعل، نحو: سبق السيفُ العَدْلُ، أو الفعل ونائب الفاعل، نحو: يُنصَر المظلومُ، أو الفعلِ الناقصِ واسمه وخبره نحو: يكون المجتهدُ سعيداً."

"*Fiil cümlesi, ya fiil ve fâilden oluşan cümle, örneğin "kılıç adaletin önüne geçti."* *Ya fiil ve nâib-i fâilden oluşan cümle, örneğin (يُنصَر المظلومُ) "Mazluma yardım edilir" ya da isim ve haberiyle birlikte nâkis fiilden oluşan cümledir. Örneğin, (يكون المجتهدُ سعيداً) "Çalışkan mutlu olur" gibi.*"³⁵³

"الجملة الفعلية: وهي التي صدرها فعل تام أو ناقص، نحو ﴿اقتربت الساعة﴾ ﴿كان الناس﴾"

أُمَّةً وَاحِدَةً

"*Fiil cümlesi: İster nâkis olsun isterse de tâm olsun başında fiilin bulunduğu cümleler fiil cümlesi denir. Örnek: (Kıyamet yaklaştı)*³⁵⁴, *(İnsanlar bir tek ümmet idi)*³⁵⁵"³⁵⁶

³⁴⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, V, 13; el-Birgîvî, Muhammed b. Pîr 'Alî, *İzhâru'l-esrâr* (Nahiv Cümlesi İçerisinde), s. 118; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, I, 50; el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye*, s. 364; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, III, 644.

³⁴⁹ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, I, 50.

³⁵⁰ Mu'minûn, 23/1.

³⁵¹ Furkân, 25/54.

³⁵² el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabîyye*, 364

³⁵³ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, III, 644.

³⁵⁴ Kâmer, 54/1.

Görüldüğü gibi yukarıdaki açıklamalarda (كان زيد قائماً) , (يكون المجتهد سعيداً) gibi nâkıs fiillerle başlayan cümleler, fiil cümlesi olarak değerlendirilmiştir. er-Râcihî ise, açıkça (كان زيد قائماً) örneğini vererek, nakıs fiil ile başlayan bu cümlenin fiil değil, isim cümlesi olduğunu ifade etmiştir. er-Râcihî, bu tür cümleleri neshedici nâkıs fiilerin başlarına geçtiği isim cümleleri olarak değerlendirmektedir.³⁵⁷

er-Râcihî'nin bu değerlendirmeyi yapmasının nedeni, nakıs fiillerin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi bu tür fiillerin nakıs olarak isimlendirilmelerinin sebebi, gerçek fiiller gibi hem olay (mana) hem de zamana değil, sadece zamana delalet etmelerindedir. Örneğin (ضرب) fiili, hem vurma eylemine, hem de vurma eyleminin zamanına delalet ettiğinden gerçek fiil, (كان) fiili ise sadece geçmişteki bir zamanda bir şeyin durumunu ifade ettiğinden nakıs fiil olarak değerlendirilmiştir. Fiil olarak değerlendirilmelerinin sebebi ise, (كان، يكون، كن، لا يكون، كائن) şeklinde fiiller gibi çekilebilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu tür fiillere gerçekte değil lafzen fiil olduklarından ef'âl-ı ibare de denilmiştir.³⁵⁸

er-Râcihî de bu tür cümleleri, fiil cümlesi olarak saymamasının nedenini, nakıs fiilerin, fâilin gerçekleştirdiği bir olaya delalet etmemelerine bağlamaktadır.³⁵⁹

³⁵⁵ el-Bakara 2/213.

³⁵⁶ Kabâve, Fahrüddîn, *Î'râbu'l-cumel ve eşbâhu'l-cumel*, Halep, 1409/1989, s.19.

³⁵⁷ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 93.

³⁵⁸ İbn Yâ'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, IV, 335-336; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, II, 62; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, I, 73-74.

³⁵⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 93.

10.4. YAZARIN TARTIŞMAYA AÇIK GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde er-Râcihî'nin nahiv konuları ile ilgili verdiği bilgilerin sıhhati üzerinde durulmuştur. Tespitler maddeler halinde sunulmuştur.

10.4.1. Fiil - Fâil Uyumu

Fiilin müzekker veya müennes gelmesi gereken yerler konusunda er-Râcihî, fiil ve fâilin (إِلا) kelimesiyle aralarının açılması durumu ile ilgili şöyle demektedir:

فإذا كان مفصلاً ب "إِلا" كان التذكير أفصح، مثل: ما حضر اليوم إلا فاطمة.

“Fiil ve fâilin arası (إِلا) ile ayrıldığı zaman fiilin müzekker gelmesi daha fâsihtir. Örnek: (ما حضر اليوم إلا فاطمة) “Bu gün sadece Fatma geldi”.

er-Râcihî'nin yukarıdaki “daha fâsihtir” ifadesinden, fiil ve fâil (إِلا) ile ayrıldığında, fiilin müennes gelmesi de câizdir, anlamı çıkmaktadır. Zaten o, bu konuyu “fiilin müennes gelmesinin câiz olduğu yerler” başlığı altında ele almıştır. er-Râcihî'nin ifadesine uygun olarak bu durumda fiilin müennes de gelebileceğine cevaz veren İbn Mâlik (ö.672) gibi âlimler de vardır.³⁶⁰

Bununla birlikte er-Râcihî'nin görüşüne muhalif olarak, fiil ve fâilin (إِلا) ile ayrılması durumunda, fiilin müzekker gelmesinin vâcip olduğunu, asla müennes gelemeyeceğini söyleyen nahiv âlimleri de vardır.³⁶¹ Bunlardan biri olan el-Ahfeş el-Evsat'a (ö.215/840) göre, bu durumda fiilden müenneslik alâmetini atmak şiir zarureti hariç vaciptir. Çünkü, bu durumda fâil gerçekte (إِلا)'dan sonra gelen kelime değildir.

Gerçek fâil, hazfedilen ve zikredildiğinde müstesnâ minhû olan bir isimdir. (إِلا)'dan

³⁶⁰ İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, II,116.

³⁶¹ es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî*, c. II s. 74; İbn 'Akil, *Şerhu İbn 'Akil*, I,3775; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, s. 244; *el-Ğalâyîni, Câmi'u'd-durûs*, s. 240; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, II, 105.

sonra gelen isim ise müstesnâ olur. Örneğin, (ما قام إلا هند) cümlesinde fâil müennes olan (هند) kelimesi değil, (ما قام أحد إلا هند) cümlesinde görüldüğü gibi müzekker olan (أحد) kelimesidir.³⁶²

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere er-Râcihî'nin söz konusu edilen görüşü tartışmaya açık bir görüştür.

10.4.2. Zarf ile Car ve Mecerûrun Haber Olması

er-Râcihî, çağdaş nahiv kitaplarında zarf ile câr ve mecerûrun doğrudan haber olduğu görüşünün çok yaygın olduğunu ifade etmekte, bu görüşün şibh-i cümlenin haber ve başka bir şey asla olamayacağını ifade eden eskilerin görüşüne uymadığını söylemekte ve kendisi de şibh cümlenin haber olamayacağını ifade etmektedir. Çünkü ona göre, haber, (موجود) , (كائن) gibi genel bir duruma delalet ettiğinde hazfedilmesi, Arapça'da yıllarca süregelen bir uygulama olduğundan ilkeleşmiştir.³⁶³

Burada er-Râcihî'nin şibh-i cümlenin doğrudan mübtedâyaya haber olduğu görüşünün çağdaş dönem kitaplarda yaygınlaştığını ve bunun eskilerin görüşüne uymadığını ifade etmesi, bu görüşün kadim nahivcilerin tümü tarafından kabul edildiği hissini uyandırmaktadır. Gerçekte ise eski nahivciler arasında da şibh-i cümlenin doğrudan haber olabileceğini ifade edenler olmuştur. Örneğin, İbn Cinnî (ö.392/1002), Ebû Alî el-Fârisî (ö.377/987), gibi âlimleri bu görüşte olanlar arasında saymak mümkündür.³⁶⁴

³⁶² İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, II, 114.

³⁶³ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 74.

³⁶⁴ es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, I, 322.

10.5. et-TATBÎKU'N-NAHVÎ'DE FARKLI GÖRÜŞLER ARASINDA TERCİH

et-Tatbîku'n-nahvî'de er-Râcihî, zaman zaman bir konu hakkında yer alan farklı görüşler arasında bir görüşü, diğer görüşler arasından tercih eder. Farklı görüşü sunarken eserde genellikle belli bir nahiv âliminin ismini zikretmez. Bunun yerine "بعض النحاة" (*Bazı nahivciler*), "بعضهم" (*Bazıları*) gibi genel ifadeler kullanır.

Bu başlık altında er-Râcihî'nin bazı konularda diğer nahivciler arasındaki tercihi, maddeler hâlinde sunulmuştur. Bu durum açıklanırken er-Râcihî'nin konu hakkında verdiği bilgi ve örneklere yer verilerek, tercihte bulunduğu noktalar gösterilmiştir.

10.5.1. (ماذا) İstifham İsmi

er-Râcihî, "İstifham İsimleri" başlığı altında (ماذا) istifham isminin, belli bir nahivcinin adını belirtmeden bazı nahivciler tarafından üç şekilde i'râb edildiğini ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, (ماذا) istifham isminin tek kelime olduğu ve cümledeki konumuna göre i'râb edilmesi gerektiğidir. İkincisi, (ما)'nın istifham ismi, (ذا)'nın ise, zâid olması gerektiği şeklindeki görüştür. Üçüncüsü ise (ما)'nın istifham ismi, (ذا)'nın ism-i mavsûl olduğu şeklindeki görüştür.³⁶⁵

er-Râcihî, yukarıdaki görüşler arasında (ما)'nın istifham ismi, (ذا)'nın ism-i mavsûl olduğu şeklindeki üçüncü görüşü, en uygun görüş olarak benimsemiştir. O, özellikle (ما)'nın istifham ismi, (ذا)'nın zâid olduğu şeklindeki ikinci görüşe karşı çıkmış, onun zâid olarak i'râb edilmesini anlamsız bulmuştur.³⁶⁶ er-Râcihî'nin bu

³⁶⁵ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 74.

³⁶⁶ er-Râcihî, *a.g.e.*, 74.

görüşü, isimlerin zâid olamayacağını ve dolayısıyla , (ذ)'nın zâid olmadığını savunan Basra ekolünün görüşüne de uygundur.³⁶⁷

Yukarıda er-Râcihî'nin katılmadığı ve eleştirdiği ikinci görüş, eski nahivciler tarafından da eleştirilmiştir. Örneğin İbn Yaîş (ö.643/1245), *Şerhu'l-Mufasssal* adlı eserinde ikinci görüşü eleştirerek şöyle demektedir:

“Eğer (ماذا) kelimesindeki (ذ), zâid olsaydı (عم يتساءلون) örneğindeki elifi hazfettiğin gibi (عمادًا تسأل) şöyle derdin: (عم ذًا تسأل). Gördüğün gibi ortada olmasına rağmen (ذ) sabit kalıyor. Bu da onun zâid olmadığını gösterir.”³⁶⁸

er-Râcihî ise, (ذ)'nın fazlalık olduğu şeklindeki görüşe muhalefetini, farklı şekilde delillendirmektedir. Ona göre, (ماذا قرأت؟) sorusu ile (ما قرأت؟) sorusu aynı anlama gelmemektedir ve ikisinin istediği cevap farklıdır. (ماذا) ile yani (ما الذي) şeklindeki soru ile bilinen, sınırlı bir cevap istenmektedir. Örneğin “*Nahiv kitabını okudum.*” veya “*Dün aldığım kitabı okudum.*” gibi. Sadece (ما) ile yapılan soru ise nekire bir cevap istemektedir. Bu nedenle müfret bir isimle beraber (ماذا) istithâm ismi öne geçmiş haber olarak kullanılamaz. Örneğin, (ماذا زيد؟) denilemez; (ما زيد؟) denilebilir.³⁶⁹

³⁶⁷ İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, s. 159.

³⁶⁸ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, III, 149-150.

³⁶⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 74.

Nahivcilerin çoğu tarafından benimsenen³⁷⁰ er-Râcihî'nin bu görüşü, müfret ismin "ال" hariç, diğer mevsûllere sâla olamayacağı şeklindeki görüşle de örtüşmektedir.³⁷¹

10.5.2. Şibh-i Cümlelerin Müte'alliki

Bu konuda er-Râcihî, yeniler ve eskiler şeklinde tabir ettiği nahivciler arasındaki görüş ayrılığına işaret eder ve onlar arasından bir tercihte bulunur. İhtilaf, şibh-i cümlelerin hazfedilmiş bir fiile müte'allik yapılması konusundadır. Çağdaş nahiv âlimlerinden bazıları, şibh-i cümleye müte'allik takdir edilmesinin yanlış olduğu, bu takdirin gereksiz bir zorlaştırma olduğu görüşündedirler.³⁷² er-Râcihî, bu görüşün eskilerin görüşüne aykırı olduğunu ve kendi görüşünü aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

يكثر في الكتب المدرسية وكتب النحو المعاصرة وقوع شبه الجملة خبراً، وهذا يخالف رأي القدماء الذين يقررون أن شبه الجملة نفسه لا يكون خبراً ولا غيره، بل يتعلق بالخبر، وهو ما نراه أيضاً، لأن العربية درجت على حذف الخبر إذا دل على كون عام.

(*Çağdaş nahvi eserlerinde ve okul kitaplarında şibh cümlelerin (müteallaksız doğrudan) haber olduğu görüşü yaygınlaşıyor. Bu görüş, şibh-i cümlelerin kendi başına haber ve başka bir şey olamayacağını takrir eden eskilerin görüşüne terstir. (Eskilere göre) şibh-i cümle kendi başına haber olmaz, takdir edilen bir habere tealluk eder. Biz de bu görüşteyiz. Çünkü Arapçada öteden beri haberin genel bir duruma delalet ettiği hallerde hazfedilmesi uygulanmıştır.*)³⁷³

10.5.3. Şart Cümleleri

er-Râcihî, şart cümlelerinin iki unsuru (şart ve cevap) arasındaki ilişkinin, iyi anlaşılması gerektiğini ifade ettikten sonra bu ilişkinin (عِلِّيَّةٌ) “nedensellik” olması gerektiğini belirtir. Bazı nahivcilerin şart cümlesi olarak gördükleri bir takım cümleleri,

³⁷⁰ Bknz. es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, I, 274; Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, I, 358; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, s. 141; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, s. 134.

³⁷¹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, s. 159.

³⁷² Dayf, Şevkî, *Tecdîdu'n-nahv*, s. 25; Abbas, Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, s. 479.

³⁷³ er-Râcihî, a.g.e., s. 117.

aralarında (عَلِيَّةٌ) ilişkisinin olmadığı gerekçesiyle reddetmektedir. er-Râcihî'nin şart cümlesi olarak kabul etmediği cümleler ve tercih ettiği görüş eserde aşağıdaki şekilde yer alır:

هناك تراكيب عددها بعض النحاة من جمل الشرط، ولا نراها كذلك وهي تلك التراكيب التي تربط بين أجزائها كلمات مثل: لما، وكلما، مثل: لما حضر زيد سافر عمرو. وذلك أن العلاقة بين الجزئين هنا ليست علاقة "عَلِيَّة" بل هي علاقة "زمانية" Temporal؛ إذ إن حضور زيد ليس سبباً في سفر عمرو.

“Bazı nahivciler, “لما” ve “كلما” kelimeleri ile birbirine bağlanan bazı terkipleri şart cümlesinden sayarlar ki biz onlar gibi düşünmüyoruz. Şu örnekte olduğu gibi “Zeyd geldiğinde, Amr yolculuğa çıktı.” Bu örnekte görüldüğü gibi iki cümle arasında, illiyet (عَلِيَّةٌ) ilişkisi değil, zaman ilişkisi vardır. Yani, Zeyd'in gelmesi, Amr'ın yolculuk etmesinin sebebi değildir.”³⁷⁴

10.5.4. Mef'ûlün Fih'in Aynı Cümlede Tekrarı

er-Râcihî, bir cümlede farklı cinsten (biri zaman zarfı, diğeri mekan zarfı gibi) iki mef'ûlün fih'in tekrar etmesinin caiz olduğunu belirttikten sonra bir cümlede tekrar eden mef'ûlün fih'lerin farklı değil aynı cinsten olması durumunda (her ikisinin zaman zarfı olması gibi), ikincisinin bedel olarak i'râb edileceğinin çoğunluğun görüşü olduğunu ifade etmiştir. Kendisinin ise, çoğunluğun görüşünden ayrıлып farklı bir görüşü benimsediğini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

أما إن كان الظرفان من نوع واحد، فيعرب الأول ظرفاً والثاني بدلاً، مثل: انتظرتك يوم الخميس ساعةً. هذا رأي كثيرين، ونرى أنهما ظرفان؛ لأن الانتظار واقع فيهما معاً، وفكرة البدل بعيدة فيما نرى؛ ذلك أن البدل هو المقصود بالحكم، وهذا غير واقع هنا إذ المقصود أن الانتظار حدث لمدة ساعة وحدث أيضاً يوم الخميس.

(Zarflar aynı cinsten olduğunda birincisi zarf, ikincisi bedel olarak i'râb edilir. Örnek: “Seni, perşembe günü bir saat bekledim.” Bize göre, her ikisi de zarftır. Çünkü,

³⁷⁴ er-Râcihî, a.g.e., s. 369.

(az önceki örnekte) beklemek fiili her iki zarfta birlikte gerçekleşmiştir. Bedel fikrinin orada uygun olmadığını görüyoruz. Bedel, hükümden kast edilen şeydir ve burada vakî değildir. Çünkü kast edilen; beklemek fiilinin, bir saat için gerçekleştiği ve aynı şekilde perşembe günü gerçekleştiğidir.)³⁷⁵

³⁷⁵ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 266-267.

11. et-TATBÎKU'N-NAHVÎ'NİN ARAPÇA ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde *et-Tatbîku'n-nahvî*'nin Arapça öğretme başarısı üzerinde durulacak, bunun için öncelikle eserin öğretim yönü ile ilgili tesbit edilen hususlar belirtilecek daha sonra da eserde tespit edilen öğretim ilkeleri maddeler halinde sunulacaktır.

ABD Teksas Üniversitesinde yapılan bir araştırmaya göre insanlar okuduklarının yüzde 10'unu, işittiklerinin yüzde 20'sini, gördüklerinin yüzde 30'unu, görüp işittiklerinin yüzde 50'isini, söylediklerinin yüzde 70'ini, yapıp söylediklerinin ise yüzde 90'nını hatırlamaktadır.³⁷⁶ Bu da dil öğretiminde uygulamanın ne kadar önemli olduğunu gösterir.

er-Râcihî de dil öğretiminde uygulamanın çok önemli olduğunu ifade etmekte bunun için, eserde öğretilen konunun sonunda öğrencinin öğrendiklerini uygulaması için alıştırmalar sunmaktadır. Ayrıca eserde konu anlatımı esnasında, gramer kurallarının anlaşılması için verilen örnek cümleler üzerinde, her kelimenin gramer açısından fonksiyonunun ifade edilmesi (i'râb), öğrenciye öğrendiklerini uygulaması konusunda son derece yarar sağlar. Bu durum eseri, Arapça öğretimi açısından başarılı kılmaktadır.

Dil bilimcilerinin ifade ettiklerine göre, dil öğretiminde; kullanılan dilin öğretilmesi son derece önemlidir.³⁷⁷ *er-Râcihî* de eserde, kullanılan dilin öğretilmesine önem vermiştir. O, dilde yaygın olan kullanımları öğretmeyi amaçladığını eserde ifade etmiş,³⁷⁸ dilde kullanılmayan konuların yaygın öğretim kurumlarında öğretilmesini gereksiz görmüş³⁷⁹ ve bazı meseleleri dilde artık kullanılmadığı için eserine almadığını açıkça ifade etmiştir.³⁸⁰ Bu durum da eseri Arapça öğretimi açısından başarılı kılmıştır. Çünkü bu sayede öğrenci, hem kullanılan dili öğrenmekte hem de işine yaramayacak gereksiz ayrıntılar ile boğuşmaktan kurtulmuş olmaktadır.

³⁷⁶ Demirel, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler Yöntemler Teknikler*, Ankara 1990, s. 87.

³⁷⁷ Demirel, *a.g.e.*, s. 87.

³⁷⁸ *er-Râcihî*, *a.g.e.*, s. 284.

³⁷⁹ *er-Râcihî*, *a.g.e.*, s. 146.

³⁸⁰ *er-Râcihî*, *a.g.e.*, s. 397.

et-Tatbiku'n-nahvî, öğretici bir üslûp ile yazılmıştır. er-Râcihî'nin üniversitede hoca oluşu, onun öğretici bir üslûp kullanmasında etkili olmuş olmalıdır. Kitapta yer alan her konu, anlaşılır ifadelerle ve mutlaka örneklerle anlatılmıştır. Öğretme endişesinden kaynaklanan (من المهم) “*titiz olmalısın*”, (ينبغي أن تكون مدققا) “*önemlidir*”, (وهذا غير صحيح) “*bu doğru değildir*” şeklinde biten uyarı cümlelerine ve (ولذلك يجب أن) “*bunun için gerekiyor ki*” şeklinde başlayan açıklama cümlelerine eserde sık sık rastlamak mümkündür.

Öğrencinin ilgisini canlı tutmak, eğitim-öğretim sürecinde son derece önemlidir. Bir kitapta okurun ilgisini canlı tutmak, sıkıcılığı önlemek, şüphesiz yazarın üslûbu ile mümkündür. Bunun için er-Râcihî, eserde gramer kurallarını sunarken okuyucunun ilgisini çekecek farklı anlatım yollarına başvurmuştur. Örneğin konu anlatımı esnasında (لكن على أي شيء نعطف المصدر المثل؟) “*Fakat biz müevvel mastarı neye atfedeceğiz?*”³⁸¹ (و عليك ان تسأل نفسك دائما) “*Her zaman kendine sormalısın*”³⁸² gibi cümlelerle okuyucunun ilgisini canlı tutmaya çalışmaktadır.

Konuları, karşısında biri varmış da onunla sohbet ediyor gibi sunması da ayrıca onun üslûbunu dikkat çekici kılmaktadır:

فإذا أردت أن تأمر الغائب فإنك تسدخدم الفعل المضارع المسبوق بلام الأمر الجازمة له.

“*Ğâibe emretmek istediğinde cezm edici emir lâmunun kendisinden önce geçtiği muzâri' fiili kullanırsın.*”³⁸³

er-Râcihî, eserde okuyucudan kendi kendine soru sormasını teklif eder. Bu üslûp, şüphesiz okur için dikkat çekici olmakta ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır:

³⁸¹ er-Râcihî, *et-Tatbiku'n-nahvî*, s. 3.

³⁸² er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 13.

³⁸³ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 341.

وحين تلتقي بجملة اسمية عليك أن تسأل نفسك : أين المبتدأ و أين الخبر؟ و عليك أن تحدد موقعهما بدقة.

“Bir isim cümlesi ile karşılaştığında kendine şunu sormalısın: “Müptedâ nerde, hâber nerede?” Ve dikkatle konularını belirlemelisin.”³⁸⁴

11.1. Tespit Edilen Öğretim İlkeleri

XVII. yüzyıldan günümüze kadar eğitimle ilgilenen bilim adamlarının araştırmaları sonucunda eğitim-öğretimde amaca ulaşmayı kolaylaştıran birçok ilke ortaya çıkmıştır.³⁸⁵ Bu ilkeler, öğretimin şekillenmesi ve işlerlik kazanmasında etkilidir ve birçok yönden birbiriyle bağlantılıdır.³⁸⁶ Söz konusu öğretim ilkelerinden bazıları şunlardır: Bilinenden bilinmeye ilkesi, amaca dönüklük ilkesi, öğrenciye görelilik ilkesi, aktiflik ilkesi, yakından uzağa ilkesi.³⁸⁷

er-Râcihî, eserinde Arapça dilbilgisi kurallarını öğretirken bu ilkelerin bir çoğuna riayet ederek iyi bir eğitimci olduğunu göstermiştir. Eserde tespit edilen öğretim ilkeleri şunlardır:

11.1.1. Bilinenden Bilinmeye ilkesi

Yeni öğrenilecek her şeyin öğrencinin bildiği şeylerden başlayarak öğretilmesi gerekir. Bu ilke, öğretilecek konuya girişte ve konunun işleniş boyunca, önce, öğrencinin konuyla ilgili doğrudan veya dolaylı olarak bildiklerinden, duyduklarından ve gözlemlediklerinden işe başlamayı daha sonra bilinmeye geçiş yapmayı gerektirir. Önceden öğrenilenlerle yenileri arasında ilişki kurularak öğrenilen davranışlar daha anlaşılır ve kalıcı olmaktadır.³⁸⁸

er-Râcihî, öğretim ilkelerinden bilinenden bilinmeye ilkesini eserinin genelinde uygulamıştır. O konu başlarında genellikle yeni konunun anlaşılmasına katkı sağlayacak bilgileri öğrenciye hatırlatmak için açıklamalarda bulunmuş, bunu yaparken de

³⁸⁴ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 94.

³⁸⁵ Küçükahmet, Leyla, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, Ankra, 2000, s.39.

³⁸⁶ Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Ankara, 2005, s. 9.

³⁸⁷ Aydın, *a.g.e.*, s. 9-15.

³⁸⁸ Aydın, *a.g.e.*, s. 14.

genellikle de (انت تعلم) “*Sen de biliyorsun*”, (عرفنا) “*Daha önce öğrendik*”, (سبق) “*Daha önce geçti*” gibi ifadelerle başlayan cümleler kurmuş ve bunu konu sunumunun içerisinde de devam ettirmiştir.

Bu ilkeyi nasıl kullandığına örnek olması açısından eserde (ليس)’ye benzeyen harfler konusuna göz attığımızda, er-Râcihî, konunun girişinde önce eski bilgilere atıfta bulunur ve yeni bilgileri bunun üstüne binâ eder. Onun bu konudaki ifadeleri şöyledir:

عرفنا أن “ليس” فعل ماض ناقص يفيد معنى النفي، ويدخل على الجملة الاسمية فيرفع المبتدأ ويسمى اسمه، وينصب الخبر ويسمى خبره.

وقد عرفت العربية أربعة حروف تفيد معنى النفي أيضاً وتعمل عمل ليس فترفع المبتدأ وتنصب الخبر، وهذه الحروف هي: ما- لا- لات- إن.

“*Biz daha önce öğrendik ki (ليس) , nâkıs mazî fiildir, olumsuzluk ifade eder, isim cümlesinin başına gelerek mübtedâyı ref eder ve bu onun ismi olark adlandırılır. Haberi de nasb eder ve bu da onun haberi olarak adlandırılır.*

*Arapça, aynen (ليس) gibi olumsuzluk ifade edip, mübtedâyı ref, haberi nasb eden dört harfi daha tanımuştur ki o harfler şunlardır: (ما، لا، لات، إن،)*³⁸⁹

11.1.2. Amaca Dönüklük İlkesi

Öğretimde dikkat edilecek en temel ilke, öğretim etkinliğinin belirlenen amaçlara uygun olmasıdır. Etkili öğretimin yolu, başta her öğrenme konusu için amaçların belirlenmesinden ve öğrencinin neyi, ne için yapacağını açıkça bilmesinden geçer. Ayrıca amaca dönüklük ilkesi, öğrencinin öğrenme sonuçlarından da haberdar

³⁸⁹ er-Râcihî, *a.g.e.*, s. 148.

olmasını sağlar. Öğrencinin amaca ne oranda ulaşıldığını bilmesi ise, öğretimin daha etkili bir şekilde sürdürülmesini sağlar.³⁹⁰

er-Râcihî de amaca dönüklük ilkesine bağlı kalarak, eserin başında bir amaç belirlemiş ve eserin genelinde bu amaca bağlı kalmıştır. Bu amaç, aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

وغني عن البيان أن هذا الكتاب لا يعرض لشرح أبواب النحو جميعها على طريقة الكتب التفصيلية، وإنما يهدف إلى تقديم الاستعمالات المختلفة للجملة مع تحليلها تحليلاً نحوياً تطبيقياً. ولقد دلت التجربة على أن هذه الطريقة التطبيقية –بجانب الدرس اللغوي– تأخذ بيد الطالب إلى فهم أصول الجملة العربية وإلى إدراك نظامها ومن ثم إلى إتقان النحو إتقاناً واضحاً.

“Bu kitap, tafsilatlı nahiv kitaplarının yaptığı gibi bütün nahiv bâblarını açıklamayı amaçlayan bir kitap değildir. Kitabın hedefi, cümlelerin çeşitli kullanımlarını, nahiv yönünden tahlil etmek ve tatbik etmektir. Tecrübeyle sabittir ki, dil öğretiminde bu tatbiki yol, Arapça cümlelerinin diziliş metodunun, anlaşılmasında öğrencinin elinden tutar ve onu Arapçayı açık olarak konuşmaya götürür.”³⁹¹

er-Râcihî'nin, yukarıda ifade ettiği amaca dönük bir anlatım sergilediğini eserin genelinde görmek mümkündür. O, bunun için söz konusu amaca dönük bilgileri vermekle yetinmiş, amaca hizmet etmeyen bilgilere değinmeyi ise gereksiz görmüştür. Örneğin, hâl konusunun başında bu konuda çok ihtilafların olduğunu, kendisinin ise hâl konusunda sadece dilde kullanılan, konuşmaya yönelik üslûplara, tahlilli örneklerle değineceğini ifade ederek, eserinin başında belirttiği amaca dönük hareket etmiştir.³⁹²

Ayrıca er-Râcihî'nin dilde kullanılmayan konuların, mutehassıs olmayanlar için hazırlanmış nahiv eserlerinde yer almasına itiraz etmesi,³⁹³ bir konudaki mevcut ihtilafların detaylarını başka eserlere bırakması,³⁹⁴ dilde yaygın olarak kullanılan kullanımları belirtmesi,³⁹⁵ günlük konuşmalarda yapılan yanlışları gidermeye yönelik

³⁹⁰ Aydın, a.g.e., s. 9.

³⁹¹ er-Râcihî, a.g.e., s. 10.

³⁹² er-Râcihî, a.g.e., s. 284.

³⁹³ er-Râcihî, a.g.e., s. 146.

³⁹⁴ er-Râcihî, a.g.e., s. 367.

³⁹⁵ er-Râcihî, a.g.e., s. 245, 273, 324.

ifadeler kullanması³⁹⁶ gibi özellikler göz önüne alındığında, bütün bunların, onun, eserin başında ifade ettiği amaca dönük olduğu söylenebilir.

11.1.3. Somutluk İlkesi

Yapılan inceleme ve araştırmalar, somut bir şekilde işlenen bir öğrenme konusunun daha iyi ve tam olarak öğrenildiğini, uzun zaman unutulmadığını göstermiştir. Böylece, soyut durumların somutlaştırılması ve somut kavram ve anlamlardan soyuta doğru gidilmesi, böyle bir yol izlenmesi, öğretimde uyulması gereken bir ilke olarak ortaya konulmuştur.³⁹⁷

er-Râcihî, somutluk ilkesinin öğretimdeki etkinliğinin farkında bir eğitimcidir. Örneğin o, mefûlun fih konusunun daha iyi öğrenilmesini sağlamak için, onun neden bu şekilde isimlendirilmiş olabileceğinden yola çıkarak somutlaştırma ilkesini kullanmış ve bu konuda aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

ولعله سمي ظرفاً لأن المكان أو الزمان وعاء يحتوي الحدث أي أنه ظرف والحدث مطروف فيه.

(*Zaman ve mekan olayı içinde barındıran bir kap gibi olduğundan mef'ûl-u fih zarf olarak isimlendirilmiş olabilir. Yani, zaman ve mekan, olayın içine girdiği bir zarftır.*)³⁹⁸

Ayrıca er-Râcihî'nin, konuları çoğunlukla günlük konuşmalardan seçilen, sade ve anlaşılır bir dille ifade edilen örneklerle ve bu örneklerin ayrıntılı tahlilleriyle sunması, nahiv konularının öğrenci tarafından somutlaştırılmasına yönelik çabalar olarak kabul edilebilir.

11.1.4. Aktiflik İlkesi

Bu ilkeye göre, etkinlikte bulunan bizzat öğrencinin kendisidir. Aktiflik ilkesinin geçerli olduğu öğrenme yaşantılarında, öğrencilere yalnız bilgi vermekle yetinilmez, bu bilgilerin uygulanacağı fırsatlar da oluşturulur. Bireyin etkinliğe katılma yolları, etkinliğin niteliğine bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Bazı öğrenme konuları beden

³⁹⁶ er-Râcihî, a.g.e., s. 276, 290.

³⁹⁷ Aydın, a.g.e., s. 13.

³⁹⁸ er-Râcihî, a.g.e., s. 262.

ve zihin çabalarını gerektirirken, bazı konular daha çok zihinsel bir katılmayı gerektirir.³⁹⁹

Konu işlenişi esnasında doğrudan eseri okuyan kişiye karşısındaymış gibi hitap etmesi, ona sorular sorması ve her konunun sonunda öğrencinin çözmesini istediği alıştırmalara yer vermesi, er-Râcihî'nin, öğrenciyi aktif olarak öğrenme eyleminin içine koyma çabalarına örnek olarak verilebilir.

11.2. Ders Kitabı Olarak Okutulduğu Yerler

et-Tatbîku'n-nahvî, Arapça ile ilgilenen bir çok kişi tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmış, Arap üniversitelerinin bir kısmında ders kitabı olarak okutulmuştur. Katar, İskenderiye, Ummu'l-Kurâ ve Beyrut Arap gibi üniversiteler, *et-Tatbîku'n-nahvî*'nin özellikle birinci sınıflarda ders kitabı olarak okutulduğu üniversitelerdir.⁴⁰⁰

Türkiye'de ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vaiz ve müftü yetiştirdiği eğitim merkezlerinin tümünde, *et-Tatbîku'n-nahvî* ve er-Râcihî'nin sarf konuları ile ilgili eseri *et-Tatbîku's-sarfî*'nin ders kitabı olarak okutulduğunu biliyoruz. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2007 yılında hazırladığı Arapça dil kursu öğretim programında *et-Tatbîku'n-nahvî*, nahiv alanında okutulacak temel kitap olarak zikredilmekte, aynı programda İbn Hişâm'ın (ö.761/1360) *Şerhu Katri'n Nedâ ve Belli's-Sadâ*, Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn'in *en-Nahvu'l-Vâdih*, Ahmed el-Hâşimî'nin *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye* gibi eserler faydalanılacak yardımcı kitaplar olarak yer almaktadır.⁴⁰¹

er-Râcihî, yirmi yıl sonra *et-Tatbîku'n-nahvî* ile *et-Tatbîku's-Sarfî* adlı eserlerini tek kitap olarak birleştirdiği ve *fi't-Tatbîku'n-nahvî ve's-Sarfî* adını verdiği eserinin önsözünde öğrencilerin ve Arapça'ya ilgi duyanların eseri, büyük bir beğeni ile karşıladıklarını ifade etmektedir.⁴⁰²

³⁹⁹ Aydın, a.g.e., s. 13.

⁴⁰⁰ <http://www.alriyadh.com> (25.03.2011)

⁴⁰¹ www.diyaret.gov.tr (25.03.2011)

⁴⁰² er-Râcihî, *fi't-Tatbîku'n-nahvî ve's-sarfî*, s. 7.

SONUÇ

Abduh er-Râcihî, 1937-2010 yılları arasında yaşamış, hayatını Arapça öğretimine adanmış ve bu alanda önemli kitaplar kaleme almış önemli bir âlimdir.

Kaleme aldığı eserler içerisinde er-Râcihî'nin *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eseri tezimizin konusu olmuştur. Çalışmamızın sonunda *et-Tatbîku'n-nahvî* ile ilgili aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

Bu kitap, ayrıntılı nahiv kitapları gibi bütün nahiv konularını ayrıntılı olarak açıklamayı amaçlayan bir kitap değildir. Kitabın amacı, cümlelerin çeşitli kullanımlarını, nahiv yönünden tahlil etmek ve öğrenciye düzgün bir şekilde Arapça konuşmayı öğretmektir.

Klasik gramer kitaplarında konular, genellikle amil-ma'mûl ya da merfû'at, mansûbat, mecrûrat şeklinde gruplandırılarak anlatılırken *et-Tatbîku'n-nahvî*, kelime ve cümle diye iki ana bölüme ayrılmış; kelime bölümünde i'râb, binâ, zamirler, ism-i işaret ve ism-i mevsûller gibi konular işlenmiştir. Cümle bölümü ise fiil cümlesi, isim cümlesi, üslûp cümleleri gibi bölümlere ayrılmıştır. Merfû'at bölümüne giren fâil, nâib'i fâil; mansûbat bölümüne giren mefûller gibi konular aynı bölümde ve fiil cümlesi başlığı altında; mübedâ, haber, nevâsîh gibi konular ise isim cümlesi genel başlığı altında işlenmiştir.

Kitapta, isim, fiil ve harfin tanımları ile özellikleri, marife ve nekire, izâfe tenazu' ve iştiğal gibi bazı konular yer almamaktadır. Bu konulardan bazılarının eserde yer almayışının, eser için bir eksiklik olduğu sonucuna varılmışken; eserde yer almayan konulardan bazıları ise, ayrıntı sayılabilecek konular olduğundan kitabın metoduna uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

et-Tatbîku'n-nahvî'de açık, anlaşılır bir üslûp sergilenmiş, konular, özet, kolay ve açıklayıcı örneklerle pekiştirilerek sunulmuştur. Ayrıca kitapta insanların günlük konuşmalarda yaptıkları bazı yanlış kullanımlara dikkat çekilmiş ve doğru kullanımlar gösterilmiş, modern nahiv kitaplarındaki çeşitli yanlış bilgilere dikkat çekilmiş, bazı kelimelerin günümüzdeki kullanım sıklığı hakkında bilgiler verilmiş, cümlelerin sıhhat

derecelerini göstermek için bazı sözel değerler kullanılmış ve başka dillerle karşılaştırmalar yapılmıştır.

et-Tatbîku'n-nahvî'de kullanılan örnekler, az sayıdaki âyetler dışında çoğunlukla basit cümlelerden oluşur. Hemen her konu için mutlaka örnek cümleler kullanılmıştır.

et-Tatbîku'n-nahvî'de kuralların neden ve nasıl olduğuna önem verilen bir metot izlenmiştir. İşte bu yüzden eser birinci derecedeki illetler (ta'îl) bakımından oldukça zengindir. Kitapta yer alan illetler, daha çok bir nahiv teriminin neden o şekilde isimlendirildiği konusunda yoğunlaşmıştır. Ayrıca farklı görüşler arasında tercih yapılırken tercih edilen görüş, illetlerle desteklenmiştir.

Adından da anlaşıldığı gibi *et-Tatbîku'n-nahvî* (Nahvin uygulanması), nahiv kurallarını cümle içinde gösterebilme, öğrenilen kuralların cümlede tanınıp uygulanması hedefine dönüktür. Bu nedenle kitabın büyük bir bölümü, her kelimenin cümledeki konumunun izah edildiği, çok sayıda ayrıntılı cümle i'râblarından oluşur. Konuların sonunda ise, öğrenci tarafından i'râb edilmesi istenen ve tümüyle âyetlerden oluşan alıştırmaya cümleleri yer alır.

Eserin genelinde istişhâda çok az başvurulmuştur. İstişhâd olarak başvuru kaynağı ise çoğunlukla Kur'ân olmuştur. İki yerde de şiiirden istişhâd yapılmıştır.

Eserde anlatılan konularla ilgili sık sık tanımlar yapılmıştır. Yapılan tanımların en önemli özelliği kısa olmalarıdır. Tanımlar genellikle başka nahiv âlimlerine dayandırılmış, ancak belli bir âlimin adı zikredilmemiştir. Tanımlar yapılırken genellikle (في تعريف النحاة) “*Nahivcilerin tanımına göre*” ifadesi kullanılmıştır.

Yapılan tanımların her zaman isabetli olduğu söylenemez. Zira bazı tanımlar, tanım vasfını taşımadığından câmi ve mâni değildir.

Kitapta nahivde kullanılan terimler konusunda oldukça hassas davranılmıştır. Bunun için bir konuda kullanılan terimin iyice anlaşılması için izahlarda bulunulmuş ve bu izahları destekleyici örnekler kullanılmıştır. Çoğu yerde birbiriyle karıştırılma ihtimali olan terimler üzerinde durulmuş, bunların yanlış anlamalara neden olmaması

için bilgiler verilmiş ve nahiv öğreniminde terimleri doğru anlamının önemine vurgu yapılmıştır.

et-Tatbîku'n-nahvî'de yer alan görüşler değerlendirildiğinde, kitabın büyük çoğunluğunda Basra ekolünün görüşlerine muvafakat edildiği görülür. Özel isim olan müfred münadânın mebnî veya mu'rablığı konusu, (نعم) ve (بنس) kelimelerinin fiil mi isim mi olduğu, haberin mübtedâya takdîmi gibi konular, Basra ekolüne muvafakat edilen konulara örnek olarak verilebilir.

Kûfe ekolünün, bazı konularda Basra ekolüne göre dilin mantığına daha uygun görüşlere sahip olduğunu düşünen er-Râcihî, eserde bazı konularda Kûfe ekolüne muvafakat etmiştir. Fâil ve nâib-i fâilin cümlenin olması, (و) harfinin (زُبَّ) cer harfinin yerin geçip cer ameli yapması, müstesnânın âmili gibi konular, Kûfe ekolünün görüşlerine muvafakat edilen konulara örnek olarak verilebilir.

et-Tatbîku'n-nahvî'de bazı konularda ise, genel kabul görmüş nahiv kurallarının dışına çıkıldığı tespit edilmiştir. (اثنا عشر) terkindeki (عشر) kelimesinin durumu, üç mef'ûl alan fiiller, nef-yi cins لا'sının isminin durumu, başına (أَلْ) almış münâdâ, nakıs fiilerden oluşan cümleler gibi konular, genel kabul görmüş görüşlerin dışına çıkılıp farklı yaklaşımlarda bulunan konulara örnek olarak verilebilir.

Son olarak eser, Arapça öğretimi açısından değerlendirildiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Dil öğretiminde uygulamanın ne kadar önemli olduğu bilinen bir husustur. Dil öğretimini hedef alan *et-Tatbîku'n-nahvî*'de de konu anlatımı esnasında gramer kurallarının anlaşılması için kullanılan örnek cümleler üzerinde, her kelimenin gramer açısından fonksiyonu ifade edilmiş, konuların sonunda öğrencinin öğrendiklerini uygulaması için alıştırmalar sunulmuştur.

Dil bilimcilerinin ifade ettiklerine göre, dil öğretiminde kullanılan dilin öğretilmesi son derece önemlidir. *et-Tatbîku'n-nahvî*'de de kullanılan dilin

öğretilmesine önem verilmiş, dilde kullanılmayan konuların öğretilmesi gereksiz görülmüş ve bazı meseleler, dilde artık kullanılmadığı için eserde anlatılmamıştır.

et-Tatbîku'n-nahvî, öğretici bir üslûp ile yazılmış, öğrencinin ilgisini canlı tutmak, sıkıcılığı önlemek için farklı anlatım yollarına başvurulmuştur.

Eserde öğretim ilkelerinden bilinenden bilinmeyene, amaca dönüklük, somutluk, ve aktiflik ilkesi gibi ilkelere uyulduğu ayrıca kitabın bir çok eğitim-öğretim kurumunda ders kitabı olarak okutulduğu tespit edilmiştir.

Bütün bu sonuçlar göz önüne alındığında, inceleme konumuz olan *et-Tatbîku'n-nahvî* adlı eserin, Arapça öğretimi açısından son derece faydalı bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

ABBÂS, Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, Kahire bty.

eI-AFGÂNÎ, Said, *min-Târîhi 'n-nahv*, byy., bty.

eI-AHDERÎ, Abdurrahman, *Metnu 's-sullem*, Mısır, bty.

AHMED, Nevzâd Hasen, *el-Menhecu 'l-vasfî fî Kitabî Sîbeveyhi*, Bingazi, 1996.

eI-ANTÂKÎ, Muhammed, *el-Minhâc fî 'l-kavâ 'idi ve 'l-i 'râb*, İstanbul, 1985.

AYDIN, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Ankara, 2005.

BEDYEVÎ, Yusuf Ali, *Envâru 'l-mesâlik fî Şerhî Elfiyyeti İbn Mâlik*, Beyrut, 2008.

BAKIRCI, Selâmî, Kenan Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, Erzurum, 2001.

eI-BİRGİVÎ, Muhammed b. Pîr 'Alî, *İzhâru 'l-esrâr* (Nahiv Cümlesi İçerisinde), İstanbul, bty.

eI-CÂRİM, Ali; Emin, Mustafa, *en-Nahvu 'l-vâdih*, Mısır, 1385/1965.

-----, *el-Belâğetu 'l-vâdiha*, Beyrut, 1427/2006.

eI-CEVHERÎ İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu 'l- luğa ve sihâhu 'l- 'Arabiyye* (Nşr. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr), Beyrut, 1990.

eI-CUMAHÎ, Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu fuhuli 'ş-şu 'arâ*, Kahire, bty.

eI-CURCÂNÎ, Şerîf, Alî b. Muhammed, *et-Ta 'rifât*, Kâhire, bty.

ÇAĞMAR, M. Edip, *Halefu 'l-Ahmer ve Mukaddime fî 'n-nahv Adlı Eseri*, Ankara, 2006.

-----, "Eyyu" ve "Eyyetuha" Edatlarıyla Yapılan İhtisâs Örnekleri Hakkında Farklı Bir Değerlendirme, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı I, Diyarbakır, 2009.

-----, "Mâ Ef'alehu" Taaccüp Kalıbının İ'râbiyla İlgili Farklı Bir Değerlendirme, D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı XXIV, İzmir, 2006.

ÇETİN, M. Nihad, “*Arap*”, DİA, c. III, İstanbul, 1991.

DAYF, Şevkî, *Tecdîdu'n-nahv*, Mısır, 2003.

-----, *el-Medârisu'n-nahviyye*, Mısır, 2005.

-----, *Mecmâu'l-luğâti'l-'Arabiyye fî hamsine 'amm*, Mısır, 1404/1984.

DEMİREL, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler Yöntemler Teknikler*, Ankara, 1990.

DOĞAN, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara, 2003.

DOĞAN, Yusuf, *Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. VIII, Sayı 3, Samsun, 2008.

DURMUŞ, İsmâil, “*Nahiv*”, DİA, c. XXXII, İstanbul, 2006.

Ebû HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf el- Endelusî; *İrtisâfu'd- darab min lisâni'l- 'Arab*, (nşr. Receb Osmân Muhammed –Ramazân 'Abduttevvâb), Kâhire, 1418/1998.

-----, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît* (nşr. Adil Ahmed Abulmersûd-Ali Muhammed-Zekeriyâ 'Abdulmecîd), Beyrut, 1413/1993.

EBU'T-TAYYİB el-LUĞAVÎ, Abdulvahid, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Kâhire, bty.

EKİN, Yunus, *Etimolojik Anlamın Kur'ân Çevirileri Açısından Konumu ve Sınırları*, Usûl Dergisi, Sayı 2, Sakarya, 2004.

el-ES'AD, Abdulkerim, Muhammed, *el-Vasît fî târihi'n-nahvi'l-'Arabi*, Riyâd, 1992.

ERGİN, Mehmet Cevat, *el-'Ukberî ve el-Lubâb fî 'ileli'l-binâi ve'l-i'rab'ı*, Konya, 2002.

-----, *Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri*, DÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. V, Sayı I, Diyarbakır, 2003.

el-EŞMÛNÎ, Nurüddîn, *Şerhu'l-Eşmûnî 'ale'l-Elfiyye*, byy., bty.

el-EZHERÎ, Halid b. Abdillâh, *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh*, (nşr. Muhammed Bâsıl Uyûni's-Sûd), Beyrut, 1421/2000.

el-FERÂHİDÎ, el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Cumel fi'n-Nahv* (nşr. Fahrüddîn Kabâve), Beyrut, 1405/1985.

FEYYÂZ, Süleyman, *en-Nahvu'l-asrî*, byy., bty.

el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yâkûb, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Beyrut, 1426/2005.

GOLDZİHER, Ignace, *Klasik Arap Literatürü* (Çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er), Ankara, 1993.

GÜNDAY, Hüseyin, Şener Şahin, *İşlevsel Özellikleri ve Tercüme Teknikleri Açısından Arapça'da Edatlar*, İstanbul, 2000.

GÜRKAN, Nejdî, *Arap Dilinde Lâm Edatı ve işlevleri Adlı Kitap Üzerine Bazı Tenkit ve Değerlendirmeler*, SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. II, Sayı 19, Isparta, 2007.

el-ĞALÂYİNÎ, Mustafa, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Kahire, 1426/2005.

HALEF, Âdil, *Nahvu'l-luğati'l-'Arabîyye*, Kahire, 1415/1994.

el-HAMMÂD, Yusuf, *el-Kavâ'idu'l-esasiyye fi'n-nahvî ve's-sarfî*, Kahire, 1414/1994.

el-HÂŞİMÎ, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabîyye*, Beyrut, 2005.

el-HULVÂNÎ, Muhammed Hayr, *el-Mufasssal fi târîhi'n-nahvi'l-'Arabî*, Beyrut, 1979/1399.

-----, *en-Nahvu'l-muyesser*, Şam, 1997.

el-HÛLÎ, Emîn, *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, Ankara, 2006.

HEYET, *el-Mu'cemu'l-vasît*, Mısır, 1425/2004.

İBN 'AKÎL, Bahâuddîn Abdullah b. Abdurrahmân el-Hâşimî, *Şerhu İbn 'Akîl* (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Beyrut, 2007.

-----, *el-Musâ'id 'ala Teshîli'l-fevâ'id* (nşr. Muhammed Kâmil Berekât), Mekke, bty.

İBN CİNNÎ, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis fi'l-luğa* (nşr. Muhammed Alî en-Neccâr), byy., 1371/1952.

-----, *el-Luma' fi'l-luğati'l-'Arabiyye*, (www.al-mostafa.com internet sitesinden alınmıştır.)

İBN FARİS, Ahmed, *es-Sâhibî fi fikhi'l-luğa* (nşr. Ahmed Hasan Besc), Beyrut, 1418/1997.

İBN HİŞÂM, Cemaluddin b. Yusuf el-Ensari, *Muğni'l-Lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb* (nşr. Abdullatif Muhammed el-Hatib), Kuveyt, 1421/2000.

-----, *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* (nşr. Berekât Yûsuf Hebbûd), Beyrut, 1430/2009.

-----, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb* (nşr. Berekât Yûsuf Hebbûd), Beyrut, 1414/1994.

-----, *Evdahu'l-mesalik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (nşr. M. Muhyiddîn 'Abdulhamîd) Beyrut, 1979.

-----, *Kavâidu'l-i'râb*, İstanbul, bty.

İBN KEMAL PAŞA, Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Esrâru'n-nahv* (nşr. Ahmed Hasan Hâmid), Beyrut, 1422/2002.

İBN MADÂ', Ahmed b. Abdurrahmân el-Kurtubî, *Kitâbü'r-red 'ale'n-nuhât* (nşr. Şevki Dayf), Kahire, bty.

İBN MÂLİK, Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu't-Teshîl* (nşr. Abdulkadir 'Atâ-Târik Fethî es-Seyyid), Beyrut, 1422-2001.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukerrem, *Lisânü'l-Arab* (nşr. Emîn M. Abdulvahhâb-M.Sâdık el-'Ubeydî), Beyrut, 1416/1996.

İBN TÛLÛN, Muhammed b. Ali, *Şerhu İbn-i Tûlûn ‘alâ Elfiyeti İbn Mâlik* (nşr. Abdulhâmid el-Feyyâd el-Kubeysî), Beyrut, 1423/2002.

İBNU’S-SERRÂC, Ebû Bekir Muhammed b. Sehl b. Serrâc el-Bağdâdî, *el-Usûl fi’n-nahv* (nşr. Abdülhüseyn el-Fetlî), Beyrut, 1417/ 1996.

İBNU’L-ENBÂRÎ, Muhammed b. Ebî Sa’îd, *Esrâru’l-‘Arabiyye* (nşr. M. Hüseyin Şemsuddîn) Beyrut, 1418/1998.

-----, *el-İnsâf fî mesâili’l-hilâf beyne’n-nahviyyîne’l-Basriyyîn ve’l-Kufiyyin* , (nşr. M. Muhyiddîn Abdulhamîd), Beyrut, 1407/1987.

-----, *Nuzhetu’l-elibbâ’ fî tabakâti’l-udebâ* (nşr. M. Ebu’l-Fadl İbrahîm), Kahire 1418/1998

-----, *Nuzhetu’l-elibbâ fî tabakâti’l-udebâ* (nşr., İbrahim es-Samerrâî), Ürdün, bty.

İBNU’N-NEDÎM, *el-Fihrist* (nşr. Rızâ Teceddüd), byy., bty.

İBN YAÎŞ, Muvaffâkuddîn, *Şerhu’l-Mufasssal* (nşr. Emil Bedi’ Yakub), Beyrut, 1422/2001.

KABÂVE, Fahrüddîn, *İ’râbu’l-cumel ve eşbâhu’l-cumel*, Halep, 1409/1989.

KANTEMİR, Enise, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara, 1995.

KILIÇ, Hulusi, “*Basriyyûn*”, DİA, c. V., İstanbul, 1992.

-----, “*Kûfiyyûn*”, DİA, Ankara, 2002. c. XXVI.

el-KÎŞÎ, Muhammed b. Ahmed, *el-İrşâd ilâ ‘ilmi’l-i’râb* (nşr. Yahya Murâd), Kahire, 1425/2004.

el-KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, Kahire, 1967.

KÜÇÜKAHMET, Leyla, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, Ankara, 2000.

MA’LÛF, Lois, *el-Muncid*, Beyrut, 1969.

el-MAHZÛMÎ, Mehdî, *Medresetu Kûfe ve menhecuhâ fi'd-dirâseti'l-luğati ve'n-nahv*, Mısır, 1377/1958.

el-MEKKÛDÎ, Abdurrahmân b. Ali el-Fâsî, *Şerhu'l-Mekkûdî ale'l-Elfiyye*, Beyrut, 1422/1002.

el-MEYLÂNÎ, Muhammed, *Şerhu'l-Muğnî*, İstanbul, bty.

MOLLÂ CÂMÎ, 'Aburrahman b. Ahmed, *el-Fevâi'du'd-diyâiyye* (şerh. Ali Muhammed Mustafa, ;Ahmed 'Azzû 'Înâye), Beyrut, 1430/2009.

el-MUĞÂLİSE, Mahmûd Husnî, *en-Nahvu's-şâfi*, Ürdün, 1418/1997.

el-MURÂDÎ, *Tavdîhu'l-makâsid ve'l-mesâlik bi Şerhi Elfiyyet-i İbn-i Mâlik* (nşr. Abdurrahmân Ali Suleymân), Kahire, 1422/2001.

MUSTAFA, İbrahim, *İhyâu'n-nahv*, Kahire, 1992.

MUTÇALI, Serhat, *el-Mu'cemu'l-'Arabîyyi'l-hadîs*, İstanbul, 1995.

el-MUBERRİD, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdülekber, *el-Muktadab* (nşr. Muhammed Abulhâlık 'Adîme), Kahire, 1415/1993.

NÂSİF, Ali en-Necrâ, *Târîhu'n-nahv*, Kahire, bty.

en-NÂZİM, Hasan b. Muhammed, *Şerhu İbni'n-Nâzım 'alâ Elfiyyet-i İbn-i Mâlik*, byy., bty.

ÖMER, Ahmed Muhtar; Mustafa Nabhâs Zehrân; Muhammed Hammâse Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esâsî*, Kuveyt, 1414/1994.

ÖZBALIKÇI, M. Reşit, *Arap Dilinde Kur'an ve Hadisle İstişhâd*, İzmir, 2001.

PİLAV, Salim, *Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimin Önemi*, Kastamonu Eğitim Dergisi, c.16, Sayı 1, Kastamonu, 2008.

er-RÂCİHÎ, Abduh, *et-Tatbîku'n-nahvî*, Beyrut, 1431/2010.

-----, *et-Tatbîku's-sarfî*, Beyrut,

-----, *Fıkhü'l-luğa fî kütübi'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1972.

-----, *el-Lehecâtu'l-'Arabiyye fî kırâati'l-Kur'âniyye*, İskenderiye, 1996.

-----, *Durûs fî kutubi'n-nahv*, Beyrut, 1975.

-----, *Durûs fî Şurûhi'l-Elfiyye*, Beyrut, 1980.

-----, *en-Nahvu'l-'Arabî ve'd-dersu'l-hadîs*, Beyrut, 1979.

-----, *fî-Tatbîkî'n-Nahvî ve's-Sarfî*, İskenderiye, 1992.

-----, *İlmu'l-luğati't-tatbîkî ve te'lîmi'l-'Arabiyye*, İskenderiye, 1995.

er-RADÎ, Muhammed b. Hasan, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye* (nşr. Yusuf Hasan Ömer), byy., 1398/1973.

er- RÂZÎ, Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilkâdir, *Muhtâru's-sihâh*, Beyrut, 1986.

es-SABBÂN, Muhammed b. 'Ali, *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî* (nşr. Tâhâ Abdurrauf Sa'id), byy., bty.

SÂMİRÂÎ, Fâdıl Sâlih, *Meâni'n-nahv*, Kahire, bty.

SÎBEVEYHÎ, Bişr b. Osman, *el-Kitâb*, Beyrut, bty.

-----, *el-Kitâb*, nşr. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, 1996/1416.

es-SİLSÎLÎ, Adullah Muhammed b. İsâ, *Şifâu'l-'alîl fî idâhi't-teshîl* (nşr. Şerif Abdullah Ali el-Huseynî el-Berekâtî), Mekke, 1406/1986.

SÎRÂFÎ, Ebû Sa'id, *Ahbâru'n-nahviyyîne'l-Basriyyîn* (nşr. F. Krenkow), Beyrut, 1936.

es-SUYÛTÎ, Celâluddîn, *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât* (nşr. M. Ebu'l-Fadl), Beyrut, bty.

-----, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerhi'l-Cem'u'l-cevâmî'* (nşr. Ahmed Şemsuddîn), Beyrut, 1998.

-----, *el-İktirâh fî 'ilmi usûli'n-nahv* (nşr. Mahmut Süleyman Yakut), byy., 1426/2006.

-----, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî'n-nahv*, byy., bty.

-----, *Behçetu'l-mardıyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Diyarbakır, 1429/2008.

-----, *el-Muzhir fî 'ilmi'l-luğati ve envâ'ihâ* (nşr. Ahmed Câd el-Mevlâ vd.), byy., bty.

SÜNBU'L, Ali Murat; Hasan Yılmaz, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, Ankara, 2003.

et-TANTAVÎ, Muhammed, *Neş'etu'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât*, Kahire, 1412/1991.

el-'UKBERÎ, Abdullah Ebu'l-Bekâ, *et-Tebyîn 'an mezâhibi'n-nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (nşr. 'Abdurrahmân b. Süleyman el-'Useym'in), Beyrut, 1406/1986.

YILDIRIM, Kadri, *Arapça Dil Bilgisi (Sarf ve Nahiv)*, Diyarbakır, 2002.

YILMAZ, Hacı, *'Alî b. Mes'ûd b. Mahmûd el-Ferğânî'nin el-Mustevfâ fî'n-Nahv Adlı Eserinde Konuları İşleme Yöntemi, Koyduğu Kurallar ve Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları* (Gazi Üniv. Eğitim Bilimleri Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2008.

ez-ZECCÂCÎ, Ebu'l-Kâsım, *el-İdâh fî 'ileli'n-nahv* (nşr. Mâzin el-Mubârek), Beyrut, 1406/1986.

ez-ZUBEYDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan, *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Kahire, 1984.

Faydalanılan İnternet Siteleri:

www.ahram.org

www.shamela.ws

ar.wikipedia.org

www.alriyadh.com

www.alfaseeh.com

www.al-jazirah.com

